

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 28 ліпеня 1989 г. № 30 (3492) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

На разгляд сесіі Вярхоўнага Савета БССР

Сёння ў Мінску пачынае сваю работу адзінаццатая сесія Вярхоўнага Савета Беларускай ССР адзінаццатага склікання. Поруч з іншымі пытаннямі на яе разгляд вынесена і пытанне аб Дзяржаўнай праграме па ліквідацыі ў рэспубліцы вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС на 1990—1995 гг. Праект гэтай праграмы быў распрацаваны Дзяржпланам БССР, Дзяржгарапрамом БССР, Акадэміяй навук БССР, Белсаўпрофам, Міністэрствам аховы здароўя БССР, Мінфінам БССР, Дзяржбудам БССР, Мінжылкамунгасам БССР, Дзяржкампрацай БССР, Міндукацыі БССР, Мінкультуры БССР, Мінбытам БССР, Беларускай штабам ГА, Мінгандлем БССР, Белкаапсаюзам, Дзяржкампрыроды БССР, Мінлягасам БССР, Белгідраметам, Дзяржкампаліўгасам БССР, Беларускай энерга, Гомельскім і Магілёўскім аблвыканкамі і адобраны Бюро ЦК Кампартыі Беларусі на пасяджэнні 21 ліпеня г. г.

Выстаўка

Іллі Глазунова

22 ліпеня ў Мінскім Палацы мастацтваў адкрылася выстаўка твораў народнага мастака ССРС Іллі Глазунова. У экспазіцыі жывапіс і графіка розных гадоў. Безумоўна, найбольшую цікавасць глядачоў прыцягваюць «Містэрыя XX стагоддзя» і «Вечная Расія», дзе мастак спрабуе асэнсаваць складаную рэчаіснасць сучаснага свету, месца сваёй Радзімы ў сусветнай гісторыі.

Частка сродкаў, атрыманых ад дэманстрацыі выстаўкі, будзе пералічана ва Усесаюзнага дзіцячы фонд імя У. І. Леніна.

2 жніўня ў памяшканні опернага тэатра адбудзецца творчая сустрэча грамадзянскай Мінска з мастаком, асноўны збор з якой пойдзе на будаўніцтва помніка Франціску Скарыне.

НАШ КАР.

Мемарыял у Свіслачы

На Гродзеншчыне ў гарадскім пасёлку Свіслач у 45-ю гадавіну вызвалення Свіслаччыны ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў адкрыўся мемарыял у памяць землякоў, што не вярнуліся з вайны. Мемарыяльны комплекс узведзены на ўскраіне пасёлка побач з шашою, што вядзе ў бок Беластока. Цэнтральная фігура вышыняю амаль адзінаццаць метраў — воін-асілак, які абаяраецца рукою на меч і ўглядаецца ўдалеч. Лія падножжа скульптуры — пліты з імёнамі загінуўшых на вайне жыхароў Свіслаччыны. Дапаўняе прасторавую кампазіцыю сімвалічная выява «піраміды» з аўтаматаў у атачэнні лаўровага вянка. Скульптура выканана з медзі ў тэхніцы выкалаткі.

Аўтары комплексу — скульптар П. Цомпель, архітэктары Ю. Казакоў і М. Карпюк — імкнуліся выявіць у сваім творы моц зямлі, што нарадзіла герояў. Воін-асілак — гэта абгульнены вобраз народа, які ў жорсткай барацьбе з ворагам адстаяў сваю Айчыну.

На мітынгу, прысвечаны адкрыццю мемарыяла, прыехалі вэтэраны, якія 45 гадоў назад вызвалялі Гродзеншчыну і Беласточчыну ад акупантаў, а таксама некалькі соцень жыхароў польскай Гайнаўкі — з гэтым горадам Свіслач падтрымлівае дружалюбныя сувязі.

Прамоўцы гаварылі на мітынгу аб братэрстве беларускага і польскага народаў, аб неабходнасці і надалей развіваць культурныя і гаспадарчыя сувязі пагранічных абласцей, Беларусі і Польшчы ўвогуле.

Свята працягвалася ў гарадскім парку, дзе была разгорнута выстаўка народных майстроў Свіслаччыны; на гарадскім стадыёне, дзе адбылося тэат-

ралізаванае прадстаўленне, выступілі самадзейныя артысты з Воранава і з Гайнаўкі, прайшлі спартыўныя спаборніцтвы.

У Свіслачы шануюць народныя традыцыі і гісторыю. Нядаўна па старых фотаздымках былі адноўлены страчаныя элементы на помніку слаўным падзеям паўстання 1863 г. Есць у горадзе мемарыяльны знак у гонар К. Каліноўска-

га. Кіраўніцтва горада і раёна слухна лічыць, што гэтага знака недастаткова для ўшанавання памяці героя ў яго родных мясцінах, што патрэбен манументальны помнік вялікаму рэвалюцыянеру ў Свіслачы. Ці пад сілу такое невялікаму гораду? Калі меркаваць па толькі што адкрытым мемарыяле — так. На стварэнне «Асілка», ак-

рамя выдаткаваных сродкаў з раённага бюджэта, грошы ахвяравалі ўсе гаспадаркі раёна і асобныя грамадзяне, мемарыял стаў сапраўды народнай справай.

Такой справай павінна стаць і будаўніцтва помніка вялікаму сыну Беларусі Кастусю Каліноўскаму.

П. ВАСІЛЕУСКІ,
наш кар.

ПАСЯДЖЭННЕ АРГКАМІТЭТА

мам вэтэранаў працы, шпітальні ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны і воінаў-інтэрнацыяналістаў. З дандамай выступілі начальнікі упраўленняў культуры аблвыканкомаў В. Ілімчук, А. Майсеенка, В. Гедройц.

Адзначалася, што вялікая і цікавая работа, якая праводзіцца ў рамках III Усесаюзнага фестывалю, сведчыць аб сур'ёз-

ным падыходзе да праблем выхавання і арганізацыі вольнага часу. Але, нягледзячы на некаторае акцэнтаванне культурнага шэфства ўстаноў культуры Гомельскай і Мінскай абласцей, назіраецца шэраг істотных недахопаў і пралінаў у арганізацыі гэтай справы.

На пасяджэнні абмяркоўваліся фестывальныя мерапры-

емствы творчых арганізацый рэспублікі, пытанні рэпертуарнага забеспячэння калектываў, асабліва агітбрыгад і агітэатраў. Адзначана, што не хапае сцэнарыяў абрадаў і сучасных святаў. Аргкамітэт выказаў спадзяванне, што ў гэтай справе дапаможа рэспубліканскі конкурс сцэнарыяў, які праводзіцца ў рамках мерапрыемстваў III Усесаюзнага фестывалю.

Всё пасяджэнне старшыня Беларускага У. І. Ганчарыч.

НАШ КАР.

Паважаныя чытачы!

Тыраж «Ліма» за апошні час значна вырас. Што, безумоўна, сведчыць пра цікавасць да газеты. Нагадваем, што зараз ідзе падпіска на 1990 год. Вы можаце аформіць яе ў любым аддзяленні сувязі і «Саюздруку». Звяртаем увагу на тую акалічнасць, што ў розніцу газета паступае ў абмежаванай колькасці. Асабліва ў раённых цэнтрах і гарадскіх пасёлках. Самы лепшы спосаб рэгулярна атрымоўваць і чытаць штотыднёвік «Літаратура і мастацтва» — гэта падпіска на яго.

У рэдакцыйным партфелі — нямала цікавых і смялых разнастайных матэрыялаў на тэму дня і на гіс-

тарычную тэму. У бліжэйшых нумарах мы мяркуем надрукаваць артыкул Л. Лыча «Назвы бацькаўшчыны: вярнуць страчанае», «Запіскі аб радзімцы» Б. САЧАНКІ, артыкул «Сіндром паўгаспадар» журналіста С. ГРАМЫХОВА аб механізме тармажэння ў эканоміцы, нарыс «Вечная мерзлата» А. МАЙСЕНІ пра лёс былога вязня сталінскіх лагераў, «Выбарчы дзёнік» І. ЧЫГРЫНАВА, гутарку з З. ПАЗНЯКОМ, фельетон «Урадавы канцэрт» Д. ПАДБЯРЭЗСКАГА; іншыя надзённыя публікацыі і агляды ў рубрыках «Перабудова і мы», «Перабудова і міжнацыянальныя адносіны», «Беларускай мове — статус дзяржаўнай».

З матэрыялаў гісторыка-даследчыцкага плана — артыкулы і эсэ А. ГРЫЦКЕВІЧА, У. ДАМАШЭВІЧА, Л. ДРАНЬКО-МАЙСЮКА, М. ІВАНОВА, І. ЛАСКО-

ВА, гутарка з польскім гісторыкам А. БЕРГМАН. Па аддзелах мастацтва — артыкул В. Шматава [стапінізм і шляхі развіцця беларускага выяўленчага мастацтва], агляд па выніках тэатральнага сезона, гутаркі з народнай артысткай ССРС С. ДАНИЛЮК і галоўным мастаком Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР Э. ГЕЙДЭБРЭХТАМ.

Са спадчыны — творы В. ЛАСТОУСКАГА, Я. ДРАЗДОВІЧА, Л. КАЛЮГІ, А. МІЛЮЦЯ.

Друкуем раздзел з новай аповесці І. ШАМЯКІНА, апавяданні В. АДАМЧЫКА, І. ЖАРНАСЕК, М. ШАЙБАКА, вершы Н. ГІЛЕВІЧА, М. АРОЧКІ, Т. БОНДАР, В. ЖУКОВІЧА, М. КУСЯНКОВА, М. КУПРЭВА, Я. ПӨЛЯУБАУМ, нізку «Гомельшчына паэтычная» і творы членаў універсітэцкага літаб'яднання «Узлёт».

У гонар свята ПНР

Споўнілася 45-я гадавіна адраджэння Польшчы. Нацыянальнаму святу братняга народа прысвечана Дэкада польскай кнігі, якая праходзіць у рэспубліцы. Па традыцыі цэнтрам правядзення яе стаў горад-герой Мінск. У Доме кнігі, што знаходзіцца на праспекце Машэрава, разгорнута вялікая экспазіцыя, у якой прадстаўлена 530 выданняў з Польскай Народнай Рэспублікі. Гэта — мастацкая, дзіцячая, грамадска-палітычная, краязнаўчая літаратура, выданні па мастацтве, фізікультуры і спорце. Сярод кніг — і творы беларускіх аўтараў, выдадзеныя ў перакладзе на польскую мову.

Дарчы, і творы польскіх пісьменнікаў карыстаюцца нязменнай папулярнасцю ў беларускага чытача. Толькі за пасляваенны час кнігі аўтараў з ПНР выходзілі ў Беларусі больш за 80 разоў агульным тыражом амаль два мільёны экзэмпляраў. Неўзабаве прыйдзе да чытача аповець Ю. Крашэўскага «Хата за вёскай», перакладзеная П. Бітэлем.

У кнігарнях Мінска, іншых гарадоў рэспублікі можна ў гэтыя дні набыць шмат якіх кнігі польскіх аўтараў, якія выходзілі ў нас у розныя гады: «Песня мая музам» Я. Каханові-

скага, «Мой гай дубовы» М. Канановіча і іншыя. Магазін «Дружба» прапануе польскую літаратуру ў арыгінале.

Наведвальнікі мінскага кіна-тэатра «Масква» змаглі пазнаёміцца з фотавыстаўкай «Пасланне ў 2000 год — пасланне сыну», ідэя стварэння якой належыць польскаму майстру Багдану Сарвінскому. Звыш 600 майстроў з 26 краін адгукнуліся на яго прапанову адлюстраваць найбольш значныя, з іх пункту гледжання, імгненні з жыцця планеты.

Генеральны консул Польскай Народнай Рэспублікі ў Мінску М. Абдзіньскі наладзіў 20 ліпеня прыём з выпадку 45-годдзя нацыянальнага адраджэння Польшчы.

На ім М. Абдзіньскі і міністр замежных спраў БССР А. Гурывіч абмяняліся прамовамі.

На прыёме прысутнічалі намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР М. Манас, кіраўнікі партыйных і савецкіх органаў, міністэрстваў, ведамстваў, военачальнікі, прадстаўнікі грамадскіх арганізацый, творчых саюзаў, а таксама генеральны консул ГДР у Мінску В. Янда.

У час Дзён савецка-ірацкай дружбы ў Беларусі прэзідэнт Таварыства ірацка-савецкай дружбы, старшыня Саюза пісьменнікаў Ірана Абдэльмір Маалла меў гутарку ў Саюзе пісьменнікаў БССР з першым сакратаром праўлення Н. Гілевічам і сакратаром В. Зубенкам. У ходзе сустрэчы былі закрануты надзвычайныя пытанні літаратурных кантактаў, культурных узаемасувязяў.

Фота А. КАЛЯДЫ.

Прэміі прафсаюзаў БССР

Як паведамлялася ўжо, у рэспубліцы ўстаноўлены прэміі прафсаюзаў Беларускай ССР. Нядаўна, разгледзеўшы прапановы Камісіі па прэміях прафсаюзаў БССР у галіне літаратуры, мастацтва, архітэктуры, журналістыкі, самадзейнай творчасці, прэзідыум Беларускага рэспубліканскага савета прафсаюзаў, прысудзіў адпаведныя прэміі за 1989 год.

За дасягненні ў развіцці дзіцячага харавога мастацтва, арганізацыю і правядзенне ў Беларусі дзіцячых свят прэмію ў галіне літаратуры і мастацтва для дзіцячых атрымаў В. Роўда. Дзяржаўны акадэмічны народны хор БССР імя Г. І. Цітовіча адзначаны прэміяй за канцэртна-выканаўчую дзейнасць.

Лаўрэатамі прэміі прафсаюзаў сталі кінарэжысёр М. Пташук, апэратар Т. Логінава, мастак-пастановаўшчык У. Дзяменцёў, акцёры Н. Русланова і Г. Гарбук — за фільм «Знак бяды».

Прэміямі прафсаюзаў адзначаны творы станковай і кніжнай графікі У. Савіча, праект прафілактуры ў Валожынскім раёне, над якім працавалі У. Шчарбіна, М. Пірагоў, А. Прохараў, Я. Уласаў, Н. Шчарбіна, праект рэстаўрацыі Полацкага Сафійскага сабора, распрацаваны В. Слючанкам.

За дасягненні ў развіцці самадзейнай творчасці прэміі прысуджаны ансамблю танца «Юнацтва» Палаца культуры і тэхнікі Баранавіцкага вытворчага баваўнянага аб'яднання імя Ленінскага камсамола Беларусі і разбіру па дрэве І. Супрунчыку.

Паколькі прэзідэнты на званне лаўрэата за творы паэзіі, драматургіі, прозы, публіцыстыкі, у галіне журналістыкі, а таксама за работы рэжысёраў, дырыжораў, балетмайстраў, мастакоў у пастаноўцы фільмаў і спектакляў у выніку тайнага галасавання не набралі 2/3 галасоў, прэміі ім не прысуджаны. Вырашана нявыкарыстаныя сродкі ў суме 8 тысяч рублёў пералічыць у Савецкі дзіцячы фонд імя У. І. Леніна для дзіцячых-сірот.

У мінулы сераду ў прэзідыуме Беларускага рэспубліканскага савета прафсаюзаў адбылося ўручэнне дыпламаў і нагрудных знакаў лаўрэатам прэміі прафсаюзаў Беларускай ССР у галіне літаратуры, мастацтва, архітэктуры, журналістыкі, самадзейнай творчасці. Узнагароды ўручыў старшыня Белсаўпрофа У. Ф. Ганчарык.

Вядомы гісторык і літаратуразнаўца Мікола Ермаловіч сустрэўся ў канферэнц-зале Дома літаратара з настаўнікамі беларускай мовы з Беластоцчыны (ПНР), якія знаходзяцца ў Мінску на курсах удасканалення. Пісьменнік расказаў аб тым, як працаваў над кнігай «Старажытная Беларусь», адказаў на шматлікія пытанні.

Сямейныя габелены Цёткі

Фонды Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры папоўніліся надзвычай каштоўнымі экспанатамі — двума габеленамі XIX стагоддзя, якія належалі сям'і паэтэсы-рэвалюцыянеркі Цёткі.

Габелены доўгі час захоўваліся ў Польшчы, у Караліны Пашкевіч, маладой сястры Алаізы. Пасля яе смерці рэлі-

віі некалькі гадоў зберагала далёкая сваячка Цёткі па мацеры Аліна Балюк, якая жыве ў Познані.

Пасля працяглай перапіскі і пошукаў габелены прывезла ў Беларусь і перадала музею вядомая даследчыца жыцця і творчасці Цёткі Лідзія Арабей.

І. МАРАЧКІНА.

Выстаўка ў Вільнюсе

У Вільнюсе ў музеі рэвалюцыі Літоўскай ССР працуе выстаўка «Літва — гэта мы», прысвечаная нацыянальнаму адраджэнню і міжнацыянальным адносінам у Літве. Есць тут і беларуская экспазіцыя, падрыхтаваная пры дапамозе Таварыства беларускай культуры і

клуба аматараў беларускай народнай творчасці «Сябрына». Ад імя Беларускай грамадскай сталіцы Савецкай Літвы на адкрыццё выстаўкі выступіў старшыня рады таварыства Ф. Нюнька.

В. НІДЗЯНСКІ.

ТВОРЧЫ ВЕЧАР ПАЭТА

У раённым цэнтры Гародні Віцебскай вобласці, дзе праходзіла юнацтва паэта Уладзіміра Скарыніна, адбыўся ягоны творчы вечар, прысвечаны 50-годдзю.

Слова пра жыццёвы і творчы шлях паэта-земляка сказала настаўніца М. Верцігоўская. На вечары выступілі Г. Пашука, Ю. Свірка, Я. Міклашэўскі. Цёпла віталі юбіляра сакратар Гароднянскага райкома партыі Ж. Паметнікава і загадчык аддзела культуры райвыканкома З. Жолудзь.

У. Скарыніна чакала на вечары і неспадзяванна сустрэча з В. Нікалаевым, з якой у гады вайны ён апынуўся ў Германіі ў фашысцкіх лагерах.

Вечар завяршыўся канцэртам удзельнікаў мясцовай мастацкай самадзейнасці.

НАШ КАР.

Перабудове — ідэі абнаўлення

УРОКІ НА СЁННЯ І НАЗАЎСЁДЫ

Чытач, спадзяюся, не змог не адзначыць прарочую сутнасць таго падыходу да сталіншчыны, які так ярка прадэманстраваў В. Гросман у рамане «Жыццё і лёс» тры дзесяцігоддзі таму назад. Разам з ім мы ўшчыльную падышлі да прычынаў новага рубяжа ў разуменні той страшнай чорнай (ці чырвонай) дзіркі, у якую засмоктвала людзей так званая «эпоха культуры».

За апошнія гады ў нашай краіне рэабілітаваны тысячы «ворагаў народа». Дадзена вычарпальная ацэнка суцэльнай калектывізацыі. Магчыма, у бліжэйшы час будуць пастаўлены помнікі ахвярам сталінскіх рэпрэсій.

Але, тым не менш, сталіністы яшчэ дастаткова моцныя і не думваюць аб безагаворачнай капітуляцыі, яшчэ шукаюць саюзнікаў-квазіпатрыётаў і знаходзяць іх.

У нас мала шанцаў на канчатковую перамогу над імі, пакуль мы сарамяжліва пазбягаем адкрытага аналізу сталіншчыны ў кантэксце таго духоўнага СНІДа, які абрынуўся на добрую старую высокакультурную Еўропу хваляй раз'юшанай антыкультуры, рыкам невукаў, якія ўявілі сябе носьбітамі «адзіна правільнай ісціны».

Балюча ўсведамляецца, што мы, па праву лічачы сябе пераможцамі германскага нацызму, самі стварылі ў 30-х гадах ні-

колькі не лепшую сістэму, што дружалюбны альянс з Гітлерам у 1939-м годзе быў зусім не выпадковасцю і ўжо зусім не спрытным палітычным манеўрам, а пачварнай у сваёй здрадніцкай сутнасці акцыяй, за якую мы заплацілі дзесяткамі мільёнаў жыццяў, паўвекавай адкрытай канфрантацыяй з заходнімі дэмакратыямі, сваёй цяперашняй адсталасцю. Вялікае шчасце, што вынікі сталінскага знешнепалітычнага экстрэмізму не давалі свет да гібелі ў ядзерным пажары.

Для пераможаных — перш за ўсё, Германіі, Італіі, Японіі — войны скончыліся практычна адначасова, і дружнае міжнароднае асуджэнне фашысцкіх рэжымаў адкрыла ім шлях да дэмакратычнага развіцця, да фантастычна хуткага эканамічнага і культурнага росквіту. Інтэнсіўнае маральнае ачышчэнне — вялікая сіла... Мы ж заплацілі за Перамогу не толькі 20-цю мільёнамі жыццяў, не толькі смяртэльнай разрухай, але і кансервацыяй архірэакцыйнай сталіншчыны, якая дасягнула своеасаблівага сапегі ў пасляваенныя гады. Савецка-культурныя гены сталіншчыны жывуць ва ўладальніках усемагчымых наменклатурных кармушак і — што нашмат горш! — у мільёнах простых людзей, наркатызаваных сталінскай і брэжнеўскай прапагандай. Сталіністы здольны дараваць усё — п'янку, распусту, дзелавую і

палітычную бяздарнасць, нават мільёны, нарабаваныя той альбо іншай партыйна-гаспадарчай мафіяй, але ніколі, ні пры якіх умовах не даруюць нават спробы супаставіць таталітарна-рэпрэсіўны сталінскі рэжым з формамі фашысцкага кіравання. Таму што гэта пагражае новым Нюрнбергам, выкрывае не толькі крывавае катаў — ад Берына да дробнай следчай сошкі, але і раскрывае таемныя спружын тых галавакружных кар'ер, якія пачыналіся ў рэпрэсіўнай ўсплэсці 30-х і 40-х і ўзносілі сяго-таго да «варшынскіх» праз вялікую кроў і подласць. Гэта пагражае — што самае галоўнае! — канчатковым крахам манополіі на ўладу, г. зн. сапраўднай дэмакратыі.

Мы не зможам усур'ёз процістаяць контрударам сумна-вядомай Ніны Андрэевай, пакуль адкрыта не назавём д'ябла д'яблам, пакуль нашы гісторыкі не зоймуцца па-сапраўднаму аналізаваць сталіншчыну як аднаго з адгалінаванняў сусветнага фашызму, вядома, крайне спецыфічнага, але не больш прывабнага.

Сталіністы настойваюць на «аб'ектыўнасці» — маўляў, пад кіраўніцтвам таварыша Сталіна наша краіна дасягнула грандыёзных поспехаў... Яны і слухаць не жадаюць пра знішчэнне сям'і і эпоху калектывізацыі, пра дзікунскія маштабы выкарыстання прымусовай працы і экалагічнага разбою ў

працэсе індустрыялізацыі. Яны затыкаюць вушы ці ўздываюць злосны віск, калі гучыць пытанне: якой цаной!

У гэтым усё справа. Калі не цікавіцца, якой цаной, дык тады ўсё дазволена... Сталіншчына адкрыла фантастычныя рэзервы звышэксплуатацыі, чые маштабы яшчэ належыць усвадоміць — менавіта нам самім усвадоміць.

Што тычыцца грандыёзных поспехаў, дык варта было б, відаць, апублікаваць некаторыя мемуары чвэрдадобых нацыстаў, дзе з пафасам распісаны дасягненні Германіі пад кіраўніцтвам вялікага фюрэра. Чым не дасягненні — ліквідацыя беспрацоўя, інтэнсіўнейшая індустрыялізацыя, беспэрцэдэнтны ўсплэск патрыятызму і нацыянальнага аднаўлення на падмурку «услепераможных ідэй», граніцы, даведзеныя да маштабу еўрапейскага кантынента першыя сур'ёзныя крокі ў космас (ракета ФАУ-2), свае (вядома, чыста арыяцкія) народныя акадэмікі тыпу Лысенкі... Варта было б аднавіць і некаторыя ўзоры гебельскаўскіх дэкларацый, і некаторыя прамовы фюрэра, і сёе-тое з друкаваных вопытаў дучэ і яго зусім не «бесталаннай» кампаніі... Але гэта так — для барацьбы з ілюзіямі пра нашу абсалютную самабытнасць.

І лічбы, лічбы, лічбы! Дазвольце не паверыць, што з архіваў кампетэнтных органаў ужо сёння нельга ўзяць праўдзівыя лічбы ахвяр сталінскіх рэпрэсій. Дазвольце не паверыць, што па гэтых архівах нельга аднавіць спісы арганізатараў сталінскага тэрору.

Я зусім не заклікаю да звядзення рахункаў з мёртвымі і старымі. Сутнасць не ў тым,

каб развезці па паветры прах таго ці іншага ката, тым больш не ў тым, каб пасадзіць у лагер строгага рэжыму добра-прыстойнага 80-гадовага персаналянага пенсіянера, які ў свой час занадта старанна «дапытваў» нявінна арыштаваных «ворагаў народа». Сутнасць у тым, што сталіністы — мінулыя, цяперашнія і будучыя — пазіны ўсвадоміць, што ўсё тайнае робіцца яўным, што сваё жыццё яны аддалі чорнай справе, і няма ім літасці. Гэта наш абавязак перад героямі «Жыцця і лёсу», перад героямі аповеццяў Васіля Быкава «Мёртвым не баліць» і «Аблава», перад тымі, хто не даў патушыць у сабе прагі свабоды, хто ішоў праз нямецкія танкавыя кліны і смерцаўскія даносы, праз Асвенцім і Калыму, праз абвінавачванні ў касмапалітызме і нізкапаклонстве, праз спецсі-хушкі і адміністрацыйныя высылкі...

Сапраўднае адраджэнне можа адбыцца толькі ў выпадку канчатковага ачышчэння ад сталіншчыны, ад сталіністаў-мананалістаў усіх адценняў.

Успомнім, у якіх умовах пры-малі бой героі Васіля Гросмана. Успомнім, што апалагеты «адзіна правільных услепераможных вучэнняў» заўсёды імкнуліся купіць у народа яго галоўную каштоўнасць — свабоду, купіць за нейкую гарантыю сытасці і нават росквіту, рэальна ж — за ілюзію сытасці і дэкарыраваным падбагаце галечу. Успомнім аб усім гэтым і настраемся не аддаць ні глытка свабоды, ні пядзі разобранай і спаганенай, але ўсё ж сваёй зямлі.

А. ПАТУПА.

кандыдат фізіка-матэматычных навук.

г. Мінск.

Янка Купала ў «Кургане» пісаў: «Паміж пастак, балот...» Ці не пра наша Краснаполле гэта, ці не пра наш лаўднёва-ўсходні куточак рэспублікі — бедны, занябаны? За дзесяцігоддзі тут сабралася процьма праблем гаспадарчага, культурнага жыцця; Чарнобыльскі выбух агаляў і шматразова пасіліў іх. Кірыла Пракопавіч Арлоўскі, аддаючы даніну ўбоству і жабрацтву тутэйшага краю, чвартку ці болей стагоддзя назад прапаноўваў краснапольскія землі засеяць лесам, а людзей, узнагародзіўшы толькі за тое, што яны жылі там, выселіць. Дарэчы, на поўнач ад Краснаполля, у наваколлі Маластоўкі — малой стаянкі Пятра I, сцяврджаючы мясцовыя гісторыкі — расце лес, пасаджаны

на пясках у гады Вялікай Айчыннай па загадзе гітлераўскага чыноўніка, надзеленага загадзя і неабачліва правамі гаспадара... Тут, на Краснаполлі, знаходзіцца калгас імя Энгельса, у якім ужо не адзін год старшынюе. Выкажу свой погляд на Чарнобыльскія падзеі, не прэтэндуючы на ісціну ў апошняй інстанцыі. Некаму ён можа падацца аднабаковым, празмерна змацяяльным. Няхай даруе мне тое чытацкі навуковы і пісьменніцкі люд. Мне не верыцца, што мінула тры гады з тае ночы, і верыцца, што мала зроблена за гэты час. Непазбежна паўтараю нешта са сказанага да мяне: паўтараю свядома, бо многае са сказанага так і павісла ў паветры, чакаючы свайго часу.

Мікалай ВАРВА,
старшыня калгаса імя Энгельса Краснапольскага раёна

БОЛЬ МАЁЙ ЗЯМЛІ

Дагэтуль многія спрабуюць знайсці адказ на пытанне: хто мае рацыю? А. Адамовіч з яго змрочным прагнозам радыяцыйнага СНІДу і дактары-спецыялісты, што пакрысе пакідаюць раённю бальніцу ў Краснаполлі, ці тытулаваныя акадэмікі, высокія кіраўнікі, з іх канцэпцыямі і «мерпрыемствамі»? І ў 1987, і ў 1988, і ў 1989 гадах яны ўпарта, паўтараючы або свае, або чужыя словы-думкі, пераконвалі людзей у перапоўненых залах раённых дамоў культуры Краснаполля і Чачэрска, Нароўлі і яшчэ бог ведае якіх мястэчкаў у бяспецы радыяцыйнай сітуацыі для здаровага жыцця. Біяфізік К. Гардзееў аптымістычна прадказваў, што праз год у Краснаполлі ніякага ліха не застанецца, нават абяцаў з унукамі а лета сюды прыехаць, але... жазанане ім паўтарыў праз два гады перад краснапольчанамі В. Бур'як, былы галоўны санітарны ўрач рэспублікі. Ацэнкі апошніх месяцаў так або інакш пачалі схіляцца да красамойных лічбаў, фактаў аб пагаршэнні здароўя людзей. Праўда, і тут робіцца агаворка: «Захворванні растуць не толькі ў вас, усюды».

Хацелася б спадзявацца, што выказванні В. Бур'яка акадэміка Л. Ільіна, віцэ-прэзідэнта АН БССР А. Сцепаненкі на пасяджэнні бюро Магілёўскага АК КПБ 15 мая 1989 года ў закупнасці сапраўды паклалі канец замоўчанню і няведанню! Бо за тры гады можна было б навушчыцца культуры спрэчак, умовна выснаваць погляды і навушчыцца паважаць не толькі міністэрскі погляд з Масквы, але прыслухоўвацца і да высноў беларускіх вучоных. Гаворка ж ідзе не пра дрывы, а пра жывых людзей, пра нашчадкаў. У дацэнні мільёнаў людзей і тысяч сем'яў нават долі працэнта паталагічных адхіленняў, якія дапускаюцца, напрыклад, у генетыцы, — гэта празмерна вялікая цана. Ахвярай «дапушчэння» можа стаць кожны.

У нас выхоўваецца раўнадушнасць. Ёй надаецца статус закона. Ужо сёння яна апраўдвае недадасканаласць у нашым жыцці ў вачах нашых дзяцей.

Нам бракуе культуры. Учэпіста, кіпцюрамі пранізваюць адносіны між людзьмі рэшткі стэлінізму, адгалоскі лысенкаўшчыны — катэгорыі ідэалагічных, але і матэрыяльных.

Каб не была наша будучыня падобнай на наша сёння.

Ніхто не супраць развіцця энергетыкі, але ўсе за разумнае яе развіццё, за поўнае ўвасабленне інтэлектуальнай сілы грамадства, прызначанай абараняць яго. І не заўтра, не ў будучым, а сёння, незалежна ад створаных кімсьці жаданых умоў.

Мусіць, ёсць сэнс на год-другі, а то і больш спыніць

будуўніцтва новых АЭС, зысечку лясоў, асушэнне зямель і агледзецца: што натварылі? Як выправіць? І некалі прысвоенае права вырашаць лёс людзей, цэлых рэгіёнаў і ўсяго жывога ў іх вярнуць тым, хто жыве на зямлі: голас народа — голас божы.

Ці станем мы сведкамі новага Чарнобыля? Не ведаю. Аднавацца ад перасцярог на гэты конт нельга. У імя жыцця патрэбны кантроль, кантроль і яшчэ раз кантроль за кожным крокам на кожнай АЭС ў спалучэнні з новымі, бяспечнейшымі тэхналогіямі. Тут непазбежны матэрыяльныя выдаткі. Але досыць з нас трагедыя, людскіх ахвяр. Апошняе не апраўдаць ні перабудовай, ні прагрэсам. Абявязковы ўдзел у кантролі, а не толькі эпизадычныя наезды гасцей з МАГАТЭ, міжнародных арганізацый, скарыстанне вопыту і дасягненняў усіх інтэлектуальна развітых краін, дзе спажываецца ядзерная энергія, а магчыма, і ў непасрэдным ўдзеле ў будуўніцтве і эксплуатацыі АЭС. Чаму б сёння не стварыць інстытут пры міжнародных арганізацыях, пад іх кантролем, які б непасрэдна займаўся і даследчай, і праектнай дзейнасцю ў развіцці ядзернай энергетыкі, у прыватнасці, выкарыстання ядзернай энергіі? Гэта не трызненне і не бягзлудзіца, а рэальнасць, што непасрэдна вынікае з канцэпцыі новага мыслення для нашай краіны і ўсяго свету. І калі ён, свет, хоча ацалець, здужаўшы бядаў, яму проста неабходна і пазычаць, і дзяліцца вопытам, ведамі.

Чаму б ужо зараз не пашырыць правы і абавязкі Дзяржакампрыроды, не стварыць Камісію па ліквідацыі вынікаў Чарнобыля пры Саўеце Міністраў як самастойны орган, надаўшы ёй надзвычайныя паўнамоцтвы? Ці зразумеем, нарэшце, што ўжо няма і не можа быць умоў трыццатых — першай паловы шасцідзясятых гадоў, калі пакаленні людзей нараджаліся і паміралі ў векавечных эндэмічных зонах, калі не думалі і не гадалі пра прыродную радыяактыўнасць? Чарнобыль па-свойму вызначыў месца навуцы, лёс людзей на доўгія гады наперад, нечакана, але заканамерна далучыўшы да ўжо існуючых «фонаў», смогаў і г. д. свой важкі дадатак.

Чаму б, калі стварэцца сапраўды справядлівае — сацыяльна, палітычна, эканамічна і духоўна — дзяржава, не стварыць сацыялістычны правы механізм абароны грамадскай думкі, які б утаймоўваў гаспадаранне міністэрстваў і тых, хто за імі?

І больш даверу свайму народу: цяжар адказнасці за недадасканалы і паспешлівы рашэнні выносіць ён, народ. Аб магчымых выніках Чарнобыля даволі доўга маўчалі, абмяжоўваліся паўпраўдай або проста

хлуснёй. Тут неадпаведнасць лозунгаў — жыццю, створанай сістэмы, якая пакуль жыве, — спадзяванням, паміненнем людзей.

Вяртаючыся да Краснапольшчыны, хачу засведчыць: узровень аховы людзей ад радыяцыйнікі, абмяжоўваецца сцяврджэннем відавочнага — колькасць захворванняў павялічваецца. Медыкі, бальніца працуюць гэтак жа, як і дзесяцігоддзі назад. Прымяніць нешта новае нельга: матэрыяльная база старая, сучаснага абсталявання няма, не хапае спецыялістаў. Асабліва сцяврджэння абслугоўвання — вахтывы метада. Наязджаюць спецыялісты з Магілёва, Мінска, Масквы. Створаны рэгістр — сістэма ўліку краснапольчан, якая, на думку яго творцаў, павінна несці звесткі пра здароўе чалавека, дзе ён ні знаходзіўся. З раёна выехалі тысячы людзей, звесткі пра іх пакуль ляжаць у Краснаполлі, нідзе і нікому не патрэбныя. Пачасціліся сардэчна-сасудзістыя захворванні, арганізм дышання, анкалагічныя, косцёмышцавай сістэмы. Доктары-краснапольчане, напрыклад, падлічылі, што анкалагічны захворванні (рак) штогод узрастаюць на 5 працэнтаў. Выказалі свае трыгогі прадстаўнічай камісіі з Масквы. Камісія, спасылаючыся на тэарэтычныя разлікі, статыстыку, абвінаваціла краснапольчан у нежаданні і няздольнасці працаваць, у стварэнні хваравітага і трывожнага настрою людзей. Камісіі прышчыноў, што анамалі ёсць, але прычыны шукаюць у хранічных захворваннях нырака, зубоў, кепскім харчаванні і г. д. «На сённяшні дзень няма асаблівых асноўных звязываць забалеваанне с радыяцыйнай. Забалеваанне мае тэ же тэндэнцыі, што і ранее, до Чарнобыля... Уверваю, што это не связано с радиоактивным загрязнением», — пераконваў В. Бур'як краснапольчан 11 лютага г. г. «Отмечены анемія, напружанность иммунной системы у детей, — прызнавала на пасяджэнні бюро Магілёўскага абкома партыі 15 мая прафесар А. Легінская і паведамляла: — Причыны напружанности иммунитета — в раннем прекращении вскармливания грудью...» «Не видим у вас частоты врожденных патологий, — упэўнена сцяврджаў у Чачэрску акадэмік Л. Ільін. — Есть группа политиканов, которая из своих шкурных интересов обвиняет медицину...»

Магілёўскі абком партыі, вызначыўшы сваю пазіцыю, вырашае перасяліць вёскі ў іншыя раёны вобласці, абмяжоўвае і спыняе сельскагаспадарчы дзейнасць на забруджанай тэрыторыі.

Міністэрства аховы здароўя СССР і БССР адстойваюць канцэпцыю, згодна якой рысай жыцця становіцца ўзровень радыяцыйнікі ў 35 бэр. Нават там, дзе не прыгодна да ўжывання малако, мяса, ягады...

І ніхто з міністэрства або іншых устаноў, дзе даўно ідзе маштабнае скарачэнне, не едзе ні ў Краснаполле, ні ў Брагін жыць і працаваць, на справе правяраль сваб канцэпцыі. У мясцовых школах, калгасах, бальніцах безліч вакансій, і ніхто не накіроўвае сюды выпускнікоў-спецыялістаў.

Дзеці Краснапольшчыны жывуць адным жыццём са сваімі бацькамі.

соткіламетровы шлях ад рэактара? Далей жа, у Смаленшчыне, напрыклад, страт панеслі менш. На палі і вёскі, на галоўныя людзей падалі радыяактыўныя рэчывы, выклікаючы ў іх галаўны боль, санліваасць, смагу, п'якусасць, бы крапівою шмарганула, ля вуснаў...

Як назваць гэта? Як верыць усім, хто супакойвае? Ці палегчала ад адказу міністра, які мала каго пераканаў у свавольстве чарнобыльскіх воблакаў? Усё адносна.

Забеспячэнне «чыстымі» прадуктамі — па нормах, талонах. Да чэрвеня 1989 года вёскі падзялялі на «чыстыя» і «брудныя». Апошніх забяспечвалі трохі лепш: выдаткоўвалася на месяц «на душу» 2—3 слоікі тушонкі, дзіцячага харчавання перападала, трохі і зрэдку — грэцкіх круп. Больш завозілася з Крычаўскага мясакамбіната (гэта за 70 км ад Краснаполля) ялавічыны, свініны. Але няшмат, роўна столькі, каб разгавецца. Часцей на сталы селяніна трапляў безгаловы мінтай. Бульба, гародніна — уласныя, садавіна — тым больш. Без нормаў. Ягады, грыбы збіралі таксама. Няма малака, яшчэ больш мяса, як спажывалася са свайго падворка: у магазіне, працуючы на зямлі, асабліва не накупляешся.

Якую долю ў рацыёне краснапольчаніна займалі і займаюць «чыстыя» прадукты, якіх, як і ўсюды, не хапае? Цэны на якія досыць высокія і якія няпроста суаднесці з даходамі пенсіянера: механізатара, палявода?

Ці справядліва нарэзкаць на людзей, што яны не прытрымліваюцца рэкамендацый, калі ў вёсцы, асабліва аддаленыя, малочныя прадукты завозіцца рэдка, калі надоўга зчыняюцца магазіны, школьныя сталючкі, чакаючы свайго вахтывіка? Спатрэбілася тры гады, каб трохі палепшылася забеспячэнне, каб скасавалі абразлівы падзел на «чыстыя» і «брудныя». Ці ж у Магілёўскім аблспажыўсаюзе, Белкаапсаюзе за дзвярыма з шылдамі не было жывых людзей?

Бог няроўна дзеліць. Неаднолькава забруджаныя землі. Дзе больш — урадам вызначана выплачваць 20, 25 працэнтаў надбавак (22—28 рублёў у месяц); дзе зусім шмат — выплачваецца яшчэ 30 рублёў на члена сям'і. Дзе мала — даплат няма. Але як разумець гэта «мала»?

«Чыстая» ферма спажывае кармы з «бруднай», што прылягае да фермы, зоны, тэхніка не лічыцца з кюры і аднолькава ўздымае і «чыстыя» і «брудныя» пыл. Павеатра адно на ўсіх, вецер таксама. Вёскі нярэдка стаяць адна пры другой, блізнячка. Пісалася нямаля пісьмаў у розныя інстанцыі, было нямаля спрэчак і крыўды ў людзей. Рэдка адказы на афіцыйных бланках адказамі можна назваць умоўна. Зрэшты, як і надрукаваныя ў першы раз газетамі карты забруджання рэспублікі. Яны адлюстроўвалі слабасць матэрыяльнай базы навукі. Маючы на ўвазе збег акалічнасцяў, Савет РАПА ў сакавіку 1989 г. вырашыў выплачваць надбавкі ва ўсіх калгасах, саўгасах з уласных грошай. Дзяржапрапром БССР замест падтрымкі і дапамогі настольніва, вуснамі намесніка старшыні Ф. Мірачыцкага патрабаваў адмяніць такое рашэнне.

«Навошта нам такая камісія і такі ўрад, які не абараняе інтарэсы людзей?!» — казаў пры выступленні на бюро Магілёўскага абкома партыі старшыня Быхаўскага райвыканкома Ц. Салановіч, не на словах, а на справе зведаўшы ўласную адказнасць і асабістае бяспячэнне.

Лічыльнікі імпульсаў, завезены з-за мяжы ў раёны, выяўляе досыць супярэчлівае становішча ў вёсках усіх п'яці зон забруджання. Апошнія матэрыялы друку вывелі свядомасць людзей са здранцвення, прымуслі думаць і пачынаць дзейнічаць.

(Працяг на стар. 13).

□

Ужо не раз гаварылася ў друку аб тым, што беларуская мова павінна мець статус дзяржаўнай. Гаварылася і аб тым, што мае права на існаванне і гістарычная нацыянальная сімволіка. Хочацца закрануць яшчэ і такое пытанне. Многія ведаюць, што ў першыя гады існавання Савецкай улады ў нас была свая дзяржаўная ўзнагарода — ордэн Баявога Чырвонага сцяга Беларускай ССР. Тым самым, на мой погляд, падкрэсліваўся суверэнітэт рэспублікі. Пазней усе ўзнагароды сталі агульнасаюзнымі. На сённяшні дзень у нас дзяржаўнымі ўзнагародамі засталіся толькі Граматы Вярхоўнага Савета.

Няма, вядома, падставы аспрэчваць неабходнасць і значнасць высокіх агульнасаюзных узнагарод — зорак Героя, ордэнаў Леніна, «Дружбы народаў»... Але ў кожнай рэспубліцы, у кожнага народа ёсць свая багатая гісторыя, свой лёс, традыцыі. Усё гэта вымагае і сваіх узвышаных сімвалаў. Хіба не неслі б адзнаку вялікай пашаны і ўдзячнасці нашага народа да знакамітых сваіх прадстаўнікоў ордэны, скажам, Францыска Скарыны, Кастуся Каліноўскага, Янкі Купалы?.. Мне могуць напамінаць, што імёнамі вялікіх людзей зямлі нашай названыя прэміі, у іх гонар выпускаліся і выпускаюцца ганаровыя медалі. Але ж гэта, пагадзіцеся, не дзяржаўныя ўзнагароды. У многіх народаў, дзяржаў яны ёсць — спецыфічныя, адзіныя ў сваім родзе. Напрыклад: балгарскі ордэн Кірылы і Мяфодзія, славенская Зорка са стужкай.

Кажучы пра ўсё гэта, я маю на ўвазе не толькі нашу рэспубліку. Лічу, што нацыянальныя ўзнагароды павінны мець усе рэспублікі нашага Саюза.

У. АЛЯХНОВІЧ.

г. Мінск.

□

Я звяртаюся да вас ад імя групы афіцэраў Беларускага паходжання. Мы служым далёка ад Беларусі, рэдка бываем дома, не можам удзельнічаць у тых працэсах, якія адбываюцца на радзіме. Але ўсё мы любім Беларусь, любім так, як можа любіць сваю мамі назавесы адраваны ад яе сын. Мы радуемся кожнаму поспеху, як і балюча перажываем кожную новую нягодку, якую пасылае ёй жыццё.

Звяртаемся мы да вас з нагоды з'яўлення ў рэспубліканскім друку статута Таварыства беларускай мовы. Мы дружна падтрымліваем стварэнне ТБМ, згодны з яго статутам і ўз'яўненні, што ўсе беларускія супольні падтрымаюць яго. Мы жадаем Таварыству натхнення і мужнасці ў той вялікай працы, за якую яно бярыцца. Разам з тым мы лічым, што найбольш плён будзе мець наша праца, калі ТБМ будзе дзейнічаць супольна з Беларускай народным фронтом за перабудову «Адраджэння». Мова — гэта тое агульнае і самае галоўнае ў нашай і нашай працы, гэта наш агульны боль і наша ганьба. Ці можна любіць народ, які выракае сваёй мовы? Можна і трэба любіць. Трэба зразумець яго і трэба ляміць гэты народ. Трэба ляміць яго мовай. Мы спадзяёмся, што ТБМ якраз гэтым і зоймецца.

Станіслаў СУДНІК, маёр.

Казахская ССР.

□

Не магу не адгукнуцца на добрую падзею ў нашым жыцці: бюро Мінскага гаркома партыі прызнала метагэаграфічным зваротам да Вярхоўнага Савета рэспублікі з прапановай падаць беларускай мове статус дзяржаўнай. Спадзяюся, што ў рэшце рэшт Вярхоўны Савет прыме адпаведны закон. Добра сказаў рэктар БДУ імя У. І. Леніна Л. І. Кісялеўскі: «Не будзе дзяржаўнага статусу — будзе аматарства». Яго падтрымаў і міністр народнай адукацыі БССР М. І. Дзямчук, калі гаварыў, што «без статусу дзяржаўнай моўнай праблема не вырашыцца». Міністр гэта адзначыў на «першай ластаўцы» — адкрыцці пачатковых беларускамоўных класаў летась.

Многія сёння ўспрымаюць вяртанне да роднай мовы, як чарговую кампанію. А мы ведаем нямаля розных кампаній, ініцыятыў, пачыненняў, якія як хутка лачыналіся, так і канчаліся. Тут узнікае і такое пытанне: якую мову мы будзем адраджаць? Мову

сённяшніх газет і часопісаў ці мову Янкі Купалы і Якуба Коласа, Максіма Багдановіча і Зміцера Жылуновіча? Пытанне вельмі важнае, бо за час дванаццаці гадоў да сённяшняга дня мова наша вельмі змянілася. Ці ў лепшы бок? Змяненне правапісу прывяло да таго, што насяляенныя пакаленні беларусаў, нават якія вучыліся ў беларускіх школах, не ведаюць аб такой уласцівасці беларускай мовы, як змякчэнне падвоеных зычных. Мне, тэхнічнаму кіраўніку, прыйшлося нават прачытаць мікралекцыю на гэту тэму свайму рабочаму калектыву. Пытанне аб правапісе падымалася ў «Ліме» неаднаразова, аднак нідзе не было чуцця голасу навукоўцаў аб вяртанні да правапісу канца дванаццаці гадоў.

Зараз вельмі патрэбны і напэўна будучы складанні размоўныя, тлумачальныя, тэхнічныя і другія спецыяльныя руска-беларускія слоўнікі. Але раней трэба вызначыць, што мы будзем у іх уносіць.

паўфабрыкатаў. Будаўніцтва яшчэ не скончана, а ўжо прымацавана вялікая шыльда: «Кулінарная фабрыка Рэсторан «Галактыка». Грыль-бар».

Наогул, я ўпэўнена, што людзі іншых нацыянальнасцей, нават прыедзюжа, ніколі не пакрыўдзяцца і нічога не згубяць ад таго, што надійска будуць беларускія. Наадварот, нас жа больш стануць наважыць за павягу да сябе, да роднай мовы.

Ну, а пакуль усяго гэтага няма, мы робім тое-сёе ў сваёй сям'і. Спрабуем размаўляць паміж сабой па-беларуску, чытаем «Гомельскую праўду», «Чырвоную змену» і «ЛіМ». Старэйшы сын, вучань 3-га класа, чытае «Бярозку». А вось цікавую дзіцячую кніжку на беларускай мове куніі, цяжка.

У час перапісу насельніцтва, адказваючы на пытанне, якая мая родная мова, я назвала роднай мовай сваёй і мужа беларускаю: усё ж такі ў дзяцінстве мы размаўлялі ў сям'і па-беларуску. Муж вучыўся ў высковай бе-

пачынаецца росквіт гарадоў Вялікага княства Літоўскага — сведчу гэта як археолаг, які непасрэдна сутыкаецца з матэрыяльнай культурай мінулага. А калі верыць Т. Кавалёвай, то «пачаўся найбольш цяжкі перыяд у жыцці Кобрына!»

Далей аўтар піша, што «ў сярэдзіне XVII стагоддзя... Кобрын быў вывезены ад улады шляхецкай Польшчы», што пад кіраўніцтвам А. В. Суворова рускія войскі ў 1794 годзе «атрымалі шэраг рашаючых перамог над Польшчай». Дрэна, калі школьнік б'яць Карону («Польшчу»), частку Рэчы Паспалітай і Рэч Паспалітую, але зразумела. Для дарослага ж чалавека гэта недаравальна.

Але чытаем далей. «У 1795 годзе Кобрын разам з другімі землямі заходняй Беларусі і Украіны быў узяты Расіяй». Але ж гэта было далучэнне, а не ўз'яднанне. Анексія, калі карыстацца сучаснай тэрміналогіяй.

Т. Кавалёва абянае, што экскурсантам раскажуць пра знаходжанне ў Кобрыне А. С. Грыбаедава, і маўчыць, што ў «доме Суворова» жыў Рамуальд Траўгут, кіраўнік паўстання 1863 года, наш славеты зямляк. Гаворыць, што пасля 1939 года стварыліся магчымасці развіцця эканомікі і культуры, і маўчыць аб катаваннях 1939—41 гадоў...

І ўсё гэта выдана тыражом 25 тысяч.

І. СІНЧУК,

ст. археолаг інстытута «Белспецпрактрэстаўрацыя».

г. Мінск.

□

У мяне чацвёрта дзяцей: старэйшы пойдзе ў пяты клас, другі — у чацвёрты, меншыя яшчэ дашкольнікі.

Чацвёрты год стукаюся ва ўсе дзверы, дамагаюся, каб дзеці маглі вучыцца па-беларуску. І ўсё марна. Адказныя таварышы з гарана і з СШ № 20, дзе вучацца мае дзеці, знаходзяць мноства адгаворак, каб не адчыняць не тое што беларускую школу, а і беларускі клас. Спачатку гаварылі, што няма жадаючых вучыцца на роднай мове. Калі ж пасыпаліся заявы ад бацькоў, дык знайшліся іншыя прычыны: не хапае класных пакояў, настаўнікаў і падручнікаў.

Нешта не верыцца, што так і нельга нікога зрабіць. Пры жадаванні ўсё можна знайсці. Выкладчыкаў варты панукаць, скажам, сярэд настаўнікаў-пенсіянераў. А хіба на курсах перападрыхтоўкі іх нельга перавучыць? Мы ж увесць час чужым, што мовы нашы — сёстры, няужо так цяжка перавучыцца? Мне здаецца, гэта проста нежаданне, абьякавацца.

Вось і выходзіць, што пакуль не будзе нададзены беларускай мове статус дзяржаўнай, да таго часу мы не даможамся пэўных зрухаў.

В. СКОК, інжынер.

г. Баранавічы.

□

У «Ліме» за 30 чэрвеня я прачытаў, што ў хуткім часе выйдзе першы нумар часопіса «Спадчына». Аднак падпісача на яго я не змог ні ў Быценскім аддзяленні сувязі, ні ў раённым у г. Івацэвічы. На 1990 г. — калі ласка, а вось на гэты год — няма ў каталозе. Час бяжыць хутка. Пакуль той каталог паявіцца, дык і пазня будзе падпісача наогул. На бібліятэку разлічваць не даводзіцца, бо ўсяго адзіны беларускамоўны часопіс — «Польмя» — ідзе туды. Таму і звяртаюся ў рэдакцыю: падкажыце, як выпісаць часопіс «Спадчына»?

Г. ШЭЙКА, урач Быценскай участка раёна бальніцы Івацэвіцкага раёна.

АД РЕДАКЦЫІ.

Гэта пісьмо — не адзінае ў рэдакцыйнай пошце. Адказаць на іх мы напэўна не змоглі, бо начальнік Беларускага рэспубліканскага аб'яднання «Саюздрук» Л. К. Шаблюўскаму. Вось што яна сказала, звяртаючыся да нашых чытачоў:

«Часопіс «Спадчына» будзе выходзіць чатыры разы на год, адзін нумар у квартал. На першую кніжку часопіса чытачы ўжо спазніліся падпісача. А вось на другі нумар, калі ласка, афармляеце падпіску ў любым аддзяленні «Саюздруку». Толькі пазнавацца: бо падпісача вы можаце толькі ад 1 верасня, а часопіс атрымаеце ў апошнім квартале (наступны год, лістапад, снежань). Падпіска праводзіцца па агульным «Рэспубліканскім каталозе па газеты і часопісы». Індэкс 74988, падпісачыя цана — 2 р. 40 кап. на год, адзін нумар каштуе 60 капеек. Непаразумеўнае не павінна быць».

АДЗЕЛ ПІСЬМАУ І ГРАМАДСКАЯ ДУМКА.

3 пошты «Ліма»

- Падтрымліваем, жадаем натхнення!
- А шыльда ўжо ёсць...
- Як падпісача на «Спадчыну»?

Падтрымліваю думку аб стварэнні тэрміналагічнай камісіі, якая прагучала ў чэрвеньскім выпуску тэлеперадачы «Роднае слова». Сярод іншых слоў і тэрмінаў трэба выпрацаваць новыя словы-звароты да незнамага чалавека. У нас прыняты звароты «таварыш» і «грамадзянін». Першы з'яўляецца афіцыйным зваротам, зваротам на сходзе, нарадзе, да чалавека, які сапраўды з'яўляецца тваім таварышам па агульнай справе. Другі ўжываецца, у асноўным, праваахоўнымі органамі і падкрэслівае, што суразмоўцы — грамадзяне адной краіны, але могуць не быць таварышамі. А ў размоўнай практыцы зараз ужываюцца такія недарэчныя звароты, як «дзяўчына», «жанчына», «мужчына». Ці не час навукоўцам-філолагам падумаць, пакопанацца ў старажытных паперках і, «сплыў» веков от хортый отряхнув», паведаміць усім, як беларусам звяртацца адзін да аднаго ў паўсядзённым жыцці. А можа, і прапанаваць нешта сваё, характэрнае?

Р. ЛОЙКА, інжынер.

г. Мінск.

□

Неяк ехала я па чыгунцы з Рэчыцы ў Гомель і пад дарозе пачала чытаць свежы нумар «Чырвонай змены». Насупраць мяне сядзела добра апранутая кабета недзе гадоў пад шэсцьдзесят. Раптам яна ці то мне, ці то сваёй знаёмай, якая сядзела побач, вымавіла па-руску, са значным беларускім акцэнтам: «Не люблю я беларускі язык, хоча сама беларуска. Такой грубой!» Я разгубілася і збянтэжана ўпкінула яе: «Як вам не сорамна! Калі вы сапраўды так лічыце, дык пакіньце свае думкі пры сабе. Тут жа дзеці!» На што пачула ў адказ: «А ў нас сейчас гласность, можно всё говорить!» Я зразумела, што мы размаўляем не проста на розных мовах. З'явілася вострае жаданне перасесці на іншае месца, але толькі павярнулася да акна і стала яшчэ пільней углядацца ў газету.

Самае прыкрае, што іх шмат, такіх жанчын і мужчын. Як жа нам вярнуць з заняпаду нашу мову?

Разумею, што гэтая справа вельмі далікатная. Мабыць, пройдзе не адзін дзесятак гадоў, пакуль мова зноў вернецца ў нашы сем'і. Пачынаць трэба з самага простага — скажам, а шыльдаў, рэкламы, надпісаў на прадуктах харчавання, вырабляемых у БССР і г. д. На жаль, пакуль нават гэта ў нас не робіцца. Вось прыклад. У Гомелі на вуліцы Яфрэмава завод «Гомсельмаш» пабудавалі фабрыку

ларускай школе. Сваім жа абодвум сынам запісала рускую, бо так ёсць на самай справе, як гэта ні крыўдна. Але спадзяюся, што ў час будучых перапісаў мае сыны назавуць роднай мовай беларускую.

Нагадаю выпадак са старэйшым сынам. Калі яму было гадоў сем, ён спытаў у мяне, дзе жывуць беларусы. Я адказала яму, што яго бабулі, дзядулі, тата, мама і ён сам і ёсць беларусы, паказала яму свой пашпарт. Ён не пагадзіўся са мной, заўважыўшы, што беларусы павінны размаўляць на беларускай мове. Сёння ён з ахвотай чытае на ёй. А калі прыйдзе час малодшаму адпраўляцца ў школу, адпраўлю яго ў беларускую, калі такая будзе паблізу.

Я ж сама, чытаючы «ЛіМ» і «Чырвоную змену», зноў пачала і думаю па-беларуску. Вось і гэты ліст напісала на роднай мове.

Дарэчы, параіце, дзе набыць руска-беларускі і беларуска-рускі слоўнікі? І яшчэ — паблізу майго дома тры кіёскі «Саюздруку», але ў іх «ЛіМ» не паступае. Чаму ж так?

Трохі аб сабе: мне 30 гадоў, скончыла эканамічны факультэт Гомельскага ўніверсітэта (зараз — імя Францыска Скарыны; як гэта прыемна!), працавала ў сістэме будбанка, цяпер сяджу дома з малодшым сынам.

Алена ЗІНЧУК.

г. Гомель.

□

Прачытаў выпадак буклет «Кобрын» (аўтар Т. Кавалёва) і не змог стрымацца, каб не напісаць. Усяго ў буклетце 26 абзацаў, але колькі ў ім грубейшых гістарычных памылак! Хоць падкам выпісвай палову абзацаў! Вось некалькі прыкладаў.

«У першай палове XIV стагоддзя Кобрын падзяліў лёс усёй заходняй Русі, перайшоў пад уладу Вялікага княства Літоўскага». Прабачце, але тут нешта монна набытана. Здаецца, маюцца на ўвазе лаўночныя землі Русі (адносна Кіева, сталіцы старажытнарускай дзяржавы).

А вось як апісваецца унія паміж карацэўствам Польскім і Вялікім княствам Літоўскім: «У другой палове XVI стагоддзя Брэстчына была далучана да Рэчы Паспалітай». Мне ўсё жыццё здавалася, што ў выніку уніі ўтварылася Рэч Паспалітая, федэратыўная дзяржава, у якой захаваліся адміністрацыйныя, фінансавыя, моўныя, рэлігійныя, прававыя асаблівасці частак, што раней былі самастойнымі. І ў гэтай самастойнасці, дарэчы, была іх слабасць. З часоў уніі

З паэтычнай пошты

Вольга КУРТАНІЧ

Ты нязводны, мой народзе...

Хай—чужога свету ляжа прах.
Хто сказаў, што мой народ знясілеў!
Нічыя не трэба апрахнах—
Мы й сваіх пакуль што не знасілі.

І ўжо асвечаны жыццём:
Хай ад лепшых—
лепшыя паснулі.
Красаваць мы зможам
і з асцём;
Па чужых парадах—
жыць няўтульна.

Жыць—
не па зязюльчых
гадах...
Хто сказаў, што мой народ знясілеў!
Хай—чужога свету ляжа прах!
Ты нязводны, мой народзе,
сілай!

Геніям

Прывітаеца
У. КАРАТКЕВІЧУ

Не падаюць пры жыцці
Ім са слязьмі на грудзі,
Але ўсміхаюцца ветліва,
Мацней руку паціскаюць.
...Вера прыходзіць,
Калі незлачынныя людзі
Абранніка-Бога
Крыжком
На крыжы
Распінаюць.
Будзе царпець да апошняй
пакутнай часіны,
Хай нават кроў, а не слёзы,
выцякае з вачэй.
Ссыплецца долу чырвонай
лістотай асінавай
Юдава дрэва,
каб плахай зрабіцца
хутчэй.
Ерэтныкі, вы ва ўласным
настрышчы згараеце...
Знічы ўначы замгленыя
ярчэй чымся зоркі
гараць.

Людцы мае, распніце,
Распніце яго!
Распніце...
Здраднікам будзе зручней
ногі яму цапаваць.

Табе

Хай дзесяць антыхрыстаў
Пекла
не сочаць Твой след упарта—
на шлях устану кабетай
пекнай—
пакрочаць маёю вартай.
Хай не знойдуць Цябе
абразы,
людскія хцівыя словы,
кіну сховы і клямаю бразну:
«Заходзьце, слухаць гатова».
Хай смерць, кабета старая,
не шукае Твайго прытулку—
перастрэну і ёй парсію
адпачыць у маім завулку.

...Але калі здрадзіш справе,
сябрам
і матулінай мове—
нацкую ўсіх ворагаў раю,
ганчаком пайму на лавы.

Аб тым, што мэтай публіцыстыкі з'яўляецца падрыхтоўка грамадскай думкі да неабходных змен, здаецца, не спрачаліся і ў часы застою. Пярэчанніў не выклікалі і жанравыя стылёвыя спосабы дасягнення гэтай мэты. Літаратурна-крытычная свядомасць саспела, каб знаходзіць свае перавагі і ў мастацкай, і ў дакументалізме, і ў прамоўніцка-прапагандыскай манеры. Страсці распальваліся тады, калі вырашалася, якія факты і з'явы лічыць вартымі ўвагі, якія тэндэнцыі грамадскага развіцця маюць прыярытэт, як ацаніць ідэалагічную і маральную змястоўнасць публіцыстычнага твора. Часам здаецца, што і самі гэтыя творы пішуцца дзеля таго,

кавічы, дзе знаходзіцца цэнтр калгаса «Рассвет». Усе яны аднадушна прызнаюць перавагі такога рашэння, але і К. П. Арлоўскі не мог выбавіць людзей старэйшага ўзросту ад тугі па родным кутку, па паэзіі няхай сабе і бяздольнага дзяцінства. А гэта паэзія вельмі шмат значыць, калі размова заходзіць пра душу чалавека, сэнс яго існавання, паўнату пачуццяў, калі, паводле слоў А. Казловіча, «абстракцыя вялікіх лічбаў ператвараецца ў рэальныя лёсы людзей». Такім чынам, спрэчка пра «перспектыўнасць» і «неперспектыўнасць» вёскі, да якой падключыўся і А. Казловіч, сапраўды, як кажа Г. Радаў, «нежартаўліва», бо «закранае жыццё і побыт мільёнаў». Сур'

еца як натуральны працяг папярэдняй — «Світанне». Гэта, па сутнасці, публіцыстычная дылогія пра знакаміды калгас «Рассвет» імя К. П. Арлоўскага. У той жа час абедзве яны пераклікаюцца з нарысамі са зборніка «Красны востраў», уваходзячы адна ў адну, як канцы бярвенняў у вянку. А гэта азначае, што ў творчасці А. Казловіча большае месца пачынае займаць планавы пачатак і што аўтара хвалюе досыць пэўнае кола праблем. Дзеля паўнаты малюнку нагадаем, што ў першых сваіх кнігах А. Казловіч часам імкнуўся туды, куды яго скіроўваў журналісцкі лёс, што вымушала яго ахвяраваць асабістымі захапленнямі. Дзеля той жа паўнаты скажам,

якая панавала ў эканоміцы, адчувала сябе ўтульна і ў духоўнай сферы. Калі эпапей, і абавязкова з працагам, калі паэма, то абавязкова «раман у вершах», калі нарыс, то самае малое на цэлую кнігу, і каб, само сабой зразумела, пра перадавую гаспадарню.

Можна зразумець тых пісьменнікаў (А. Казловіч узгадвае імяны А. Салудкага, Я. Будзінаса, У. Юрэвіча, В. Карамазова), якія сёння крытычна ставяцца да так званых «маякоў», многія з якіх сапраўды створаны паводле ўзору «пацёмкінскіх вёсак», дзе квітнела адміністрацыя, а праца з людзьмі падмянялася камандай. Але гэты працэс крытычнага пераасэнсавання ўсяго і ўсіх небяспечны тым, што ў яго арбіту ўцягваюцца і тыя з'явы жыцця, якія ўжо прайшлі выпрабаванне часам, што жыццё і праца лепшых людзей вёскі (і не толькі вёскі, калі прыгадаць той град камякоў гразі, што абрынуўся за апошнія гады на нацыянальную горадасць беларусаў Васіля Быкава) становіцца аб'ектам нагавораў і плётак. Нельга агулам змешваць культуры і таленты. Роля асобы ў гісторыі, асабліва ў яе «начыя» перыяды, беспрэцэдэнтная. Не здарма так узрос попыт на лідраў ва ўсіх сферах грамадскага жыцця ў апошні час. Не здарма і сталіншчына, і брэжнеўшчына асноўнай мішэнню свайго праследавання абралі людзей высокага маральнага і інтэлектуальнага патэнцыялу, з цвёрдым характарам і моцнай воляй. «У перадавых гаспадарках, — мае рацыю А. Казловіч, — публіцысты якраз ратаваліся ад уседзяржаўнага валонтарызму. Гэтак жа, як ратаваліся тут людзі. Народ ратаваўся. Ратаваўся за спіной старшын, той асобы, якую сёння сямутаму вельмі хочацца прынізіць». Аб тым, што гэта імяна так, а не інакш, сведчаць апавяданні радавых калгаснікаў, якія, па сутнасці, і склалі аснову аповесці «Месца пад сонцам».

Зноў і зноў аўтар кнігі, якія тут рэцензуюцца, заклікае сваіх калег слухаць «голас рэчаіснасці». Самае цікавае ў працы — гэта маналогі герояў, якія народнасцю погляду на рэчы, натуральнасцю прыняцця жыцця, які яно складала, шчырасцю нярэдка выклікаюць у памяці вядомыя аповяды людзей з «вогненнага вёска». Наогул публіцыстыка А. Казловіча часта выклікае асацыяцыі з лепшымі творамі вясковай прозы, а асобныя яе старонкі напісаны з сапраўдным пісьменніцкім адчуваннем свету. Відавочная, напрыклад, сувязь нарыса «Сюжэт з трактарам» з апавяданнем Я. Брыля «Галы»: аддалены рокат трактара абуджае ў героя пачуццё радасці і тугі, роздум аб перажытым, прагу здзейсніць свае «тры жаданні».

Адмаўленне апырэнных падыходаў, верхглядства, некампетэнтнасці, урэшце звычайнай дурноты, што сталі абавязковымі атрыбутамі адміністрацыйна-каманднай сістэмы, рэзкае іх непрыняццё жыццём у аснове аўтарскага погляду на свет. Выпады супраць тых ці іншых абстрактных уяўленняў, якія павінна быць рэчаіснасцю і ў якім напрамку развіцця, сустракаюцца ў тэксце тут і там. А звязка і развязка аповесці «Месца пад сонцам» і наогул пабудавана на высмейванні турысцкага псіхіку на жыццё. Аўтар бачыць у ім распаўсюджаныя снібсцкія-высакмерныя падыходы да існавання людзей народнай большасці, тое самае моднае іранізаваанне, якое, замест таго каб зніць сацыяльную напружанасць у грамадстве, адно раз'яднае тонкі «азонавы слой» паэтычных адносін да вёскі, да працы на зямлі, да жыцця на ўлонні прыроды. Мэта, якую ставіць перад сабой А. Казловіч як публіцыст, заключалася ў тым, каб абараніць жывое жыццё сучаснай вёскі ад пагардліва-цынічных і, па сутнасці, мішанскіх адносін да яе будзёншчыны. Імяна абараніць, а не проста ўславіць. Яму дарагая думка аднаго са сваіх герояў пра невідомы сабрата па журналісцкім, які адным узмахам п'яра, зрабіўшы элементарнае — сказаўшы праўду, акрыліў чалавека. І калі ён заўважае, што носяць на шырыфі пінжак значок з відарысам п'яра і што асабліва ўрачыста адчувае сябе 5 мая, у Дзень друку, то зразумела, што яго прафесійны гонар мае шмат агульнага з гонарам за сваю працу, які перажываюць яго героі.

Крытыка, бібліяграфія

Міхась ТЫЧЫНА

ПРАЦЯГ СПРЭЧКІ

каб сцвердзіць свой погляд на праблему.

Так, напрыклад, назва нарыса Анатоля Казловіча «Вялікае перасяленне ў Борску» відавочна палемічная. У свой час была апублікавана нарысавая аповесць І. Дуброўскага пад амаль такой жа назвай «Вялікае перасяленне». Сёння бачна, што палітычная акцыя 60-х гадоў, калі тысячы і тысячы вёсак былі аб'яўлены «неперспектыўнымі», нягледзячы на тое, што ў яе аснове ляжала гуманная ідэя аб збліжэнні горада і вёскі, звязана да абсурду. Калі падзеі калектывізацыі, праведзенай пасталінску, і разбуральнае ўздзеянне вайны падарвалі карані сельскай гаспадаркі, то валонтарызмае сяленне малых вёсак і хутароў, эканамічная іх блакада дабраліся ўжо і да карэньчыкаў. Ва ўмовах беларускай вёскі, якая і сёння ішчэ з'яўляецца месцам жыхарства цэлага народа, асноўным асяродкам існавання мовы, гэта пагражала існаванню самой нацыі. На жаль, голас лепшых нашых аўтараў, якія пісалі пра вёску, не быў пачуць. Адною з прычын таго была лакальнасць пастаюўкі пытання, адсутнасць мастацка-філасофскай канцэпцыі народа, а таксама недалянабачнасць крытыкі. Аўтар гэтых радкоў вымушаны пакаяцца, бо таксама быў па-благенску паверыў у шчырасць і мудрасць ініцыятараў «вялікага перасялення» і аднойчы пісаў пра гэта.

Аднак усаякая ісціна канкрэтная. Бязмежна пашыраючы сферу яе дзеяння, можна дайсці да абсурду. А наша бюракратыя да гэтага налажылася, пазбаўляючы з дапамогай шматлікіх інструкцый, удакладненняў і рэгламентацый усякае добрае пачынанне здаровага сэнсу. Аб гэтым сведчаць і кампаніі апошніх год. Адна справа — «вялікае перасяленне» ў тых перадавых сельскіх гаспадарках, пра якія пісаў у свой час І. Дуброўскі, і другая — тая ж акцыя ў Борску або Красным востраве, пра якія піша А. Казловіч. Дарчы, апошні ўскосна таксама пацвярджае, што ёсць выпадкі, калі перасяленне малых вёсак рэнтабельна ў многіх адносінках. К. П. Арлоўскі з яго гаспадарчай прыкладнай і ўменнем, як выказалася адна з гераінь дакументальнай аповесці «Месца пад сонцам», бачыць «на сто год наперад» адразу зразумець, што засценак Аляксандраўка, або Валасовічы, або Лазова Буды адно займаюць лепшыя землі, і праланавуць іх жыхарам перасяліцца ў Мыш-

эзныя адносінкі аўтара да «нежартаўлівай» праблемы адчуваюцца ў самой інтанацыі яго дакументальнага апавядання.

«А наша хата каторая?» — ціха спытала бабуля, якая падышла да мяне і доўга глядзела на белы ліст паперы, дзе ляпіліся малюпасенькія хаткі з акенцамі і вялікімі слупамі дыму над стрэхамі... «Сорак дзевяць», — гэтак жа ціха сказала бабуля, і я зразумеў, што яна лічыла маленькія хаткі сваёй вёскі, план якой я намалюваў. Сорак дзевяць хат было ў Лясным, сорак дзевяць комінаў. Сем з іх ужо не дымілі, у вокнах гэтых хат не адлюстроўвалася сонца, на вокнах былі дошкі. «Сем? — здзівілася Сабіна Францаўна. — Ужо сем? — Пастаяла трохі, узіраючыся ў план вёскі, і згадзілася: — І напраўду, сем». Мусіць, яна не паверыўшы майму малюнку, перабрала і палічыла тры хаты, дзе ўжо не было жыцця».

Нарысы, публіцыстычныя выступленні і артыкулы, дакументальныя і мастацка-дакументальныя аповесці А. Казловіча заўсёды вылучаліся выразнай ідэалагічнай адрасаванасцю. Грамадскі тэмперамент гэтага аўтара несумненны. А. Казловіч не толькі любіў, але і свядома правакаваў вострыя ідэйныя сутычкі ў асяроддзі беларускіх публіцыстаў, становічыся аб'ектам нападак, дасціпнасці, а то і зламоў. Роля пераможцы яму амаль што незнаёмая. Нават калі ён нешта і ўгадваў у развіцці грамадскіх працэсаў, і тэндэнцыі сацыяльнага мыслення, якія ён у свой час падтрымліваў, замацоўваліся, то яго аўтарства ратывалася ў звыклый усеагульнай безыменнасці, уласцівай атмасферы суцэльнай (каб жа толькі эканамічнай!) ураўнілаўкі. Пра сямейны падрад, напрыклад, А. Казловіч пісаў задоўга да таго, як гэта форма працы ў сельскай гаспадарцы была прызнана прагрэсіўнай. Асабліва наглядна гэта відаць, як паказаў публіцыст у нарысе «Сюжэт з каровай», у працы на ферме. Але ў яго не было і няма прэтэнзій і пустой амбітнасці. Пакуль іншыя сварыліся, каму што належыць, ён ужо быў захоплены новымі ідэямі і ў запале ідэалагічнага змагання далёка адрываўся ад асвоеных раней тэрыторый жыццёвага матэрыялу. Але аб'ектыўны ход падзей з уласцівымі яму злігамі, адступленнямі, рыўкамі, перапынкамі вымушаў і А. Казловіча вярнуцца назад, сёе-тое пераасэнсаваць, многасе паглыбіць, дапісаць, а то і перапісаць. На фоне зробленага дагэтуль асабліва выразна відаць грамадзянскае і мастацкае пасталеценне публіцыста.

Прынамсі, новая яго кніга «Месца пад сонцам» успрыма-

што і ў такім выпадку ён умеў пранікацца пачуццём грамадскай неабходнасці і выконваў «сацыяльны заказ» рэдакцыі небезадносна да сваіх душэўных запатрабаванняў, знаходзячы штотраў свой падыход да праблемы. Ён урэшце проста аддаваўся магутнай плыні жывога жыцця, справядліва спадзеючыся, што яно само абвергне розныя апырэнныя ўяўленні і абстрактныя пабудовы бюракратычнага розуму. «Калі жыццёвы матэрыял, — піша А. Казловіч у аповесці «Месца пад сонцам», — выйшаў з падпарадкавання аўтара, які, як вядома, у сваёй кнізе ўсемагутны, значыць, матэрыял валодае канкрэтнай сілаю, нябачнаю магіяй». А ў кнізе «Красны востраў» развівае гэту думку: «Рабіць, як кажучы, не было чаго, пайшоў да Лаўрушы. Добра, што пайшоў! Шмат я страціў бы, не зразумеў бы, каб размінуўся з ім. Яшчэ раз пераконваюся, што дакументалісту вярта цалкам падпарадкоўвацца натуральнай плыні жыцця, не ламаючы яго «сюжэт».

А. Казловіч і раней, калі яшчэ па-юнацку захапляўся сваёй уладай над матэрыялам, усё ж аддаваў перавагу таму, што прамаўляе сама рэчаіснасць. Прыродны здаровы скептыцызм даламагаў яму не прымаць на веру ісціны, якія іншым здаваліся абсалютнымі. Ён прымаў простае рашэнне — станавіўся памочнікам кзбайнера, каб зразумець праблемы сельскага механізатара, або ішоў у кантраляры, каб энотры даследаваць усе тонкасці працы заводскага АТК. Зразумела, што не ўсё ў жыцці можна абмацаць сваімі рукамі і што ёсць сферы, куды пранікнуць можа толькі творчае ўяўленне, умёнае паставіць сябе на месца інашага, пастарацца зразумець характар чалавеча і яго глыбінную сувязь са справай. Нават самае звычайнае ўменне разгаварыць субсідэніка і выслухаць яго не перабіваючы пытанні («пытаннеманія» — так называе А. Казловіч гэту хваравітую страсць многіх сваіх калег), ужо дае магчымасць пачуць многае. Плынь жыцця сама выведзе публіцыста на глыбіню. Вось чаму ў апошніх сваіх даследаваннях рэчаіснасці А. Казловіч імкнецца туды, дзе гэта плынь асабліва хуткая. Так, раней ён сапраўды свядома пазбягаў апісанняў так званых перадавікоў, справядліва падзараючы ашуканства, паназуху, правакацыю, а цяпер, калі сам час выявіў, хто ёсць хто, зразумеў, што ёсць «маякі», а ёсць К. П. Арлоўскі, В. К. Старавойтаў, такія працаўнікі, як даярка Галы Снакун, пачнік Лаўрушка, майстар на ўсе рукі Ягор Кузьміч Шацік, бабуля Фядосся, «дзе з камунізму» Сяргей Сцяпанавіч Шаллягоўскі, камбайнер Сашка Бяляўскі, аграном Мікалай Лянкевіч, каля якіх многае ў жыцці народа бачыцца і глыбей, і лепш, «бо ў кожным з нас ні на імгненне не згаслае туга па ідэальным у жыцці, вакол нас». Зрэшты, пра большасць гэтых герояў А. Казловіч пісаў і тады, калі жыццё людзей «з народа», у якіх яшчэ жыло пачуццё гаспадара, якія шанавалі ў сабе асобу, якія імкнуліся пераўтвараць свет паводле законаў харастава, не надта вабілі публіцыстаў: гігантаманія,

Анкета «ЛіМа»: слова паэтам

У нумарах штотыднёвіка за 30 чэрвеня і 7 ліпеня нашы чытачы маглі пазнаёміцца з адказамі прэзаікаў на лімаўскую анкету. Сёння мы даём слова паэтам, прапануючы ім адказаць на наступныя пытанні.

Выраз «ісці ў нагу з часам», як вядома, даволі часта ўжываецца ў дачыненні да літаратуры і, у прыватнасці, да паэзіі. Як Вы разумееце гэты выраз? Як Вы думаеце, ці ёсць у нас паэзія «чыстай красы»? Ваша стаўленне да яе! Хацелася б яшчэ ведаць, што жывіць Ваша натхненне і што перашкаджае яму!

Ніна МАЦЯШ

Чалавек—выява часу

Не думаю, што «ісці ў нагу з часам» азначае абавязковае адлюстраванне надзённых праблем грамадства на пэўным этапе яго развіцця. Чалавек сам па сабе—праява, выява Часу ў яго духоўнай іпастасі. Наколькі ж пранікліва і арыгінальна мастак даследуе дух чалавека, настолькі і каштоўнае яго мастацтва—незалежна ад віду творчасці. У гэтым сэнсе філасофская, алегарычная паэзія Аляся Разанава бачыцца мне куды больш сугучнай часу, чым шмат якія паэтычна-палітычныя водгукі на патрэбу дня.

Магчыма, я кепска ведаю сучасную беларускую паэзію, але, мне здаецца, паэзіі «чыстай красы» ў нас няма. Альбо я не разумею гэтага азначэння. Што такое «чыстая краса»? Ілюстрацыйна-пейзажныя замалёўкі? Такія вершаў багата, але калі яны не здольны ўзрушаць, то якая ж гэта паэзія? Любоўная лірыка? Але нават паэты перасталі бачыць у жанчыне «геній чыстай красы», што, зрэшты, і не дзіўна ў ганебных умовах нашага побыту: не да нябеснага захаплення, дай бог наладзіць хоць больш менш прымальны чалавечыя адносіны... Дабрата, міласэрнасць, любоў, самаахвар-

насць у імя любові... Апошняя арганічна ўласціва лірычнай гераіні хіба што адной Софі Шах.

Натхненне замянае душэўная перанатома. Вымушаная грата сіл, нервовай энергіі на адстойванне натуральнага права чалавека на індывідуальную незалежнасць у думках і пачуццях і на цывілізаваную павягу да іх. Чадная атмасфера паэтычнага прыніжэння, спекулятыўнага ахайвання нацыянальнай інтэлігенцыі, чаго не назіралася нават у гады так званай застою, наводзіць на самы сумны роздум аб «лішніх» людзях у нашым грамадстве, аб марнасці ўласнай творчасці і самога жыцця. Вось і маўчыць...

Святлана ЯЎСЕЕВА

«...Мечта мне моя дорога»

Мне дзесяць гадоў. Часы другой сусветнай. Казахска-ска стэп ля ваколіцы глінабіт-

нага гарадка. Каменная зямля разрыта вучэбнымі акапамі, парэзана траншэямі, прабіта глыбокімі катлаванамі. Курсанты, што вучыліся тут, даўно на фронце, многіх ужо і на свеце няма. А выкапаная імі ямы прыдаліся: сюды залатары, як іх называлі, выварочвалі па начках свае бочкі. Справа даўнейшая, і для тутэйшых людзей агідная скарынка пад тоўстым пылам настолькі звывкая, што амаль незаўважная.

Па загаду прыёмнай маці пасу нашых коз і чытаю кніжкі. Да гэтага часу я ўжо веда-

ла на памяць любімага Лермантава і шмат што з Пушкіна. Мне было дзе даставаць кнігі: у нашым абласным цэнтры дажывалі свой век нямаюць ссыльных і тых, якія атабарыліся тут бадай ці не з першых дзён рэвалюцыі. У іхніх прыватных бібліятэках сустракаліся выданыя яшчэ з літарай «яць».

Адночы, пакутуючы ад жнівеньскай гарачыні, чытала Бальмонта:

Я в застенке. И пытка долга
Но мечта мне моя дорога.
В палаче я не вижу врага.
Он ужасен, он странен, как сон,
Он упорством моим потрясен.

І было ўсё зразумела: «за-стенка»—гэта абмежаваная прастора паміж ямамі; «пытка»—паслябедзенны сквар; сама я ўпарта і заўсёды супраціўлялася тут сонечнаму удару. А «мечта»—узвышаная радасць, якую дораць вершы.

Ды што гэта?!
Жахлівы енк казляняці і
бляхны ўстрыжованых коз.

Яма была глыбокая, і я гэта ведала. Ды казлянятка тапілася і тут ужо было не да разваг.

Як я выхапіла казлянятка, як выпхнула яго і сябе з багны—не памятаю зусім... Ды памятаю, спачатку быў пякучы сорам—брудная ж яка!—а потым пачала стукца зубамі ды калаціцца ўсім целам...

А гэта ўжо ўспаміны першага пасляваеннага года.

Мне 13—14 гадоў. Позняя восень. Далёка ад хаты бавоўнавае поле. Я ў мотавым фартуху. Ды ці многа бавоўны можа назбіраць дзяўчынка, якая адчувае сябе чужаніцай і нікому непатрэбнай тут? Хутчэй бы сонца зайшло. І падганяючы яго, мармычу:

Будь же тучной бесполезной,
Как она, лопи заклат.

І сонца нарэшце заходзіць, а затым ноч на таку глінабітнага барака, сон на нейкай дзяржцы, без коўдры, у сырой ватоўцы.

Ды я ўжо ведала: вершы—краіна ідэалу, дзе як сказаў А. Фет, «можно дышать лучше жизнью».

Я атрымала пашпарт, наступіла ў інстытут, і доўгі час тых кніг, якія прыносілі мне радасць у дзяцінстве і ўмацоўвалі першыя парасткі мужнасці, нідзе не сустракала.

Эстэты, касмаполіты, гнілыя інтэлігенты—я даўно ўжо прызвычалася да такіх мянушак, як некалі да тых «залатых» ям ваеннага часу.

Я ведаю пра свой час так многа, і так пэўна і дакладна, быццам гэта—зараз. А «зараз» неаддзельна ад чалавека. Так і атрымліваецца, што я неаддзельная ад свайго часу і таму заўсёды іду ў нагу з ім. Смерць і время царят на

земле,—
Ты владынами их не зови;
Всё, кружась, исчезает во мгле.
Неподвижно лишь солнце

Люби.

Гэты слупок з Уладзіміра Салаўева я спявала сама сабе ў самым сваім пачатку, калі яшчэ нічога не ведала пра адносіны да прыгожага А. Фета і пра павязь душэўных станаў чалавека з касмічнымі таямніцамі, і нічога пра каханне, разлітае ў свеце. Ды разумела: ад смерці схавацца нельга, і прадчувала—немагчыма аднаму пераадолець бездухоўнасць і падступніцтва, гвалт, што нішчыць асобу. Аднак сапраўдныя вершы лечаць, падтрымліваюць жыццё духа ў недагледжаным, заезджаным хваробамі і жаб-

рацтвам целе.

Чыстая прыгажосць! Яна не дунада, адарваная ад зямнога. Яна заўсёды мела праграму, а праграма—гэта ўжо стан напругавасці да дзеяння, калі не сама барацьба.

Супраць чаго?
Супраць пошласці, супраць азлобленай банальнасці абывацельскіх меркаванняў, супраць самазадаволенай і неўсведамляючай сябе неадукаванасці.

Чыстая прыгажосць... Дасюль надта ж мала ведаю пра гэта, але магу толькі пакутаваць ад сваёй недасведчанасці, ды не фарсіць ёю. І пераадольваючы правалы сваёй адукацыі, ведаю: маё дзяцінства ўва мне не залячыць. Гэта іншыя пазты, асабліва маладыя, могуць па-свойму прадоўжыць перарваную праграму ад коскі да свайго шматкроп'я. А твар, які павярнуўся ў гады, калі ўсё прыгожае ў чалавеку было завашулена, прыніжана хваробамі і болям, можа адыходзіць толькі ў лепшае жыццё вершаў, які ішлі туды Кальцоў і Нікіцін, Ясенін і Рубцоў.

Душа мая—натхненне вершаў маіх! Ці ж мы не прызвычаліся амаль што з самага маленства, што з нас блюзнераць тыя, у каго заўсёды ўсё добра, якія аднолькавыя нават у думках сваіх. Блюзнераць з нашых думак і адчуванняў, знешнасці і стылю жыцця...

Мы не б'ём лынды, нават калі і здаецца, што мы адпачываем.

Творчасць—гэта заўсёды. І тут я амаль не бачу пераход. Хіба толькі адно—Любоў—ярмо Любові.

Алесь ПІСЬМЯНКОЎ

Хада ў кожнага свая

Выраз «ісці ў нагу з часам» у дачыненні да паэзіі лічыў і лічу вульгарным, больш таго—абсурдным штампам, які сябе цалкам скампраметаваў.

Да таго ж «ісці ў нагу» гэта значыць ісці так, як ідуць усе, а паэт цікавы толькі ў тым выпадку, калі ў яго ёсць свая хада. Гэта—аксіёма. На жаль, нас дужа доўга вучылі хадзіць строем, спяваць хорам. Ці не таму тое, што раней хорам услаўлялася, сёння хорам развенчаецца? Ці не таму так багата вершаванай прадукцыі на старонках нашай перыядыкі хутчэй з'яўляецца фактам калектыўнага прасвятлення, чым паэзіі?

Гледзячы што ўкладваць у паняцце «чыстай красы». Калі маецца на ўвазе прынецп «мастатства дзеля мастатства», дык ён доўгі час трактаваўся вульгарна—з чыста сацыялагічных

пазіцый. І ў выніку Цютчаў паводле школьных падручнікаў хадзіў (а можа, і ходзіць) у апалагетах «чыстогі іскусства». Вечныя пытанні (жыццё і смерць, каханне і г. д.) заўсёды былі і будуць аб'ектам паэзіі. Урэшце гэта і складае прыроду праўдзівай лірыкі, а яна, як вядома, стварае і развівае характар, непасрэдна звязаны з унутраным светам і духоўным жыццём аўтара. Так што ў любым выпадку мы маем справу з Чалавекам.

Творчасць значных паэтаў цяжка ўпісаць у нейкую пэўную схему (крытыка любіць гэта рабіць), бо яна звычайна шырэ прыдуманых схем і лёгка разбурае іх. Прыклад таму наш Максім Багдановіч, той жа Цютчаў.

Натхненне—гэта загадка. І гэтае пытанне лепш было б адрасаваць вялікім, якія і сталі

вялікім, спянаўшы творчае азарэнне.

Я не належу да прыхільнікаў прынцыпу «ні дня без радка» і адношу яго да таго ж разраду што і «ў нагу з часам», бо глыбока перакананы, што верш абавязкова павінен быць забяспечаны эмацыянальна. Ці не таму геніі згасалі без пары?

КОЛАСА СЛЫННАЕ СЛОВА

Шмат жыў на нашай зямлі народных самародкаў. Мы пісалі пра самадзейных мастакоў і разбіраў па дрэве, ганчароў і садомаляцельшчыкаў, ткачых і вышывальшчыц. А народныя чытальнікі? Дзіўна, але яны чамусьці рэдка трапляюць у сіло журналісцкай увагі. А шкада. Гэта таксама людзі адметныя, неардынарныя. Адзін з іх — Аляксандр Аляксандравіч Шырко з вёскі Чурылава Уздзенскага раёна. Дакументальны фільм з яго ўдзелам, дзе ён чытаў паэму «Курган» Я. Купалы, абышоў многія краіны свету. Рэспубліканскае тэлебачанне прысвяціла чытальніку цэлую перадачу, пасля якой на студыю прыйшло шмат удзячных пісьмаў ад гледачоў.

Пра некаторыя эпізоды з жыцця чытальніка расказвае яго сын, журналіст В. Шырко.

Зусім нядаўна было. Пазваніў мне супрацоўнік музея Януба Коласа Іван Курбена: — Заўтра ў музей адбудуцца коласаслушныя чытанні, — сказаў ён. — Ці мог бы прыехаць твой бацька? Даніла Канстанцінавіч, сын Януба Коласа, прасіў, хоча пазнаёміцца з ім. Даніла Канстанцінавіч спадабаўся бацьку. Яны доўга гаварылі, хадзілі па залах музея. Бацька разглядаў экспанаты, затрымліваючыся ля асабистых

рэчаў Коласа. Як і кожнаму вясноўцу, яму было надзвычай цікава даведацца, як апрацаваў народны паэт, у колны ўставаў, што ёў. Сын паэта тлумачыў. Ён бачыў майго бацьку па тэлебачанні, калі той чытаў «Батрака». Вельмі, казаў, спадабалася. Вось і сёння ў музей з хвіліны на хвіліну павіна прыехаць украінская дэлегацыя — настаўнікі, рабочыя, калгаснікі, літаратары. Супрацоўнікам музея хацелася, каб баць-

ка выступіў перад гасцямі, па-чытаў што-небудзь з твораў Коласа.

Украінцы з'явіліся а палове дванацатай. Даніла Канстанцінавіч правёў іх па музеі, пазнаёміў з бацькам.

— Да нядаўняга часу Аляксандр Аляксандравіч Шырко працаваў брыгадзірам у саўгасе «Уздзенскі», цяпер пенсіянер, — сказаў ён. — Любіць паэзію, шмат што ведае на памяць. Зараз Аляксандр Аляксандравіч прачытае вам урывак з паэмы Януба Коласа «Паслушная жонка».

Бацька ступіў крок наперад, усміхнуўся.

— Хай даруе мне Даніла Канстанцінавіч, — пачаў ён, — але я прачытаю напачатку невялікі ўрывак з «Энеіды» на... украінскай мове. Перад вайной плацінка была такая. Двойчы паслухаў і запомніў на ўсё жыццё. Вы ўжо даруеце за вымаўленне, можа, слова якое снаку на беларускі лад.

Госці не чакалі такога сюрпрызу, суцішыліся. А бацька не стаў марудзіць, нашлаў і падняў галаву:

Тэпер Энэй забрався в пэкло,
Прышов совсім на іншы свет.

Там всё помэрло, всё доблэкло,
Калі скончыў, бацьку акружылі,
паціскалі яму руні, хвалілі.

А пасля палілося чароўнае коласаслунае слова:
Эх, Тацянка, эх,

дзяўчынка,

Скуль узялася яна,
Таня, гожа я была,
Таня, красачка-вясна,
На ўсе руні хваі Даніла,
Хлопец спрытны і дужэц.
Плечы — сажань, руні — сіла.

Адным словам маладзец.

Тут бацька кінуў позірк у бок Данілы Канстанцінавіча: маўляў, ці не ён паслухнуў працягам коласаслунага героя? Усе засмяяліся. Засмяяўся і Даніла Канстанцінавіч, развёў рукамі.

А Даніла ненарокам Таньку-любку пакахаў.

Аб красуні снівокай
Ныў і марыў, і ўздыхаў.

Я слухаў, а сам міжволі дзівіўся з таго, як па-майстэрску будзе сюжэт Януб Колас. І — ніводнага лішняга слова. Не першы раз чуо апавяданне, і ўсё роўна з нецярпеннем чакаю развясці. Усё да геніяльнасці проста. Уяўляю, з якой цікавасцю слухалі людзі бацьку, калі ён у трыцятых гадах чытаў гэта апавяданне. У вёсках не было тады радыё. Не хапала кніг, а тут — жывое коласаслунае слова. І сёння яно — ці не лепшая агітацыя за нашу

мову і культуру. Цяжка зразумець, чаму вершаваныя апавяданні Януба Коласа ніколі не выходзілі асобнай кнігай, чаму яны рэдка гучаць па радыё і тэлебачанні.

Калі мы вярталіся ўдвух з музея, бацька нечакана сказаў: — А ведаеш, глянучу я сёння на Данілу ў ўспомніў Юзіка, Коласавага брата. Як ён чытаў «Новую зямлю!» Сорак год праішло, а помню, як сёння.

...Бацька вярнуўся з арміі ў канцы сорак шостага. Зіму нарыхтоўваў лес. Вясной пасадзіў бульбу і наняўся ганяць плыты, каб зарабіць якую напейну на хату (жыў з бацькамі ў зямлянцы).

Бярвенні звязвалі шварамі (іх вілі з галінак бярозы) тут у нас, у Чурылаве. Гналі плыты па Уздзянцы, пасля па Вусе, потым па Нёмане. Там ужо вальней, было дзе разгарнуцца, не трэба пастаянна адліхвацца ад берагоў. На беразе дзе-небудзь раскладвалі цяпельца, варылі юшку. Адпачыўшы крыху, ранацей выпраўляліся ў дарогу — да Балтыкі.

Ноччу часта не спалася. Толькі прыгрэць ля цяпельца адзін бок — выстыне другі. Вось і даводзіцца круціцца ўсю ноч. Таму і бацька, і яго брат Паўлюк, і ўсе астатнія чурылаўскія плытнікі ўзрадваліся, калі некалі ля Альбучы да іх падшоў худы вусаты мужчына і прапанаваў пераначаваць усім у хляве на вярнаках.

— Сена крыху засталася з мінулага году, мулна не будзе, — сказаў ён, — толькі ўжо, хлопцы, не курыце, — як прабачаня папрасіў мужчына. — У ха-

СЛУХАЦЬ СЯБЕ

ства», благая мода, што маўляю, не такія ўжо і высокамастацкія гэтыя творы «з шуфляды» тым, маўляю, толькі і цікавыя, што былі забаронены. Бо каму ж хочацца прызнавацца ў сваім банкруцце? Нікому. Але асабліва тым, хто атрымаў у маршавай роце «лычкі» і шматлікія ўзнагароды за паслухмянасць, за ўменне хадзіць «па струнцы», хто настолькі прывык да каманды «смірна», што калі казалі «вольна» — страціў раўнавагу.

Выраз, дакладней, патрабаванне «ісці ў нагу з часам» — гэта з лексікону жданаўшчыны, у іх чуваць рык фельдфебельскай каманды: «Р-р-р-авненне на время! Ш-а-а-гом марш!» І гора тым, хто ідзе «не ў нагу», хто няк не можа прыстасаваць свой крок да агульнай казарменнай хады, каму муляюць аднолькавыя для ўсіх, пашытыя на адзін капыл боты.

У кожнага паэта свой «абутак», сваё адчуванне і разуменне часу, свае складаныя адносіны з ім. Ён — паводле Б. Пастарнака — «вечнымі заложнік у време в плену», і яго дарога праз час, яго існаванне ў часе — штодзённыя ўцікі з палону праз калючы дрот фельдфебельскіх рэгламентацый і табу да вечнасці, да ўсяго, што часу непадудадна. І, вядома, фельдфебель гэткага не пацерпіць: адных аглавушыць дубінай паставы, каго сатрэ ў лагерны пыл, а каго застрэліць. Не адхіляйся ад «генеральнай лініі», ад галоўнай магістралі часу, накрэсленай чырвоным алоўкам вялікага правадыра і настаўніка...

Аднак рана ці позна высветліцца, што якая тэма, што ішла «не ў нагу», ішла ў правільным кірунку, што іх блуканні, хістанні, іх забытанні сцяжыны, а не «генеральная лінія» былі дарогай праўды, дарогай да чалавека, да яго душы і сэрца. А тэма, што стараліся патрапіць «у нагу», няўхільна падпарадкоўваліся камандам — застаўка банкрутамі і перад тварам свайго часу, і перад тварам таго, які наступіў. І з нянавісцю пазайздросціць колішнім ізгоям. О, не, яны ніколі не прызнаюцца ў сваёй зайздросці і будучы бараніцца наіграным скепсісам, скажуць, што прага «да рукапісаў, якія не гараць», прага да твораў «з шуфляды», прага да некалі забароненага і аблытаннага — гэта «некрафіль-

лым былі патрачаны марна, бо заўважце ж стараўся гэты паэт патрапіць «у нагу», чуйна слухаў усе фельдфебельскія каманды і загады, адгукаўся літаральна на кожную пастанову — ці то аб стане літаратуры, ці то па пытаннях павышэння надояў малака ў калгасах і саўгасах...

Паэт павінен слухаць сябе — свой талент, сваю ўнутраную мелодыю, бо талент ад Бога і ніхто не мае права ім камандаваць, як ніхто не мае права камандаваць селянінам. Камандаванне селянінам прывяло да таго, што дзяржава вымушана купляць хлеб за мяжой, да крухмальнай «кілбасы» і да сціпай «дэфіцытаў». Камандаванне паэтамі вяло і вядзе да духоўнага жабрацтва, да масавага выпуску эрэца-паэзіі.

Хада паэта — гэта і ёсць хада часу, нават калі паэт ідзе «не ў нагу». Часцей за ўсё — менавіта таму ён і прыходзіць да моманту ісціны, што ішоў «не ў нагу», а як загадаў яму яго талент.

Думаю, што спраўдана паэзія, спраўдана верш, незалежна ад яго зместу (нават і публіцыстычны, палітызаваны) заўсёды ўяўляе сабою і «чыстую красу». Для мяне «краса» — гэта багацце мовы, гукапіс, смелая, свежая, нечаканая метафара, вынаходлівае рыфма, раскаванасць інтанацыі. У гэтым сэнсе, скажам, «Блакада» Рыгора Бардуліна і «Прыстасаванцы» Пімена Панчанкі, лірыка Міхаіла Стральцова і Сцяпана Гаўрусёва, роздумы Дануты Бічэль-Загнетавай, верлібры Максіма Танка, «На куццю» Янкі Купалы — усё не пералічыш! — ёсць паэзія «чыстай красы». А банальнае аяванне «родных краявідаў», «пейзажства», банальныя «элегіі кахання» — якая тут «чыстая краса»? Паўтараю, што і палітызаваны, надзённы верш, водгук на пэўную падзею, калі гэта водгук паэта, а не вершаскладальніка, можа мець вялікі эстэтычны вартасці, выступаць як эманация чыстай паэзіі, яе красы. «Чыстая краса» — гэта пейзаж душы, дакладней, яе ландшафт з усімі асаблівасцямі.

А наконт натхнення скажу: апетыт прыходзіць, калі ясі. Перашкодзіць можа толькі сур'ёзная хвароба, альбо вялікі грамадскі падзеі. І пад страхам смерці я не напісаў бы ніводнага радка ў тым дні, калі глядзеў па тэлевізары пасяджэнні Першага з'езда народных дэпутатаў СССР. Хоць, вядома, тое, што ўбачыў, пачуў і зразумеў, — крыніца будучага так званага натхнення. Стаў душы такі, нібы перад табой паклалі чысты ліст паперы і напісаць на ім трэба нешта такое, што дасць табе ўрэшце павягу да сябе самога...

Нікацца слова да слова, бяжыць думка, як бліскавіца ніта з нудзелі, разгортваецца аповяд пра гісторыю кахання беднага батрака і кулацкай дачкі... Нарэшце снончыў бацька чытаць. Іосіф Міхайлавіч абдымае бацьку, гаспадыня рунавом выцірае слёзы.

— Так у жыцці не бывае, — звязваючы на шчасліваю развітку твора, кажа Іосіф Міхайлавіч, — гэта ў казках мужычкі дзеці жэняцца на прынцах.

— Але ж гэта паэзія, ды якая паэзія! — кажа бацька.

— Паэзія! — згаджаецца Іосіф Міхайлавіч. — Але дай і я пачытаю, ты ўжо нябось прыстаў...

Дзядзька Юзін прыпадніў галаву, глянуў на стале, падыраў вусы, і стаў дэкламаваць. Яго манера чытання была крыху іншай, чым у бацькі, больш артыстычнай ці што...

Гаспадыня пайшла ўрэшце спаць. А Іосіф Міхайлавіч і бацька выйшлі на ганак і да самай раніцы чыталі адзін аднаму Януба Коласа.

Развіталіся сябрамі. Не раз ганяў бацька паліты. І не раз спыняліся палітыкі ля Альбуці, бацька начаваў у Коласавага брата, і кожны раз яны не маглі нагаварыцца. Іх, простых людзей, аб'ядноўвала паэзія. Расказвалі, што незадоўга да смерці дзядзька Юзін успамінаў палітыка з-пад Узды, які так хараша чытаў паэмы і вершы Коласа. А бацька і сёння згадвае тыя незабыўныя сустрэчы.

Васіль ШЫРКО.

Наш Уладзіслаў

Было тое на станцыі «Мінск-таварная». Я ўжо не раз хадзіў туды пасля заняткаў, каб уклініцца ў якую талаку грузчыкаў і зарабіць колькі чырвонцаў на пражытак. А тады — спазніўся. Самадзейныя брыгады «ўкамплектаваліся». Сядзеў воддаль на зваленых у кучу шпалах і толькі пазіраў, як працуюць іншыя. І тут падыходзіць двое. Каржакаваты кажа:

— Стары! Нам не хапае трэцяга!

Я здагадаўся, пра што ён, і падняўся.

Працавалі моўчкі, упарта і з нейкай зацятай злосцю. Апоўначы пультманайскі вагон быў разгружаны. У чаканні, калі з намі разлічацца, разгаварыліся. Аказалася, і каржакаваты, і яго напарнік — таксама студэнт універсітэта, жывуць у адным інтэрнаце са мною, толькі паверхам вышэй, таксама пішуць вершы і таксама не маюць галоўнага — грошай, каб дацягнуць да «сцяпухі». Але сёння мы — багацеі, сёння нам і мора можа быць па калені... Мо з гэтай нагоды каржакаваты (а гэта быў Уладзіслаў Нядзведскі!) сказаў, звяртаючыся да свайго напарніка (а гэта быў Генадзь Кляўко!):

— Прымем яго ў камунію! Так я стаў членам «Троіцы», як пазней называлі нас аднакурснікі. Назаўтра аб'ядналі ўсё, што было — польчык рудзенскага сала (Генадзеў пай), клін мікашэвіцкага сухога сыру (Уладзіславаў пай), глячок добра ўсоленага косаўскага масла (мой пай), заробленыя грошы — і адчуванні сябе на сёмым небе.

Старэйшы за мяне і Генадзеў, Уладзіслаў стаў лідэрам «Троіцы», спрабаваў нават сточваць канцы з канцамі ў нашай няхітрай гаспадарцы. Але хпіла яго не на доўга. Ініцыятыву пераняў больш гаспадарлівы Кляўко. Толькі ў адным Уладзіслаў застаўся верным сабе:

— Трэба, каб словы ў радку стаялі густа, — не раз тлумачыў ён. — Як набой ў абойме. Тады верш будзе біць без прамашкі.

Мы нярэдка ўцякалі з лекцыі, каб, як казаў Уладзіслаў, падыхаць свежым паветрам, на людзей паглядзець ды сябе паказаць. Але якое там свежае паветра ў горадзе! Чога глядзець на тых людзей, якія вечно некуды спяшаюцца! І ці з рукі паказаць сябе іншым, калі ты зусім «не фэцэтны!» Паперадзе ў картовым каціццончыку (падарунак дырэктара Мікашэвіцкага дзетдома!) уразвалачку ішоў Уладзіслаў, за ім у ботах з палатнянымі халявамі і чорнай суконнай гімнасцёрцы з чужога пляча тупаў я, за мною ў нязменным сінім плашчыку цягнуўся вечно маўклівы Генадзеў. Дапазна хадзілі па вуліцах яшчэ не адбудаванага Мінска, таўкліся на прывакзальнай плошчы, у суседнім скверыку, а тады кіравалі на Маскоўскую. Там, паблізу чыгуначнага моста, на развілцы вуліц, заўсёды сядзеў бязногі, вечно п'янаваты і ажно чорны ад сонца інвалід. Уладзіслаў спыняўся, поркаўся ў кішні, даставаў жменьку драбязы (ён у нас усё ж заставаўся за касыра) і высыпаў яе ў шапку бязногага:

— Трымайся, стары!

Аднойчы, калі трохі адышліся ад таго месца, я сказаў:

— Праклятушчая вайна. Што нарабіла з людзьмі...

Уладзіслаў раптам спыніўся. Вочы яго былі страшныя.

— Не трэба, стары! — крыкнуў ён раптам. — Не напамінай!..

А назаўтра Уладзіслаў знік. Праз тыдзень ён з'явіўся. Выгляд меў хваравіты. Паклаў на тумбачку клін мікашэвіцкага сухога сыру і апраўдаўся:

— Верш напісаўся...

І стаў чытаць. Строфы — спружыністыя, рыфма — дакладная. А верш быў пра яго родныя Рахавічы, што на Старобіншчыне. Пра тое, як там палілі жывымі людзей. Як яго і ягоную сястрычку цудам ураваў лес. Як потым яны трапілі ў дзетдом... А прачытаў — змоўк. У той дзень мы не пачулі ад яго болей ні слова...

Аднойчы на зазімку, пасля разгрузкі чарговага «пультмана», вярталіся дамоў. У святле вулічных ліхтароў біліся першыя сняжынкы. На душы ў кож-

У. Нядзведскі. 1965 г.
Фота Ул. КРУКА.

нага з нас было няўтульна. Ды гэтак зазыўна і па-дамашняму цёпла свяціліся вокны баракі! Насупраць аднаго спыніліся. Праз марлеваю фіранку бачым: ён — чытае, яна — вяжа, ля ног круціцца дзіцяне. Генадзеў кінуў:

— Ідылія!
Уладзіслаў запярэчыў:
— Жывуць!..

І адчайна пацягнуў у нейкую забягалаўку, частаваў «бархатным» півам і вэнджаным вугром. Тады я ўпершыню пачуў, як Уладзіслаў спявае. Голас ён меў не вельмі, ды колькі было ў ім душэўнасці! Спяваў на той раз польскія песні — сумныя і раздумлівыя. І ў кожнай чыталася туга па нечым вельмі далёкім і надзвычай дарагім...

Нарэшце распусцілі нас на вакацыі. Я прапанаваў Уладзіславу:

— Махнём на Косаўшчыну! Хоць бульбы ад'ямося...
— Не, — як адрэзаў ён. — Дамоў трэба, і ў дзетдом...

А потым я з'ехаў з Мінска. Дарогі мае толькі зрэдз прыводзілі ў сталіцу. У адзін з такіх прыездэў (якраз тады выйшла з друку ягоная аповесць «Хлопцы з другога корпусу») Уладзіслаў прызнаўся:

— Стары! А я пабойваўся. Выдаўцы, думаў, зарэжуць.

Я шчыра сказаў:

— Густа ж напісана!..
Мінулі гады. Я ўжо працаваў у «Вожыку». Заходзіць аднойчы Генадзеў (ён быў у нас адказным сакратаром часопіса) і кажа:

— Наш Уладзіслаў прапаў... Толькі потым даведаліся: яго знайшлі на дарозе. Некуды спяшаўся. І не дайшоў.

Мне падумалася тады: мо да нас ішоў?

Ён заўсёды прагнуў сустрэчы. Каб пабыць разам. Каб памаўчаць. І вось...

Наўмысна не сказаў нічога пра творчасць таварыша. Хацелася — пра чалавека. Які ўвесь час чакаў ад жыцця лепшага.

А яму было б цяпер толькі шэсцьдзесяці!..

Яраслаў ПАРХУТА.

ту запрасіў бы, ды цесна, сям'я вялікая, не памесцімся.
— А як вас зваць? — спытаў бацька.
— Юзікам завуць, а прозвішча Міцкевіч.
— Дык як жа я не здагадаўся адразу! Вы — брат Коласаў! Чытаў пра вас у «Новай зямлі». Хочаце, нагадаю? — І, не чакаючы згоды Іосіфа Міхайлавіча, прачытаў:
А гэты Юзін-шалыніца,
Малы яшчэ, зусім дурніца,
Так пад нагамі і таўчыцца
Або, як хвост той,
... валачэцца
І ад работы адрывае
І толькі сэрца ад'ядае.
Іосіф Міхайлавіч, пэўна, не чкаў такой дасведчанасці ад палітыка:
— А што вы яшчэ Коласа ведаеце?
— «Батрака», «Паслушную жонку», «Ігрышча», «Святога Яна»... А яшчэ і вершаў некалькі дзесяткаў, — не стрымаўся, каб не пахваліцца бацька.
— А я, дурань, думаў, што толькі ў мяне аднаго таняла памяць! Дык не ж, ёсць яшчэ, не перавяліся на белым свеце аматары паэзіі.
— Прабачце, а вы што ведаеце...
— У адрозненне ад вас толькі адну паэму, але вялікую...
— Няўжо «Новую зямлю»? — прышла пара здзіўляцца бацьку.
— Ага, — сціпла алкаваў Коласаў брат, — «Новую зямлю» ведаю... Толькі мне лягчэй, мусіць, было запомніць: там пра нашу сям'ю ўсё, як жылі даўней...
Дзядзька Юзін уладкаваў

плытнікаў на вышках, а бацьку, як той ні ўпіраўся, пацягнуў у хату.
— Ты ўжо, браце, прабач, але тут я жыву, як на бязлюдным востраве, рад свежаму чалавеку, а тым больш таному, як ты... Пасядзім, пагаворым...
Хата была, як здалося бацьку, прасторнай. Гаспадыня, звычайная сляпінская набеда, дастала з печы капусту, наліла ў міскі, нарэзала хлеба.
— Дзякуй богу, што з хлебам сёлета, — гаварыла яна, — відаць, хопіць да жніва, а той год ледзьве-ледзь да вясны дацягнулі...
Прынялі сала, — папрасіў гаспадар, — госьць пэўне ж прагадаўся. На вадзе ой як есці хочацца. Па сабе ведаю, сам ганяў паліты.
— Ці ловіце рыбу? — спытаў бацька.
— І вудамі, і кіомлямі ловім, — адказаў Іосіф Міхайлавіч, — тут ого-го рыбы... хапае і шчупакоў, і лязёў, ёсць ліні...
Бацька — заўзятый рыбак. Яго хлебам не кармі — дай гаварыць пра рыбалку... З «рыбных» тэм перайшлі на вайну. Бацька расказаў, як чытаў Коласа ў акапах перад боем, у страшным лагера смерці Асвенціме, з якога ўдалося ўцячы незадоўга да вызвалення.
— Пачытай што-небудзь, — папрасіў Іосіф Міхайлавіч.
Мужчыны некалькі хутка перайшлі на ты, хоць брат Коласа быў старэйшым год на дзесяць за бацьку.
Бацька пачаў чытаць «Батрака» — адно з самых вялікіх вершаваных апавяданняў Януба Коласа.

Нікацца слова да слова, бяжыць думка, як бліскавіца ніта з нудзелі, разгортваецца аповяд пра гісторыю кахання беднага батрака і кулацкай дачкі... Нарэшце снончыў бацька чытаць. Іосіф Міхайлавіч абдымае бацьку, гаспадыня рунавом выцірае слёзы.

— Так у жыцці не бывае, — звязваючы на шчасліваю развітку твора, кажа Іосіф Міхайлавіч, — гэта ў казках мужычкі дзеці жэняцца на прынцах.

— Але ж гэта паэзія, ды якая паэзія! — кажа бацька.

— Паэзія! — згаджаецца Іосіф Міхайлавіч. — Але дай і я пачытаю, ты ўжо нябось прыстаў...

Дзядзька Юзін прыпадніў галаву, глянуў на стале, падыраў вусы, і стаў дэкламаваць. Яго манера чытання была крыху іншай, чым у бацькі, больш артыстычнай ці што...

Гаспадыня пайшла ўрэшце спаць. А Іосіф Міхайлавіч і бацька выйшлі на ганак і да самай раніцы чыталі адзін аднаму Януба Коласа.

Развіталіся сябрамі. Не раз ганяў бацька паліты. І не раз спыняліся палітыкі ля Альбуці, бацька начаваў у Коласавага брата, і кожны раз яны не маглі нагаварыцца. Іх, простых людзей, аб'ядноўвала паэзія. Расказвалі, што незадоўга да смерці дзядзька Юзін успамінаў палітыка з-пад Узды, які так хараша чытаў паэмы і вершы Коласа. А бацька і сёння згадвае тыя незабыўныя сустрэчы.

ШТО РОБИЦА! ШТО РОБИЦА!

У Дубасава была старэчая паходня. Высокі, сівы, чырванашчокі, ён хадзіў па вуліцы і са злосцю зрываў аб'явы народнага фронту аб мітынг у Курапатах. Да чаго сталі нахабныя! На людных месцах! І куды толькі глядзяць органы? Хіба раней можна было ўявіць такое? Гэта канец. Усяму канец. Усё распадаецца. Коціцца ўніз. А семдзесят жа гадоў стваралі! З такой цяжкасцю! Атрымліваецца, як сказаў мярзотнік унук, жыў дарэмна? Не тое рабіў, не тым багам маліўся? І ўсе ўзнагароды, званне, пенсія... Вось вам! З'ешце! Не думаў, што дажыву да гэтых смутных дзён.

Дубасаў прыйшоў дадому, прайшоўся па пустых пакоях. Уключыў тэлевізар. Да стаў з халадзільніка пачату бутэльку «Сталінай», масліны, лустачкамі нарэзаў сервілат. Кінуўшы гіпсаваму бюсту правадыра, выпіў кілішак. Гледзячы перадачу, усё больш і больш раздражняўся. Калі прамоўца сказаў «сталінскі фашызм», Дубасаў не вытрымаў, пераклучыў на іншую праграму. Але і там народныя дэпутаты неслі такое... «Прыцягнуць партыю да адказу за трагічную гісторыю краіны!» Гэта ж трэба дадумацца! Як быццам сама партыя не пацярпела... Са злосцю вырываў шнур. Моташна слухаць, Іосіф Вісарыёнавіч! Як можна гаварыць, што тады ўсё было блага, не так, а вось цяпер, пры новым кіраўніцтве... Падхалімы, фарысеі! Нічога ў вас не атрымаецца. І пры новым усё пойдзе па-ранейшаму. Воз той жа. Ды і чалавечая прырода недасканалая. Пры ўсіх рэжымах наперад пралазілі спрытныя жучкі... І ў перабудову, і ў недабудову. А Яго вучэнне — святое! І быў ён — геніем! Сціплым, бескар'яслівым. Шаўкі! Што ж тады, пры ім — ніводзін? Мала каралі. Калі ў чым Яго абвінавачваць, дык толькі ў тым, што не паспеў перад вайной ачысціць краіну ад нечысці. Не было б столькі паліцаў. Забыліся, што вайну выйграў з лозунгам «За Радзіму! За Сталіна!»?

Паглядзеў на барвовыя томікі з залатымі літарамі, адзін узяў у рукі. Да чаго ж ясна, вобразна мысліў! Як здэкаваўся з праціўнікаў: «Ленін памыляўся, а Бухарын заўсёды меў рацыю!» «У Бухарына і кулак — не кулак, і серадзяк — не серадзяк, а нейкая сучасная галечка на вёсцы. Ён так і гаварыў тут у сваёй прамове: хіба наш кулак можа быць названы кулаком? Ды гэта ж жабрак, — гаварыў ён. А наш серадзяк — хіба ён падобны на серадзяка? — заяўляў тут Бухарын. — Гэта ж жабрак, які жыве на паўгалодны. Зразумела, што такі погляд на сялянства з'яўляецца ў корані памылковым поглядам, несумяшчальным з ленынізмам». Беражліва паставіў томікі.

Цяпер у перагібах абвінавачвае таварыша Сталіна. Але хіба не самі вы чарнілі адзін аднаго ў газетах? Грамілі на сходах, спыталіся данесці? За намі заставалася толькі выкананне вашых жаданняў...

Падумаеш, Курапаты! Узнялі такі вэрхалі! З-за чаго? Правільна сказаў Іосіф Вісарыёнавіч: «Лес сякуць — трэскі ляцяць». Хоцеце ведаць, як было? Ужо я пра Курапаты змог бы многае расказаць! І не толькі пра Курапаты. Але вось вам, хрэн з рэдзёкай! А самі — нічога не раскапаеце. Толькі костачкі, ды і то не ўсе... Хіба які-небудзь выжыўшы з розуму пакаецца... Такіх — вешаў бы! Горш за юду!

Зняў трубку тэлефона, паслухаў. Працуе. Проста ніхто не звоніць. Даўно не зво-

ніць. Ну і д'ябал з ім!

Даніў сталічную, лёг. Доўга не мог заснуць. Успомніў, што напярэдадні быў на дачы ў стрыечнай сястры, жонкі акадэміка. Не хацеў ісці ў гэту кампанію, а давялося — дзень нараджэння Ваянакіны, круглая дата, таксама семдзесят. Але такога разгулу контррэвалюцыі, такой антысавецчыны ён не чуў нават у следчых камерах, калі выціскаў паказанні. «Кастрычнік — памылка, трэба было спыніцца на лютым». Падонкі! На ўзлеску ля вогнішча, госці пілі шампанскае і елі шашлык, паліваючы брудам усё для яго святое. Дубасаў моўчкі цярэў — у

бездань. Мы ўсё далей і далей адыходзілі ад марксізму-ленінізму, ад класавай барацьбы. Мутная хваля перабудовы і галаснасці выплеснула на паверхню палітычных авангурыстаў, унесла непараўнаны хаос у эканоміку, размыла ўстоі. Аўтарытэт партыі ўпаў да самага нізкага ўзроўню. Вызначыўся небяспечны паварот да буржуазнай ідэалогіі, да капіталізму.

— Есць праўда! Есць! — на вачах Дубасава выступілі слёзы.

— У гэтых умовах, — працягаў палкоўнік, — калі забастоўкі паралізавалі краіну і нацыянальная разня дасягну-

Газетныя кіёскі былі зачынены — не было чаго прадаваць. Выходзілі толькі газета «Устав» і часопіс «Органы», былы «Огонёк». Зноў глушылі замежныя радыёстанцыі. Ішла барацьба з царквой.

Ва ўсіх кінатэатрах круцілі толькі тры фільмы: «Клятва», «Падзенне Берліна» і «Кубанскія казакі».

Над актывістамі перабудовы адбываліся паказальныя працэсы.

Са злараднасцю Дубасаў назіраў адчай, апатыю інтэлігенцыі. Некаторыя накладалі на сябе рукі, кідаючыся ўніз з вокнаў вышніх да-

з арыштам вялікай групы моладзі, у аўдыторыю ўвайшоў маёр у суправаджэнні аўтаматчыкаў, падазрона паглядаеў на незнаёмыя партрэты.

— Устаць! Пастроіцца ў шарэнгу! — ён выпягнуў руку ўбок.

— Што здарылася? — спыталася пажылая жанчына, суседка Дубасава.

— Чулі каманду?! — рыкнуў ваенны.

Выкладчыкі пастроіліся.

— Раўняйся! Не бачу грудзей чацвёртага чалавека! — сказаў маёр прафесару, які стаяў між паўнагрудых жанчын.

— Што адбываецца? абурлася аспірантка Антаніна. Дубасаў пазнаў нявестку свайго свавольнага ўнука. — Няўжо скарачэнне арміі — падстава для перавароту?!

— Смірна! — скамандаваў маёр. — І не варухніся! — Ён стаў тварам да строю. — Дэмакратыя прывяла да анархіі. Разбэсціліся! Разгаварыліся! Але з гэтым пара канчаць. Чаму забыты цудоўныя словы — дыктатура пралетарыяту? Есць думка: з панядзелка на фабрыку — строем, маршавым крокам, з песнямі, — ён хадзіў перад выкладчыкамі, рыўком падцягнуў штаны старэнькаму прафесару. — Адзенне на ўсіх — ахоўнага колеру. На нагах — боты. Жанчынам дазваляюцца ўпрыгожаны — процівагаз, сапёрная рыдлёўка. Уводзіцца жалезная дысцыпліна. За размовы — гаўптвахта! За анекдоты — трыбунал! Звяртацца: «Таварыш камандзір універсітэта, дазвольце...» Пры гэтым казыраць, шчоўкнуўшы абцасамі.

Абураная Антаніна штосьці шпанула суседцы.

— Маўчаць! — выбухнуў ваенны. — Усе выкладчыкі будуць разбіты на пяцёркі. Старшыя пяцёрка кожны вечар павінны дакладаць аб стане баявога духу сярод асабовага саставу. Пытанні ад ставіць! Налева! Шагам марш! Па кругу бягом! Хутчэй! Раз-два! Раз-два! Шагам марш! Установа — стой! Лажыся! Устаць! Лажыся! Устаць! Раўняйся! Забудзьце слова «вольна»...

Ваенная бюракратыя ўзяла ў рукі ўладу, але кіраваць краінай не магла. Таму шалела. Лагеры былі перапоўнены. Рабочым строем вадзілі на работу. У цэхах назіралі вартавыя, але вынікі былі ніякія.

Да старога вярнуцца было немагчыма, а куды ісці — ваенныя не ведалі. «Слабакі!» — паскардзіўся Дубасаў.

Універсітэт і інстытуты закрылі, таму што менавіта ў студэнцтве армія адчувала найбольш моцнае супраціўленне. Развіццё навукі культуры было прыпынена, хоць на самым вялікім стадыёне ішлі рэпетыцыі грандыёзнай оперы «Серп і молат».

Побач з маўзалеам Ільіча тысячы зняволеных (ЗП, застрэльшчыкі перабудовы) узводзілі гіганцкую скульптуру Сталіна, вышэй за статую Свабоды, для чаго давалася разабраць крамлёўскую сцяну і некалькі жылых дамоў. «Вялікаму Сталіну, ахвяры перабудовы». З вачніц скульптуры вялося назіранне за краінай — праектары, лакатары, электронныя падслухвальнікі... Уначы гіганці волат, быццам уваскрэслы, наводзіў жах на пракожных, паволі варочаючы галавой. Усярэдзіне гэтага хмарачоса ведамства кантролю захоўвала дасье на кожнага жыхара краіны.

Каб прыструніць непакорлівых, у краіне быў арганізаваны голад. Усё выдавалі па талонах, нават ваду, але ў магазінах у літаральным сэнсе было пуста. У булачных

(Працяг на стар. 11).

Проза

Анатолий Владимирович

КАШИМАР

ПАВЯДАННЕ

гэтай зграі ён быў адзін. Між іншым, быў там замежны госць, амерыканец (цікава даведацца, ці атрымаў ён дазвол на выезд з горада). І ўжо так перад ім усе выдыгалі, ганьбячы ўсё савецкае! «Паслухайце, — сказаў амерыканец, — а раптам... назад?» «Цяпер?! Што вы! Немагчыма!» Якія яны ўпэўненія! Мярзотнікі.

Дубасаў тады не вытрымаў, паехаў з ванханалі.

Цяпер ляжаў у цемры і думаў — няўжо назаўсёды, беспаваротна? Няўжо не знойдзецца моцны, смелы чалавек, які б спыніў, павярнуў? Куды падзеіся героі? Здавалася, літаратура сацыялістычнага рэалізму толькі і займалася іх выхаваннем, а вось глядзі ж ты... Разбегліся, пахаваліся. Нават афганцаў не відаць.

Адзін. Як воўк. Раптоўна ён пачуў гул. Спачатку слабы, не надаў яму значэння, але потым гул стаў мацнейшы. Падобна, ішла цяжкая тэхніка. Што гэта — рэпетыцыя парада? Кастрычніцкія святы мінулі.

Дзіўна, гэта быў не парад... Панурыя танкі стаялі на пустынных перакрываках. Зябка пацпеваліся салдаты. Халодны вецер гнаў абрыўкі газеты «Московские новости», вокладку часопіса «Огонёк».

На кухні раптам пачуў пазыўны Масквы. Загаварыла радыё:

— Працуюць усе радыёстанцыі і тэлебачанне Савецкага Саюза...

Дубасаў паспяшаўся да прыёмніка, зрабіў гучней. Але дзесяці кантакт быў парушаны, не ўсе словы чуліся.

— Пазачарговы надзвычайны Пленум ЦК вызваліў... Пленум выбраў... кіраўніком ЦК і ўрада палкоўніка Дылава...

Божухна! Збылося! Кінуўся да тэлевізара, уключыў.

На экране да трыбуны рашуча ішоў худы злосны чалавек. «Падобны на Суслава!» — чамусьці ўзрадаваўся Дубасаў. Палкоўнік засмучана сказаў:

— Таварышы! Трэба прама і шчыра сказаць, што апошняя гады краіна кацлася ў

ла апагею, калі народны фронт, які разбушаваўся, фактычна захапіў уладу і многія рэспублікі рыхтуюцца выйсці з Саюза, здоравае ядро партыі, пры падтрымцы арміі і органаў узяло на сябе адказнасць... Па ўсёй краіне ўводзіцца надзвычайнае становішча, аб'яўляецца каменданцкая гадзіна...

Дубасаў узяў рукі, у таны прайшоўся па пакоі:

— Дачакаўся! Нарэшце-такі!

А далей ён убачыў падзеі адну за адной, як у кіно. Сам у іх не ўдзельнічаў, а толькі назіраў, зрэдку падаючы рэплікі.

Верталёты з рокатам праносіліся над горадам.

На вуліцах хапалі абураных дэманстрантаў, аслепленых слезацечным газам, запіхвалі ў грузавікі, крытыя брызентам. Да пад'ездаў дамоў пад'язджалі «варанкі». Арышты вяліся па спісах. Салдаты выводзілі на паўнагрудных мужчын, саджалі ў грузавікі. Вуркочучы, машына за машынай аб'язджалі кварталы.

Гучалі адзіночныя стрэлы і аўтаматныя чэргі.

— Так ім і трэба!

Па завулку ішлі пенсіянеры і дужыя малайцы ў пыжыкавых шапках і туфлях «Саламандра» з транспарантам: «Далоў перабудову!», «Затнімем смярдзючы рот галаснасці!» Бронетранспарцёры, якія ішлі насустрач, віталі кветкамі, хлебам-салю. Радасці не было мяжы:

— Нашы! Нашы прыйшлі!

Строгая жанчына ў скураной куртцы, з пісталетам на баку, раз'язджала ў кузаве грузавіка і выступала з палымянай прамавай «Не магу адступіцца ад прынцыпаў!»

Малады бязногі афганец, з медалямі на грудзях, разбіваў мыліцамі ларкі страката апанутых кааператараў.

На легкавых машынах іншаземцы імчалі ў аэрапорт. Узняўшы каўняры, уваходзілі ў самалёты, пакідалі краіну. Кантакты абрывалі. Праўда, генералы з НАТО, албанскія кіраўнікі і амерыканскія ястрабы накіравалі новаму кіраўніцтву радасныя тэлеграмы.

моў. Іншыя спалохаліся, выпягнулі рукі па швах, падрыхтаваліся чакаць загадаў. Трэцяя кінуліся старанна выконваць... «А ведаеце, штосьці ў арміі есць прывабнае!»

Паколькі цэны знізілі і абмежаванні на гарэлку былі зняты — яе прадавалі на разліў нават старэнькія на вуліцах, — асноўная маса насельніцтва аднеслася да перавароту з сімпатыяй.

Ва ўсю працавала прапагандысцкая машына. Знайшліся дзейныя лозунгі, зразумелыя масам. Маўляў, тое, што было ўчора, — не сапраўдная перабудова, лепш жа жыць не стала. «Нам навязвалі арцельны сацыялізм. А вось зараз пачнуцца сапраўдныя змены — архіперабудова! Вяртанне да Маркса і Леніна! Сапраўдны Ленінізм!»

Быў урачыста рэабілітаваны Сталін. Труці дасталі з магільні ля Крамлёўскай сцяны і з ушаноўваннямі ўстанавілі ў Палацы з'ездаў. Паломнікі тысячамі ішлі да яго астанкаў. Закрываючы рубінавыя зоркі, калыхаўся вялізны транспарант: «Ні адлегласць, ні час не спыняць тых, хто сюды ідзе». Уносіліся вернападаныя запісы ў кнігу водгукаў. У моду ўвайшлі вусы, льюлька, як у Іосіфа Вісарыёнавіча, невысокія васапаватыя мужчыны, грузінае віно — «Твішы», «Хванчкара», «Кіндзмараўлі». На сценах дамоў з'явіліся партрэты яго паплекнікаў.

Дагматыкі і кансерватары трыумфавалі, але нядоўга. Тое, што адбылося ў далейшым, здзівіла нават сталіністаў.

Была створана вытанчаная сістэма кантролю над кожным. Укаранёны самасправаздачы. Вобласці перайменаваны ў зоны. «Крута! — усмінуўся Дубасаў. — Нават пры Сталіне такога не было».

Ва ўсіх установах зроблены пасты міліцыі. Старанна ахоўваліся нават грамадскія туалеты. Уваход бясплатны — уступкі простым людзям, — але строга па пашпартах. Каб там не наладжваліся сходкі, сцены былі зроблены са шкла.

Калі выкладчыкі універсітэта заявілі пратэст у сувязі

Над Іслаччу ў соснах

Над Іслаччу ў соснах зязюля
накувала
так шчодро і молада—болей
за сто.
Ну што ж, калі нават
пажартавала,
не палічу абяцанкай пустой.
Рад пухам апасці
і растварыцца,
успыхнуць ліхтарыкам
дзьмухаўца,
каб з гэтай крынічнаю
рэчкаю зліцца
і плысці між соснамі
да канца.

І мяне ён вясной прывалок.
Тут спазнаў я свой свет між
балот.

Колькі птаства навокал гуло,
ажно глухла сяло!

Чайкі белыя чарадой,
як маланкі над галавой:
кі-кігі, кі-кігі!
на аселицу, на лугі
цераз пожар
пад вартай іду
і бліскучых маланак кругі
за сабою вяду
у бярозавыя гаі,
дзе прабуюць ужо салаўі
маладыя свае галасы.

Карані яе на глыбіні
пакруцілі,
укарацілі,
салігорскаю соллю
пасыпалі густа,
навек атруцілі.

Векам вымарачанья сыны
абяздолене айчыны,
бацяны,
бацяны,—
ўся яна ў нас,
пакутніца,
перад вачыма.

Прыпадзём да засохлых
крыніц,
да палёў,
сенажацей,
болей случкіх лугоў і пшаніц
не касіцьмем,
не жацьмем.

Не нап'ёмся жывое вады,
не пачуем птушынага гуку.
Назаўсёды адыйдуць бабулі,
дзяды.

Хто раскажа
апошнюю казку
унуку?

Іслач

Сурочанае ўрочышча,
знявачанае векам,
не звёўшы нанач воч яшчэ,
ты кльпаеш калекам,

намацаваючы ўздоўж ракі
сабе дарогу кіем,
напорваючыся на сукі
і карані сухія.

З якіх гадоў, з якіх вякоў,
з якіх тысячагоддзяў
жыло, спявала над ракой
ты з рэчышчам у згодзе?

Даль у тумане і смуге
загадкаю павісла,
імя, як на стальным лязе,
усё ж данесла—Іслач.

Уся ў завінах, кругах,
халоднаю і строгай
выплёскалася ў берагах
сярэбранаю стронгай.

Як бушавала ты ўшыркі—
не дасць ніхто ўжо веры
і толькі ў пойме астраўкі,
круты, высокі бераг

засведчаць праўду слаўных
дзён
тваёй былое моцы.
Таму, здавен хто маладзён,
не страшныя суроцы.

Што ж, праўдаю такой і сам
уцешуся на сконе,
хоць, можа, кропельку
дадам
ў тваё жывое ўлонне.

Апошні аўтограф чорнага дзятла

Слухае ўвечары ён і ўранку
адну адзіную берасцянку.
Іных у лесе няма спевакоў
ныне і прысна, вавекі вякоў.

Вясна прамінула, мінаецца
лета,
а ад сяброўкі ні слоўка
прывета.
Сам-насам застаўшыся
адзіночым,
бор замірае, як перад
канцом.

Не паstryгаюць блакіту
стрыжы,
знізу падлесак усюх бадыллём.
Як жа на белым свеце
дажыць
чорнаму дзятліку бабылём?
Вось у сваім заліхвацім
спеве
сціхла, нарэшце, і берасцянка
і дзятел апошняю
на сухадрэве
адгрукаў дэпешу чорнай
маланкай.

Хто з вас пачуе на моры,
на сушы,
які занатуе сейсмограф:
«Людзі, ратуйце нашыя
душы!»—
чорнага дзятла апошні
аўтограф?

Чарга

На падыходзе век наш новы,
не за гарамі, балазе.
Няўжо ж наступны і чарговы
зноў марнаваць нам дні
ў чарзе,

а нанач слухаць калыханку,
што ўжо адпелі салаўі?
Па абяцанках, абяцанках
мы пры жыцці даўно ў раі,
хоць за пражыты век свой
доўгі,
як выстаўная чарга,
сам бачыў больш слёз
удоўіх,
чым дападаў да пірага.

Чарга чаргою, качаргою,
не даграбешся, брат, у рай,
а за старою, за каргою
няма чаргі—і не займай.

А колькі ўсіх нас у страі
жывых, яшчэ ў жывым
абліччы?
Чым вымаркоўваць на траіх,
давай лепш загадзя палічым.

Мільёны! Як ні строй наш
строй,
а ён відзён заўсёды з тылу,

перада мной, перад табой—
бясконцы строй адных
патыліц,

ды і ў няшчасці, у бядзе
ты пазнаешся, чалавеча:
аднолькава ва ўсіх людзей
уздыргаюць у плачы плечы.

Бо і ў чаргі свае законы,
дзе дужым не раўня нядошлы:
не па закону, па закону—
слабы заўсёды ў ёй апошні.

А дужы, дужы і ў чарзе,
і ўсюды сваё права цяміць.
Калі ж да ўлады дападзе,
прагрэс ён рухае лакціямі.

Не чаргі ў нас, а ўжо калоны,
і стройныя, што глянуць міла.
Гані на таленты талоны!
А каб рука руку абмыла,

набраўся цукру, бяры мыла.
Ты з ім праб'ешся скрозь
і ўсюды,
пралезеш спераду і з тылу,
цераз суды і перасуды.

Не здольны ўжо судзіць бяду
усемагутнай манаполіі,
вось так з чаргі ў чаргу
брыду,
яе канвеера нявольнік.

Ва ўсіх у іх я з ліку збіўся,
а ўжо чарговая паўзе.
Унук яшчэ не нарадзіўся —
і той стаіць ужо ў чарзе.

О мой нашчадак, свеце ясны,
хоць я табе бясконца рад,
ды не гаровы яшчэ яслі
і перапоўнены дзетсад.

Не каркай, мой крумкач,
не каркай,
скажу, як ёсць яно ў натуре:
пабольшала і ў чаргах каркаў,
што спісаны з наменклатуры.

Не ў дэфіцыце той, хто
ў свеце,
вядома, што не дамаганай,
Яшчэ нямала на арбіце
у інкубаторах нагаданых.

Не раз дзяржаўнымі аймамі
былі дакладна абяцаны
і год, і дзень, а не прыблізна,
калі збудуем дом вялізны.

Шчаслівы кожны быў
без меры,
што ў светлы дом адчыніць
дзверы,
і кожны без сумнення
верыў—
усім гатовы там кватэры.

Здаўна знаёмыя нам з'явы—
і зноў чарга, і зноў заявы,
і зноў бланкі і маленні
ад пакалення ў пакаленне.

З прычыны гэтае зласловіц
не варт, хто нас на слове
ловіць,
бо рост заўважан вокам
орлім,
цяпер адзначан і саколлім.

А што расце, таму і рады,
Расце чарга і хвост чаргі.
Вякі мяняюцца—адзін, другі,
і хто ёй дасць, нарэшце, рады,

калі чарга ўжо чарада,
якой зручней заўсёды
правіць?
І тут, упартая, на памяць,
як ёсць, прыходзіць барада.

Казёл, як д'ябал-чалядзін,
патрэсваючы барадою,
усіх нас водзіць за сабою,
куды—ён ведае адзін.

І ўсім, хто ў тым даўно загоне
па ўсёй па матухне зямлі
з чаргі не выбіцця і сёння,
як з крута сцягнутаў пяці.

І толькі хто душою горды,
з адвагай мужага байца,
перасячэ той шнур
бікфордаў,
пакуль не стлеў ён да канца.

З надзейнай не сысці б дарогі,
сіберная не замяла б пурга
і гэты верш бясконца доўгі,
як і бясконца чарга.
1989 г.

Аўтар пераводзіць ганарар
на рахунак калгаса імя Чна-
лава Слуцкага раёна для ўпа-
радкавання крыніцы ў роднай
вёсцы Булічы.

Паэзія

Васіль ВІТКА

РАЗВІТАННЕ З ЛЕТАМ

Ліхтарык дзьмухаўца

Па звычаю правінцыяла
нікому не скажу яго,
імя і прозвішча твайго,
а толькі тры ініцыялы.

З тых дзён, як ведаю цябе,
на ты заву ўвесь час,
а дзятел рыфмаю дзяўбе
і патрабуе: Вас.

Снуюся ўжо каторы дзень
між соснаў, нібы цень.
Ліхтарык дзьмухаўца пагас,
а я шукаю Вас.

Я сам—ліхтарык дзьмухаўца,
ссівелай галавой
связаў паміж ядлаўца,
між піжмы лугавой.

Загара, мята і чабор,
гладшыкі, званец,
зязюля папархнуўся бор,
і вась вясне канец.

А я да прыцемак сную,
чаго шукаю я?
Напэўна, маладосць сваю,
сваёй вясны імя.

Бацяны

Мабыць, праўда такі,
што калісьці бацькі
былі ўдзячныя бацянам
і наказвалі нам:
іх шануйце,
бо варты падзякі яны—
бацяны,
бацяны,
бацяны.

— Скуль ты ўзяўся, Іван?
— А прынёс пан бацян.

— А Цімох,
а Васіль?

— Пан бацян дапамог,
поўну хату
братоў і сяцёр
нанасіў.

Як любіў ён наш вязі!
І завітваў не раз
са свайго каляса
і да нас.

Не мінаў ні адных,
не мінаў ні другіх,
надзяляў шчодро ўсіх.
Не было ў вёсцы хат,
хто яму быў не рад.

Хоць малыя былі ў нас лясы,
а тым часам, ва ўдодаў насы
адрасцілі, дай божа, ого,
не карочай валовых рагоў.
Біў у бубен балотны бугай.
Так ішоў па зямлі
мой
май...

Я шыбую пад вартаю зноў
пратаптанаю сцежкай дамоў.
Зноў выжарыны, пожар.
З двароў
ужо чую рыканне прыгнанных
дадому кароў.

І яшчэ малалетку няўцам,
што, пабачыўшы з вяза мяне,
уздыхае з палёгкай бацян.
Маці поцягам сцебане
па спіне,
на тым часе забыўшы свой
гнеў:

— Хлеба ўрэж
і паеш
з сырадоём, сынок...

— Мама, праўда, што боцян
мяне прывалок?

— Дзіва што, валацугі ж
абодвы.

Дзень у дзень,
дзень у дзень
то ў балота,
то ў брод вы...

Спіць мой бацька паўвека,
спіць маці мая
на вясковым пагосце.
Састарэлы бацян,
валацуга і недарэка,
я, бывае,
прычыкільгаю
на забытае хацішча ў гасці.

— Прывітанне, бацяне!
Ты даруй, што нічога ўжо тут
не папраўлю,
хоць не ты, хросны мой,
з высокавольнай апоры
аглядаеш спустошаныя
прасторы,

і не сын твой,
не ўнук,
а, напэўна, прапраўнук.

Толькі мы сваякі
на вякі,
ды і лёс
наш аднакаў—
ад былых нашых гнёзд
ані следу, ні знаку.

Мы, самотныя ўдвух,
зноў шнуруем, шнуруем,
а зямлі,
а жывое зямлі
пад сабою не чуем.

Бонзы з бронзы

Наймiт заўсёды нявольнік
і раб,
вольны адзіны хіба што робат.
Пакорнай рабсілы меншае
штат,
расце штат хiмiчнай вайны
з народам.

Нямала салдат палягло
на вяку,
растуць нанова ахвяры
і страты.
На полі бою, як на таку,
ужо не снапы, а трупы-нітраты.

Багатыя віды на гербіцыды.
Чуеш, сучаснік, зважай,
на гербіцыды, на пестыцыды
які нас чакае ўраджай!

Ідуць па краіне,
як акупанты,
труцяць пасевы, дрэвы
і хлеб
дэфаліянты, дэфаліянты!
Мруць моры, пяскі засыпаюць
стэп.

Нават паверыць
і то немагчыма—
гэтакай смерцю жыццё
караць:
абліўшы сябе бензінам,
жанчыны
у полі факеламі гараць!

Няўжо ж так звядзецца
род на планеце
пад ашалелых шакалаў
выццё,
калі нараджаюцца ўроды,
не дзці,
калі сама маці спыняе жыццё?

Зямля ў атруце, мазуце,
у брудзе.
Як новы век яе прыме такой?

Бонзы з бронзы, у золаце
грудзі,
з гранітных вышак вартуюць
спакой.

— Анурат у гэты ж час пазалетае ішлі рэпетыцыі першай праграмы Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі. На адной з іх калентыў сімвалічна справіў дзень свайго нараджэння. Але сарамяжлівым пачатноўцам ён зусім не выглядаў: ужо тады гэта быў самастойны арганіст са сваёй творчай перадагісторыяй, рэпертуарным абліччам і акрэсленымі планами. Барані мяне божа рабіць кампліменты, проста фант ёсць фант: аблічча аркестра вызначала, Міхаіл Якаўлевіч, ваша пазіцыя — як ініцыятара яго стварэння, арганізатара мастацкага кіраўніка, галоўнага дырыжора.

Нагадаю чытачам: у пачатку 80-х калі пра стварэнне ў рэспубліцы эстраднага аркестра ўсур'ез не гаварылі, існаваў калентыў энтузіястаў гэтага жанру. Яны ў вольны ад асноўнай працы час рыхтавалі праграмы так званай лёгкай музыкі беларускіх кампазітараў, рабілі аранжыроўкі інструментальных п'ес, песень, выступалі з канцэртамі, запісваліся на пласцінкі, прапагандавалі джазавую класіку. Гэта быў вядомы і за межамі Беларусі аркестр Мінскага дзяржаўнага пад кіраўніцтвам М. Фінберга. І калі ўзніклі матэрыяльныя ўмовы для стварэння ў рэспубліцы эстраднага аркестра, пытанне яго лідэра вырашылася само сабою.

А для Беларусі гэта досыць рэдкі прыклад, калі за дырыжорскі пульт стаў музыкант «свайей гадоўлі». Больш тыповая з'ява для нас — запрашэнне дырыжорскіх кадраў (ужыву моднае сёння слова) іх ратацыя. Дык скажыце, калі ласка, Міхаіл Якаўлевіч, як вы зрабіліся... невыпадковым чалавекам у беларускай эстраднай музыцы?

— Нарадзіўся я ў Мазыры. Пачынаў вучыцца на скрыпцы, потым на баяне, нарэшце, паспрабаваў іграць у духавым аркестры, там утварыўся эстрадны ансамбль; ігралі папулярныя тады, у 50-я гады, песні. Мяне да такой музыкі цягнула — вабіла яе святочнасць, яркасць, эмацыянальнасць, скіраванасць да сучасніка. Паступіў выхаванцам у вайсковы аркестр, апынуўся ў Мінску; праз нейкі час без праблем скончыў музычнае вучылішча як трамбаніст, затым экстэрнам — Беларускаю дзяржаўную кансерваторыю, паступіў у аркестр тэлебачання і радыё. Эстраднай спецыфіцы нашых музыкантаў не вучылі, таму кожны ладзіў сабе прафесійную школу сам. Мне ў гэтым вельмі дапамагаву кампазітар і аранжыроўшчык Я. Грышман, а таксама кіраўнік знакамитага некалі ў краіне аркестра — В. Людвіковіч.

— А ці паўплываву на вас вопыт Б. Райскага, які доўгі час узначальваў аркестр Дзяржтэатраў БССР?

— У Б. Райскага, які стварыў дыхтоўны і працаздольны калектыў і быў адзіным на Беларусі ў 60-я гады дырыжорам, дасведчаным у эстрадных жанрах, я таксама па-свойму вучыўся. Праўда, асабліва цесна супрацоўнічаў з ім не дзавалося: калі колішні эстрадны аркестр радыё змяніў жанравы профіль, пераарыентаваўся цалкам на сімфанічную і оперную музыку, я пазбавіўся мажлівасці ўдасканальвацца ва ўлюбёным жанры. Таму перайшоў у аркестр цырка. Дырыжорам спачатку, потым стаў галоўным. Адначасова скончыў аспірантуру пры БДК, і калі там пачалі наладжваць эстрадную спецыялізацыю, арганізаваў эстрадны аркестр, выкладаў...

Праз тры гады неабходная для рэспублікі справа падрыхтоўкі эстрадных музыкантаў у ВДУ была перапынена. Чаму — не разумею. Дзе ж яшчэ браць карзінныя музыканцкія кадры, як не са сваёй крыніцы? І няўжо мала было сказана і на рэспубліканскім, і на саюзным узроўні пра тое, якую шкоду ідэяна-эстэтычнаму выхаванню нашага грамадства, духоўнаму ўзроўню і слухачоў, і саміх музыкантаў прыносіць няўвага да развіцця эстрадных жанраў? Так званая лёгкая музыка ў лепшых яе ўзорах разам з акадэмічнай класікай абуджае і фарміруе душу. І нельга без душы ставіцца да яе!

— На жаль, многія проста не разумеюць, недацэняваюць СУР'ЕЗНАСЦЬ эстраднага музычывання, успрымаюць «лёгкі» жанр з большай або меншай доляй цярпімасці. Маралісты ад музыкі доўгі час зводзілі ў адно джаз, сімфаджаз, рок, сама-

дзейныя ВІА, бардаўскую песню, а часам і аперэты — і чаплялі бірачкі: «шкоднае», «не наркае», «пошласць», «трэці гатунак», «благі густ»... Снулі жа возмуцца душэўнае стаўленне да эстрадных музыкантаў, традыцый школы, разуменне надравых праблем! Восі і вы, Міхаіл Якаўлевіч, да прафесіі дырыжора эстраднага аркестра ішлі няпроста — нават цяжка назваць канкрэтнага вашага настаўніка па спецыяльнасці. Думаю, ёсць праблема дырыжорскіх кадраў і ў вашым калектыве...

— Хацелі бы, каб калег у мяне было значна больш. І ёсць жа кафедра аркестравага дырыжывання ў БДК, але

ней, і нельга заплосчываць вочы на тое, што ўзровень падрыхтоўкі музыкантаў у рэспубліцы знізіўся. Раней гаварылі, што адбываецца станаўленне педагагічных і вучэбна-творчых калектываў. Час мінае і мяняецца, і трэба даваць аб'ектыўную ацэнку таго, што маем, сумленна прызнаць: дзяржава выдаткоўвае грошы, навучальныя ўстановы робяць справядачы аб колькасці падрыхтаваных музыкантаў, а працаваць амаль няма з кім.

Аркестр не павінен выпраўляць заганы навучання. Але ка-

Запрашаем для ўдзелу ў канцэртах вядомых спевакоў (выступалі з Л. Долянай, Л. Лешчанкам, І. Кабзонам, Т. Гвердцытэлі, Т. Рузавінай і С. Таюшавым, П. Дзяменчыевым, Д. Шагаевай і інш.). Але мы не збіраемс я забавляваць у штат ужо сфарміраваных «зорак». Шукаем пакуль «безыменную» здольную моладзь, дапамагам, гадуем. І маем ужо сваіх досыць папулярных І. Афанасьева, М. Скорыкава, В. Касенку, У. Кудрына...

— Зусім нядаўна ў вашым калектыве былі Я. Паплаўская

Нагэзённая размова

З Дзюшчой да МУЗЫКАНТА

Наш субяседнік — мастацкі кіраўнік Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі М. ФІНБЕРГ

чамусьці дырыжораў на Беларусі увесь час аднекуль завозілі... Паверце, я паваяваю і вітаю добрых музыкантаў, якія, прыехаўшы ў рэспубліку, шчыра далучаюцца да спраў нашай творчай інтэлігенцыі. Але ў мяне баліць душа, калі выключэнні ператвараюцца ў правіла. Рэспубліка павінна сама сябе забяспечваць кадрамі: і для аперэты, і для сімфанічных аркестраў, і для эстрады.

У нашым аркестры я сёння адзіны дырыжор. Як ладзіцца праца? Два гады таму я меў магчымасць запрасіць у штат лепшых эстрадных музыкантаў з рэспублікі і нават з-за яе межаў. Я вельмі ўдзячны за такую магчымасць рэспубліканскаму кіраўніцтву: калектыў укамплектаваны музыкантамі высокага класа. І кожны, так бы мовіць, найлепшым чынам адшліфоўвае сваю дэталю, а мая справа — арганізаваць з усіх гэтых дэталей гарманічную цэласнасць. Дзякуючы высокаму прафесіяналізму і культуры творчасці, нашы музыканты здатныя рэагюваць і без дырыжора, калі вядзецца праца па аркестравых групах. Такой працы мы надаём вялікае значэнне, таму многія, найперш канцэртмайстры груп, атрымліваюць магчымасць заставацца за дырыжорскім пультам і адчуць, што адбываецца з інструментальным гукам, як мяняецца ён, дасягнуўшы дырыжора і спалучыўшыся з многімі іншымі гукамі. Спасцігаюць ролю чалавека, які павінен збалансаваць інструментальныя галасы і накіраваць гэтую гукавую плынь у залу. Сур'ёзна праца па групах дае мастацкі вынік і спрыяе згуртаванасці музыкантаў. Яе праводзяць канцэртмайстар струнных Л. Каліноўская, В. Шчырыца і Г. Грачухін, якія рэцэпіруюць з трубама, трамбонамі; В. Барма і І. Мішура — з саксафонамі; А. Архіпаў і А. Шпянёў — яны найчасцей займаюцца з рытм-групай.

— Добра, калі ў мастра такіх надзейных паплечнікі. Але ж артыстам раней ці пазней спатрэбіцца змена, а ў вас ужо не будзе другой магчымасці выбраць лепшых музыкантаў з усё краіны.

— Так, над праблемай творчай пераемнасці кадраў думаць трэба ўжо сёння. Я з нейкай зайдрасцю глядзеў па тэлебачанні перадачу пра мінскае «Дынама» — пазайздросціў Э. Малафееву, які паездзіў па рэспубліцы, паглядзеў, як гуляюць маладыя футбалісты другой лігі, і ў рэшце рэшт сабраў новую каманду. Дырыжор жа колькі заўгодна можа ездзіць па рэспубліцы, ад Брэста да Наваполацка, а «каманду» не збірэ. Маладыя кадры чэрпаць нам няма адкуль, добрых інструменталістаў гадуецца адзінакі. І прэтэнзіі да музычных навучальных устаноў растуць.

Ёсць там свае аб'ектыўныя праблемы, але яны былі і ра-

лі ўжо ў падрыхтоўцы змены спадзяванні на музычныя навучальныя ўстановы пакуль марныя, трэба шукаць свой шлях адукацыі спецыялістаў. Пры падтрымцы Музычнага таварыства і Міністэрства культуры БССР мы правядзем увосень першы Рэспубліканскі фестываль-конкурс вялікіх эстрадных аркестраў. Іх у нас небагата, каля дзесятка, але іграюць там сапраўдныя аматары гэтага жанру — і раптам фестываль дапаможа адкрыць малады талент, які можна развіць у прафесійным калектыве?

— Фестываль, відаць, выкліча цікавасць педагогаў ДМШ, вучылішчаў, будучых музыкантаў, прынясе ім карысць, дапамогу...

— Хацелася б, каб гэтак было! Бо вельмі насцярожвае абыякавасць, якая ўсё больш працінае сферу мастацтва. Падумаць толькі: новы аркестр сабраў выдатных музыкантаў, якія лепш за ўсялякія падручнікі раскажучы і пакажучы прафесійныя сакрэты, дапамогуць асвоіць жанр, але ж дзяткіца прафесійным вопытам няма з кім! Каму будучы перадаваць нашы музыканты свае навыкі? Інертнасць, незацікаўленасць нашых калег з навучальных устаноў проста палухае! За два гады існавання аркестра, гастроляў яго па рэспубліцы ніхто з педагогаў ці навучэнцаў не звярнуўся да нас па кансультацыю, ніхто не прапанаваў правесці творчую сустрэчу. Затое ў Маскве, у Ленінградзе да нас за кулісы наведваліся спрактыкаваныя музыканты-духавікі, нават прафесары, распыталі пра спецыфічныя прыёмы гуказабавання, абменьваліся з беларускімі калегамі прафесійнымі хітрасцямі.

— Самі вы не спрабавалі заахвоціць моладзь да творчых кантактаў з аркестрам?

— З І верасня адкрываем прафесійную студыю пры аркестры — першую ў сваім родзе. У гэтай справе нас падтрымала кіраўніцтва рэспублікі, так што, спадзяюся, будзе магчымасць стварыць для моладзі добрыя ўмовы: з імі будучы займацца педагогі па акцёрскім майстэрстве, па рыме, балетмайстар. Усё гэта плюс пастаянны кантакт з прафесійным аркестрам павінна паспрыяць выхаванню нашых будучых кадраў. І мы не гонімся за колькасцю. Здольных, а тым больш таленавітых людзей сустракаюцца адзінакі, важна знайсці іх, а ўжо нашы музыканты гаспадаруюцца за педагогаў. Дарэчы, настаўніцтва як форма работы майстроў з маладымі калегамі так існуе і сёння. Гэта клопат такіх вопытных артыстаў, як В. Шчырыца, Г. Грачухін, В. Барма, І. Мішура і інш.

— Аркестру патрабуюцца і яркія салісты-вакалісты. У рэспубліцы ж ёсць праблема іх падрыхтоўкі...

— Так, сітуацыя складаная. Спадзяёмся, зноў жа, на сябе.

і А. Ціхановіч. Аркестр, відаць, нялёгка рэставаўся з папулярным дуэтам?

— У любым калектыве можа быць рух, бо працуюць тут жывыя людзі, якія самі вырашаюць, дзе ім працаваць лепш. Ціхановіч і Паплаўская пайшлі з аркестра, хоць і не было ў нас узаемных прэтэнзій. Хаваць тут няма чаго: у нас з'явіўся вялікі канкурэнт — кааператыўны рух. Вышэйшая заробная плата, якую можа атрымаць саліст дзяржаўнага аркестра, — 200 рублёў. Працуючы ў кааператыве, ён мае магчымасць зарабіць тысячы за адзін канцэрт. Як будзе далей — час пакажа.

— Міхаіл Якаўлевіч, людзі з гадамі, за рэдкім выключэннем, страчваюць радасць ад змены уражанняў. Вандруюкі, гастроляныя дарогі і гарады іх стамляюць, пачынае вабіць аседлае жыццё. У вашых музыкантаў такіх праблем не ўзнікала?

— Па-першае, у нашым аркестры няма сёння людзей старага веку. Самым старэйшым сорок гадоў, гэта ўзрост росквіту для творчай асобы, для музыканта. Па-другое, у нас няма людзей, для якіх аркестр — проста месца працы, куды трэба рэгулярна хадзіць, каб атрымліваць грошы. У нас людзі душою адданыя музыцы і сваёй справе. Яны атрымліваюць асалоду ад супольнай ігры. Па-трэцяе, кіраўніцтва аркестра стараецца стварыць максімальна камфортныя ўмовы для працы і адпачынку музыкантаў, бо ад самаадчування кожнага залежыць здароўе і жыццё ўсяго аркестра.

Нядаўна мы аддзіліліся ад філармоніі: у яе і так шмат «дзяцей» і шмат праблем, і ўсіх «дзяцей» аднолькава дбайна яна дагледзець не зможа. Мы набылі эканамічную самастойнасць і цяпер імкнёмся зрабіць больш рэнтабельнымі і максімальна павярнуцца да патрэб чалавека, не толькі паўней скарыстоваць музыканцкі патэнцыял, а і сацыяльна і маральна ахоўваць асобу. Хай не здасца гэта драбязою, але ў нас на рабоце ёсць халадзільнік, тэлевізар, відэамагнітафон, швейная машына. У бліжэйшай сацыяльнай праграме — паляпшэнне жыллёвых умоў музыкантаў; карыстанне за кошт аркестра лазняй, басейнам, спартыўным рыштункам; паляпшэнне абслугоўвання артыстаў пад час гастроляў; дапамога ў набыцці індывідуальнага аўтатранспарту...

— А ўмовы для творчага самавыяўлення музыкантаў? У вас жа ёсць яркі індывідуальнасці, нават адзначаныя лаўрамі міжнародных фестываляў. Што калі некаму захоўвацца паўдзельнічаць у нейкім конкурсе ці сабраць суполку і памузіцыраваць незалежна ад аркестра, можа, нават, зрабіць запісы — гэта не будзе парушэннем вашай творчай дысцыпліны?

— У нас такая колькасць разнастайных праграм і музыка настолькі размаітая ў стылях адносінах — і джаз, і поп-напрамі, і эстрадная песня, і

павевы самай новай музычнай моды — на ўсялякі густ! Так што нашы музыканты маюць магчымасць працаваць для душы і выяўляць сваю індывідуальнасць. Усе праграмы складаем калегіяльна, з улікам пажаданняў музыкантаў, якія хочучы іграць сола. Занятасць у аркестры вялікая, і ўсе новыя задумкі так ці інакш спалучаюцца з дзейнасцю калектыву. Напрыклад, мы ўсе ездзілі на міжнародны джазавы фестываль у Маскву, цяпер нас як лепшы біг-бэнд Еўропы запрасілі на фестываль у Югаславію. У складзе аркестра ёсць некалькі фарміраванняў са сваім прызначэннем. Напрыклад, інструментальны квінтэт рэгулярна ўдзельнічае ў падрыхтоўцы перадачы «Прэм'ера песні».

Дарэчы, з Дзяржтэатраў БССР супрацоўнічаем афіцыйна: там пакуль няма ні эстраднага аркестра, ні мабільнай акампануючай групы з сучасным інструментальным складам. Мы не толькі робім запісы, удзельнічаем у тэлепраграмах, але і выступаем у «жывым» эфіры, чаго не робяць музыканты ў іншых рэспубліках, прывыкшыя да фанаграмаў на ТБ. Тое, што аркестр, створаны пад шыльдай Мінкульта, аказаўся карысным іншаму ведамству, эканамічна выгадна дзяржаве: не трэба ўкладаць сродкі ў стварэнне аналагічнага калектыву на радыё.

— Запісы на радыё вы робіце добра сумленна, спраўна пішацеся на пласцінкі, праводзіце аўтарскія канцэрты кампазітараў, і не толькі беларускіх, удзельнічаеце ў фестывалях, шмат гастролюеце па рэспубліцы. Нядаўна вярнуліся з фестывалю савацкай песні ў Зялёнай Гурэ, неўзабаве будучыя гастролі ў Італію, зноў Польшча, потым — канцэрт на з'ездзе кампазітараў Беларусі. А спакваля ўжо рыхтуецца да другога Усеаюнага фестывалю польскай песні ў Віцебску. Вас яшчэ прызначылі і мастацкім кіраўніком фестывалю...

— Але, ведаеце, справа гонару аркестра — правесці і першы фестываль беларускай эстраднай музыкі і песні ў Мазыры. Праца на карысць культуры сваёй рэспублікі — аснова нашай дзейнасці.

— А чытачы, між тым, не здагадваюцца, што Фінберг досыць свабодна гаворыць па-беларуску. І гэта, я ведаю, не даніна часу: кожна гадоў таму, калі і думкі не было пра дзяржаўнасць беларускай мовы, вы сяды-тады карысталіся ёю.

— Няхай гэта нікога не здзіўляе. Я вучыўся ў Мазыры ў звычайнай школе, дзе беларуская мова была на роўных з іншымі навукамі. І гэта абсалютна нармальна. Беларусь — мая радзіма, з ёю звязаны мой лёс, значыць, і беларуская мова — гэта частка майго жыцця. Яна падабаецца мне, і заўсёды, калі выпадала, я спрабаваў размаўляць па-беларуску. Цяпер увадзім яе ў справядоства нашага аркестра, а яшчэ думаю, як наладзіць для музыкантаў штодзённую заняткі па беларускай мове...

— Ваша пазіцыя адчуваецца і ў рэпертуары. Пры ўсёй шыршы дырыжорскіх інтарэсаў на першым плане заўсёды музыка беларускіх кампазітараў.

— Які ж я кіраўнік Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі, калі нацыянальны рэпертуар буду лічыць другарадным. З першых крокаў аркестр адчувае зацікаўленасць і падтрымку кампазітараў. І ў рэпертуары збіраецца ўжо ладны запас беларускай інструментальнай музыкі і песень больш чым дваццаці аўтараў, Сярод іх Я. Глебаў, І. Лучанок, Л. Захлеўны, В. Іванов, Р. Сурус, А. Елісеенкаў, Ю. Семяняка, Д. Смольскі, Э. Зарыцкі, У. Буднік... Мы ўдзячны ўсім аўтарам, але ў рэпертуарны актыў уключаем толькі п'есы з элементамі навізны, цікавыя для сучаснага слухача. Недапушчальна нарошчываць нацыянальны рэпертуар толькі дзеля рэпартажу пра выкананне беларускай музыкі. Творчая пераборлівасць у нацыянальным мастацтве можа абярнуцца яго дыскрэдытацыяй.

— Аднак жа ў вашых беларускіх праграмах пераважаюць імёны кампазітараў, якія ніколі не мелі справу з партытурай біг-бэнда!

ШУКАЮ СЁННЯ ІНШАЙ СУТНАСЦІ

«ЭМІГРАНТЫ» С. Мрожака на сцэне Магілёўскага абласнога тэатра драмы і камедыі імя В. Дуніна-Марцінкевіча ў Бабруйску

— І што? Нашы музыканты — выдатныя аранжыроўшчыкі: А. Шпянёў, В. Далгоў, А. Архіпаў, А. Гілевіч, У. Ткачэнка, А. Гітгарц і інш. Не трэба тут кампазітарам саромецца. Аранжыроўшчык — зусім іншая, самастойная прафесія, якая вымагае і асаблівых схільнасцей. Таленавіты творца можа быць бяздарным аранжыроўшчыкам, таленавіты аранжыроўшчык можа аказацца пасрэдным кампазітарам...

А, між іншым, ведаце наш маленькі сакрэт? Паводле бухгалтарскіх дакументаў назва калектыву — Дзяржаўны аркестр сімфанічнай і эстраднай музыкі. «Канцэртны» — гэта накіраваны сцэнічнага псеўданіма. Бо, як ні дзіўна, бюракратычнымі інструкцыямі не прадугледжана існаванне менавіта канцэртнага эстраднага калектыву. Не бывае такога — і ўсё. Але ж дваісты статус абавязвае нас да творчага пошуку не толькі ў сапраўдным жанравым накіраванні. Ладзім індывідуальныя справы, да якіх музыканты рыхтуюць камерны рэпертуар, выступаюць перад калектывам. (Зразумела, наколькі гэта спрыяе падтрыманню творчай формы, удасканаленню майстэрства, пашырэнню музычнай эрудыцыі). Яны выступаюць з самастойнымі камернымі праграмамі і перад публікай, прычым немалую ўвагу надаюць прапагандзе беларускай музыкі. Такім чынам і стрункі, для якіх у асноўным рэпертуары адведзена акампануючая роля, маюць магчымасць задаволіць свае творчыя патрэбы.

— Каб яшчэ задавальняліся патрэбы тэхнічнай аснашчэнасці аркестра...

— Вядома! Навырашанасць пытанняў нашага матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння шкідзюць вынікі агульнай работы, стрымлівае творчае развіццё. У многіх пытаннях мы пачынаем зыхіляцца, падтрымку з боку ўрада рэспублікі, Мінікульта БССР, але не ўсё залежыць і ад іх. Пытанне з гукаўзмацняльнай апаратурай застаецца адкрытым, мы карыстаемся недабраякаснай тэхнікай і міжволі ашукваем людзей, якія купляюць білеты на нашы канцэрты. Бо яны не заўсёды атрымліваюць паўнацэнны эстэтычны ўражанні, ад таго, што эффект гучання ў розных пунктах залы нездэкаваны, часам нават супрацьлеглы дасягнутаму на сцэне. Праз недасканалую апаратуру адбываецца грубае скажэнне гуку, баланс аркестравых груп.

Тэхнічная аснашчэнасць музыкантаў дзяржаўнага аркестра, калі хочаце, — пытанне дзяржаўнае, палітычнае, і вырашэнне яго праз камісійны гандаль задавальняе нас толькі як вымушаная часовая мера. Канечне, дзякуючы закупкам праз «камісіёнку» мы змаглі працаваць, і пачатак быў нават усцешны. Але сёння, упэўнены, мы ўжо адсталі ад сучаснага тэхнічнага ўзроўню.

Справа тут не ў нейкім прафесійным снабізме. Справа ў тым, што нам трэба звяртацца да маладой публікі, сярэдзіннай ямавала ўладальнікаў новай імпартаў апаратуры. Як пераканаць слухачоў у вартасцях нашага мастацтва, у магчнай сіле жывога аркестравага гучання, калі кепская тэхніка проста дыскрэдытуе дзяржаўны калектыв, майстэрства яго высакласных музыкантаў?

Я нічога не маю супраць року ў прынцыпе, асобныя яго элементы надаюць свежасць і нашым аранжыроўкам. Але чыстая рок-культура падаецца мне падта уніфікаванай, яна паўсюль і ва ўсім аднолькавая. Іншая справа — аркестр на эстрадзе. Колькі добрай, нацыянальна размаітай музыкі пачуць у нашым своеасаблівым, жыццярэдасным жанры! Колькі добрых прамежычак заасцэціцца ў душах тых, хто навучыцца цаніць яе і слухаць!

— Міхаіл Якаўлевіч, дзякую вам за гутарку, спадзяюся, што мо і яна паспрыяе добрым зрухам і ў вашым аркестры, і ў цэлым на беларускай музычнай эстрадзе.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Крыўдная прыхамаць лёсу: калі б свой дыпломны спектакль леташня выпускніца БДТМі Мар'я Пятроўская ставіла ў сталіцы і па-беларуску, дык ён бы (лепшы, горшы, безаблічны ці адметны) занатаваўся ў аналах беларускага тэатральнага мастацтва проста... аўтаматычна. А так... А так спектакль ідзе ў прысутнасці дзесяці глядачоў ды яшчэ не вядома якім адміністрацыйным капрызам перанесены з малой сцэны на вялікую. Як угледзец, як разгледзец яго — без шматлікіх афіш і не ў сезон — няхай сабе і з мэтаю аднаўлення справядлівасці? Да самога пана Мрожака паставіліся ў нашай старонцы несправядліва, залічыўшы ў абсурдысты — так ён дагтуль і выдаецца за абсурдыста. Што ж. Непрадказальнасці і парадказальнасці, зусім як у творах польскага драматурга, савецкай публіцы наканавава было паспытаць у жыцці. Мо таму і ўспрымаецца нам такім рэальным абсурд?..

Два чалавекі, два эмігранты. Сядзяць у цямырчы вялікага склепа, мараць падзарабіць, лаюцца, сварыцца, выкрываюць і падтрымліваюць адзін аднаго — інтэлігент і рабочы, эстэт і грубіян, самая вытанчанасць і самая непрыстойнасць. Просіцца параўнанне пра дзве палавінкі адной чалавечай душы, аднак яно не будзе дакладным. Сапраўды, пачуцці эмігрантаў Х і У можна пераблытаць з іх адчуваннямі, настроі — з тэмпераментамі, а звягі з-за блышанкі кансерваў і жалю на мінулым палічыць за рэжысёрскія ўстаноўкі пры стварэнні роляў. Але акцёры дакладна трымаюцца і драматургавай пабудовы, мо таму эміграцыя іх герояў здаецца, перш-наперш, уцекамі ад саміх сябе? Мо таму небяспечная драпежная дзяржава, ад якой эмігранты ратаваліся ў замежжы, набыла абрысы бацькаўшчыны... Рэжысёрскаю волюю гэтай абставіна свядома перавярнута

дагары нагамі ці пераблытана — такім адмысловым чынам, што сам склеп міжволі падаецца нашым, айчынным, проста-такі тутэйшым склепам; размовы, гутаркі і сваркі («Чаму ты не вучыш мовы?» — «Стану я выломваць сабе язык!»), «Пакуль ты (працаўнік.—Ж. Л.) — тупы вол, я (інтэлігент.—Ж. Л.) — свіння» і да т. п.) — нашымі штодзённымі, учынкі-таксама нашымі... няздзейснымі. Паводле рэжысёра М. Пятроўскай, Х і У — гаротнікі, уцекачы, шукаюць паразумення з няблізкім светам у сваёй уласнай краіне; небытуюцца пад сваім уласным дахам, зневажаюцца ў сваіх дзяржаўных межах... Кім? Адказаць на гэтае пытанне і проста, і складана, але з адказу, якім бы той ні быў, вынікае сумная выснова: дзяржава наша яшчэ не ёсць бацькаўшчына наша. Нават тады, калі яны, так бы мовіць, тэрытарыяльна супадаюць.

Акцёрскі дуэт А. Двараннікава і А. Парфяновіча існуе ў гранічна невыгадных сцэнічных умовах. Як на мой погляд, дык у добра прадуманых, але, так бы мовіць, не даведзеных да ладу. Уявіце становок-рыштыванне, месцамі краістую падлогу, месцамі неабляваныя дошкі; уявіце каркасы фатэляў, на якія час ад часу вымушаны масціцца акцёры (акцэнт робіцца на побытавай неўладкаванасці іх герояў, якая спарадыла раздражненне ў дачыненні адзін да аднаго); заднік з комінамі і трубама... па ідэі, хоць дзве-тры металічныя ламачыны ніяк не стасуюцца з задумай мастака спектакля. Між тым і паводле задумы рэжысёра стан жытла персанажаў супадае са станам іх свядомасці і думак, ды мастацкія іхзі не нарупіліся выявіць гэта як мае быць.

А. Парфяновіч (У) дэманструе глядачам менавіта такога героя, пра якога персанаж Х заўважае: сацыёлагі могуць ганарыцца ягонай выключнай

сярэднестатыстычнасцю пад дэвізам: «абы грошы ды харч харошы». Да харчоў і грошай дадаюцца мрой пра будучы шаўнак, будучае шчасце і самую будучыню, якая марудліва збіраецца прыйсці... Ды людзі столькі не жывуць.

А. Парфяновіч проста-такі бліскуча падае характарыстыку свайго героя У — фарбамі камедыі і гратэску з трагічным дамешкам. Малюнак ролі завостраны, акрэслены, дакладнапазнавальны: неверагодная трыушчыца вянзля ў доўгім вязенні (выраз У. Жылкі); упартасць трагідурыя са здольнасцямі добрага блазна; хітрыкі дарослага дзіцяці; небяспечнасць вар'ята, раз'ятранага цяжэннай працаю. Так пакрысе выяўляецца аблічча «простага чалавекі з народа», сляпога падымальшчыка рук на сходзе ці злоснага падпальшчыка інтэлігенткай маёмасці. Ён брудны цэлам і ўжо нячысты душою. Прасцяк, з якога спытаецца, пэўна, толькі на судзе боскім. Ён гэтакі сваёй праста-той-прасцякасцю па-грамадску страшны ды па-чалавечы няшчасны... Акцёр яшчэ і яшчэ раз даўбё сваю адметную характарную... універсальнасць, як ні парадаксальна гэта гучыць. З акцёра-пацяшальніка, якім бачылі яго многія рэжысёры, ён мае ўсе падставы прэтэндаваць на героя трагедыі (дастаткова згадаць ролі Андрэ Марці і Верхаўскага ў спектаклі М. Кавальчыка паводле п'есы М. Шатрова «Дыктатура сумлення»). Але ёсць і нагода для шкадавання з той прычыны, што трагічны дар Парфяновіча ўсё яшчэ застаецца незапатрабаваным уласным тэатрам. Уявіце, як парваная шкарпэткі і разбітая бутэлька ў руках яго героя У выклікаюць на ўспамін цэлы свет незлічоных «маленькіх людзей», што, нагараваючыся-набыўшыся «нічым», прагнулі стаць «усім» і мусілі вырашаць, якія сродкі больш прыдатныя для

такой мэты. Але часцяком вырашалі за іх...

Хто вырашаў? Магчыма, нават і такія станоўча-рэвалюцыйныя іксы, як Х акцёра А. Двараннікава. Добра выхаваны (спалучае этыкет з чалавечай спагадлівасцю), ідэяна загартаваны (прагне волі, волі, волі), ён, відаць, пэўным часам жадаў сістэматызаваць сваё жыццё, ды ідэя волі перабіла імкненне да парадку. Яго адрынула дзяржава, ён, пераблытаўшы, быў адрынуў бацькаўшчыну. У выкананні А. Двараннікава эмігрант Х — узор савецкага чалавекі эпохі застою. Ён уцякае думкамі, мроямі, памкненнямі — у эміграцыю. Эмігрыруе з маладосці ў сталіцу. Мо і з жыцця ў нябыт пойдзе рашуча і да болю знаёма... Эмігрант духу паводле паэта. І пра такога лепш за ўсё сказана ў Жылкі: прывітаўшы час сваёй свядомасці, зразумеў, што жыццё толькі перабразгае і пойдзе, быццам цень. А воля палітычная — яшчэ не воля духу, не гармонія душы. Вобраз Х разабіраецца на глядацкіх вачах: «Дзе шукаў адно няпэўнасці, шукаю сёння іншай сутнасці». Герою А. Двараннікава знайсці яе не дадзена. Людзі, паўтарыся, столькі не жывуць. Наступнікі не зразумеюць яго спакутанай бессмертнай душы — крыху подлай, трохі літасцівай, папльжанай кампрамісамі і стомленай блуканнямі ў пошуках волі. Шукала ды... абышчалася. Ці такія, як Х, што спалучылі ў сабе летуценнасць з цынзізмам, сардэчнасць з жалезнаю воляю, баязлівасць з самаадданасцю, і ёсць грамадзяне свету? Акцёр у ролі Х тактоўна заўважае, што і грамадзян свету без бацькаўшчыны не бывае...

Дапускаю, што «афарбоўка» чалавечых стасункаў персанажаў Мрожака магла б значна ўзбагаціць выяўленчы бок спектакля, калі б М. Пятроўская звярнула да вышукаў Фрэйда ці Вейнінгера. Ды асабіста мне, па шчырасці, цікавей іншае: як пачаткоўка Пятроўская пазбегнула прасталінейнага развешвання па героях Мрожака сучасных палітычных цэтлікаў і пазначак, выявіўшы, як мы, сучаснікі-беларусы, пачуваемся эмігрантамі ва ўласнай дзяржаве?

Мяркую, вельмі сучасна гучыць і другая думка яе спектакля: як бы ні прынажалася, ні павялічвалася дзяржава, бацькаўшчына ўсё-ткі адна...

Жанна ЛАШКЕВІЧ.

КАШМАР

(Пачатак на стар. 8).

Прастойвалі доўгія паўкіламетровыя чэргі. «Ці будзе сёння хлеб?» — спыталася наўная старэнькая. Ніхто ёй не адказаў.

Банды ўзброеных падлеткаў на матацыклах — добраахвотныя памочнікі арміі — тэрарызавалі насельніцтва.

Спраўдзілася мара Дубасава — кааператывы і арэнда былі забаронены. Астранамічна падскочылі цэны нават на гнілыя, недабраякасныя тавары і прадукты. За пачак масла можна было выменяць халадзільнік.

Дамы не ацяпляліся. Не было вады ў водаправодзе. «Нічога, — уздыхнуў Дубасаў, — у вайну бачылі і горшае».

Ты не менш тон газеты «Устав» быў нязменна бадзёры, аптымістычны.

Граніцы не вартаваліся, але ніхто не нападаў — знішчаць самі сябе! У мэтах узяцця баявога духу, кіруючыся прынцыпамі інтэрнацыяналізму, генералы старанна шукалі на карце, куды б рушыць абмежаваны кантыгент.

Група інтэлектуалаў, у тым ліку некалькі акадэмікаў, звярнулася са зняволення да Дылава, вярхоўнага галоўнакамандуючага, з просьбай перагледзец генеральны курс. «Не! — уладарны, зашораны ідэалагічнымі догмамі фанатык групуў кулаком на сталю. — Да светлай будучыні — у імя чалавекі — да канца!» Слова «дыктатор» на рускай мове загадаў пісаць з мяккім знакам. Як «сударь». Беларускай мове пашанцавала — ён яе не ведаў.

Дубасаў убачыў, як хаваліся ў каналізацыйным кало-

дзежы тыя, хто распускаў язык на дачы, на дні нараджэння Валянціны. Так вам і трэба! Сядзячы ў цёмных трубах, інцыятары перабудовы, якія засталіся жывымі, па-рознаму ацэньвалі сваю роллю ў тым, што адбылося, задаваліся пытаннем — ці можна было прадухіліць? Якая мера іх віны?

Вецер гнаў снег сярод голых дрэў. Холад, змрок, здранцвенне. Над царствам вечнай мерзлаты ўзвышалася гіганцкая фігура Сталіна, Кінг-Коба, як назваў яе адзін з катаржанаў. Ля яе падножжа зводны хор лагернікаў, замярзаючы, спяваў велічальную правядуру народаў.

Сярод іх Дубасаў убачыў сына і ўнука.

«Праўда, што ён жывы?» — спытаўся сын. «Хто?» — пералытаў унук. «Правадыр». «Цьфу! Ведаеш, колькі яму было б гадоў?» «Не мае значэння, — з надзеяй сказаў

старэйшы. — Кажуць, бачылі! Падыдзе, закурыць люльку, ласкава запытаецца: «Як жывяце, таварышы?» Паслухае і далей. «А хто ж памёр у пяцьдзясят трыцім?» «Дваінік. Ён прыйдзе, месія!» «Ты звар'яцеў!»

Тысячатонная нага паволі ўзнялася і прыдавіла зняволеных.

З ляскам і скрыгатаннем няўключны ідал крочыў па краіне...

Дубасаў прагнуўся ў халодным поце, распёр здранцвелую руку, агледзеўся. Падшоў да стала. Гарэлі ў бутэлях не было. Колькі разоў даваў сабе слова не дапіваць да дна... Цяпер мучайся, да дзвюх гадзін, каб яны спрахлі, гэтыя новыя парадкі.

Ён хадзіў па пакоі і спрабаваў асэнсаваць сон.

— Пачыналі так добра... — Памаўчаўшы, ажывіўся: — Стоп! Гэта трэба рабіць інакш!.. Але хто? Хто?!

За акном у марознай цішыні хтосьці разграваў матор.

У свеце мастацтва добра вядома віцебская мастацкая школа, якая існавала ў канцы дзесятых — пачатку двацца-тых гадоў. Значна менш ведаюць аб Віцебскім музеі сучаснага мастацтва, гісторыі ўзнікнення і знікнення якога цесна звязана з гісторыяй мастацкай школы.

Ідэя стварэння мастацкага музея ўзнікае адначасова з ідэяй стварэння Народнага Мастацкага Вучылішча. Шагал, заснавальнік вучылішча, надаваў гэтай велізарнае значэнне. Адразжыўся ад афіцыйнага арганізацыянальнага апарату, звязанага з афармленнем урачывасцей з выпадку першай гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі, ён пачынае рэалізацыю сваіх ідэй.

«Заведываючы пад'яедамом изобразительных искусств Отд. Нар. Образования т. М. Шагал обратился в Отдел с ходатайством о выдаче 75000 р. в счет кредитов открытий Горисполкомом, на организацию художественной школы и музея». («Известия Губернского Совета Крестьянских, Рабочих, Красноармейских и Батрацких Депутатов», 10.11.1918).

Прадстаяла велізарная праца па зборы мастацкіх экспанатаў. 22 снежня 1918 года ў газеце «Искусство Коммуны» Шагал паведамляе аб пастаноўве пададзела Выхаўленчых мастацтваў «аб рэгістрацыі ўсіх прадметаў мастацтва, якія знаходзяцца ў межах горада і губерні і канцэнтрацыі іх у арганізацыю Губернскага Музея».

У Віцебск прыязджае вядомы мастак Мсціслаў Валяр'янавіч Дабужынскі, які стаў першым дырэктарам мастацкага вучылішча.

У калегіі па справах мастацтва і мастацкай прамысловасці «...было заслушано сообщение М. В. Добужинского о деятельности Витебского подотдела изобразительных искусств... Разработаны далее вопросы организации в Витебске музея, в котором должны быть два отдела — исторический и современный. Предполагается так же отдел икон. Намечается музей Старого Витебска. Присутвлено уже к собранию предметов для музея из реквизированных произведений искусств». («Искусство Коммуны», 9.3.1919).

Спачатку музей плануецца з некалькіх аддзелаў, якія адлюстроўваюць перыяды і бакі развіцця мастацтва. Аднак ад'язджае Дабужынскі. На нейкі кароткі час дырэктарам вучылішча робіцца скульптар Якаў Цільберг. Яго змяняе Марк Шагал. Увосень 1919 года ў Віцебск прыязджае Казімір Малевіч. Мастак, які сцвярджае ў сваёй творчасці новае мастацтва, разумее велізарнае значэнне музея як сродку асветы і выхавання мас. Ён актыўна ўключаецца ў работу па стварэнні музея, цяпер ужо Сучаснага мастацтва.

«Сенцией изобразительных искусств губотдела просвещения избрана комиссия, которой поручено приобрести для организуемого в Витебске музея произведения местных художников».

В комиссию вошли тт. Шагал, Малевич, Ермолаев и представители от комиссии по охране памятников старины и гонимой культуры. («Известия Витебского Совета Крестьянских, Рабочих, Красноармейских и Батрацких Депутатов», 9.4.1920).

Вядома, што паміж Шагалам і Малевічам узніклі вострыя супярэчнасці ў разуменні новага мастацтва, у поглядах на мастацкую педагогіку, якія пераходзілі ў канфлікты. Аднак у справе стварэння Музея сучаснага мастацтва мастакі супрацоўнічалі, і іх сумесная праца прыносіла рэальныя вынікі. За досыць кароткі тэрмін была набыта значная калекцыя.

У «Кратком отчете о работах губернского подотдела искусств за май 1920 года», у прыватнасці, пісалася: «...Закончила свои работы комиссия по приобретению картин местных и Московских художников. Таким образом, в распоряжении Подотдела Искусств имеется комплект картин, вполне достаточный для открытия Губернского Художественного Музея. Открытие Музея задерживается исключительно из-за отсутствия помещений» (Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДАВВ), фонд 2268, вопіс 3, справа 30, ліст 75).

Ад'язджае Шагал. Загадчыкам пададзела робіцца мастацтвазнавец Аляксандр Ром. На-

маганнямі яго і іншых калекцыя музея прадаўжае расці. Значным папаўненнем з'явілася прадастаўленне цэнтрам «безвозмездно для Витебского губернского музея» цэлага шэрагу карцін вядомых майстроў.

«По ходатайству губ. уполномоченного по делам искусств А. Ромма музейным фондом отдела изобразительных искусств Наркомпроса представлено безвозмездно для Витебского губ. музея 30 картин современных русских мастеров: Кончаловского, Фалька, Лентулова, Розановой, Ле-Данто, П. Кузнецова, Рождественского, Экстер, Шевченко, Малевича и других. Закупочной комиссией Губотдела просвещения приобретены для музея: 2 картины и рисунок Марка Шагала «Автопортрет» и «Старуха», Ю. М. Пена, пейзажи Альмана, А. Ромма, рисунок натурщицы

Заявление. Уполномоченного по делам Витебского Художественно-Практического Института — В. Ермолаевой.

В 1919 году в гор. Витебск Отделом Изобразительных Искусств были направлены картины современных художников из Музейного Фонда в числе 60 штук. Среди них имеются лучшие экземпляры отдельных периодов работ художников — Малевича, Фалька, Кончаловского, Рождественского, Куприна, Кузнецова, Розановой, Экстер, Крылова и других.

В виду отсутствия в Витебске органа, интересующегося работами современных художников, все эти картины были свалены в склад в помещении Художественной Школы. Считаю, что в дальнейшем судьба музейных картин совершенно неизвестна, и им грозит неминуемая гибель, с переездом в

Позірк у мінулае

Гісторыя аднаго музея

К. Сомова и графические работы А. Бразера и С. Юдовина». («Известия Губкома РКП (б) и Губисполкома», 23.8.1920).

Мастацкае вучылішча рэарганізавана ў Выхэйшша Свабоднага Мастацкага Майстэрні, у сценах якіх канцэнтруецца збор будучага музея. Загадчыца іх робіцца Вера Ермалаева, актыўная прыхільніца мастацкай і педагагічнай сістэмы Казіміра Малевіча. Вялікае жаданне ўсіх мастацкіх сіл горада хутэй адкрыць Музей сучаснага мастацтва. І на 3-м з'ездзе Віцебскага Сарабіса, крытык Павел Мядзведзеў аб'яўляе аб стварэнні музея. Стварэнні, а не адкрыцці...

«Медведев: Создан Музей Современных Искусств (80 картин) большинством левых течений. Я полагаю, что этот музей у нас со временем разовьется» («Працоўны пасяджэння 3-га губернскага з'езда Віцебскага аддзела Усерасійскага Прафесійнага саюза працаўнікоў мастацтваў». ДАВВ, ф. 101, воп. 1, ад. зах. 3, л. 35 об).

Будучыня музея ўяўляецца досыць абнадзейваючай. Музей разгорнецца... Аднак будынак для Музея сучаснага мастацтва ў горадзе ўсё ніяк не знаходзіцца. Прымяецца рашэнне адкрыць музей часова ў памяшканні Мастацкіх Майстэрняў. Прыстасаваць для гэтага некалькі пакояў, у спадзяванні на хуткае вырашэнне праблем. Адкрыццё было вырашана прымеркаваць да Кастрычніцкіх урачывасцяў.

«К празднованию 3-летия Октябрьской революции. Подготовка праздника в Витебске. Будет проводиться украшение города лозунгами, зеленью и плакатами. Всем учреждениям и организациям предложено сдать имеющиеся плакаты в комиссию».

Предлагается открытие художественного музея в день празднования. («Известия Витебского Губкома РКП(б) и Губисполкома», 27.10.1920).

Музей, вядома ж, быў неабходны ў першую чаргу Мастацкім Майстэрням. Тут навучэнцы вывучалі работы наватараў. Музей, несумненна, з'яўляўся крыніцай натхнення не толькі для студэнтаў, але і для ўсіх мастацкіх сіл Віцебска. Аднак ужо ў канцы 1921 года ў мастацкую школу паступіла наступнае распараджэнне:

«Витгубпрофобр категорически предлагает произвести сокращения штатов возможно широко, оставив только те должности, дальнейшее сокращение которых должно катастрофически отозваться на учебных заведениях» (ДАВВ, ф. 837, воп. 1, с. 58, л. 153).

Ад'язджае Малевіч. За ім едуць яго бліжэйшыя паплекнікі і вучні. Ермалаева робіць спробы вывесці з Віцебска карціны Музея сучаснага мастацтва.

«В Музей Художественной Культуры».

Петроград теперешнего состава художественной школы, я категорически заявляю, что картины необходимо немедленно из Витебска перевести в более культурный центр, где можно их сохранить и исследовать в культурных целях. На себя могу взять хлопоты по перевозке вещей, если мне дадут на то соответственные полномочия.

Уполномоченный по делам Витебского Художественно-Практического Института — В. Ермолаева. 28 мая, 1922 г.». (Ленинградскі Дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва (ЛДАЛМ), ф. 244, воп. 1, ад. зах. 2, л. 2).

Пачынаецца сумная гісторыя вывазу Віцебскага музея сучаснага мастацтва.

Вывозіцца тое, што «было предоставлено безвозмездно для Витебского губ. музея», што было закуплена ў мясцовых мастакоў. Становіцца ўкладніца адсутнасцю дапамогі з боку губерні і гарадскіх органаў, закліканых садзейнічаць арганізацыі мастацкага жыцця.

«В Музей Живописной Культуры. Петроград. Уполномоченный Витеб. Худож.-Практ. Института при сем препровождает в музей 3 картины: (неразборлива) Малевич (неразборлива) Малевич (неразборлива) Рождественский».

Картини эти взяты мною без соответств. разрешения ввиду того, что они буквально валяются без присмотра, и им грозит гибель без моего самостоятельного вмешательства... Уполномоч.: В. Ермолаева. 6 июля 1922 г.» (ЛДАЛМ, ф. 244, воп. 1, ад. зах. 2, л. 4).

Частка карцін ідзе ў Маскву.

«24 августа 1922 года. Удостоверение».

Художественный отдел Главнауки поручает тов. Когану Нине Осиповне получить и привезти из Витебска находящиеся в помещении бывш. Витебских Художественно-Технических Мастерских картины переданные Музейным Бюро для организации местного Музея Живописной Культуры» (ЛДАЛМ, ф. 244, оп. 1, ад. зах. 2, л. 5).

«Доверенность».

На основании данного мне Художественным Отделом Главнауки распоряжения на получение картин левых художников из Витебского художественно-практического института доверяю получить четырнадцать, перечисленных в приложении при этом списке, картин, тов. Н. М. Суетину для доставки их временно в Петроградский Музей Художественной Культуры, а оттуда в Москву. Н. Коган» (ЛДАЛМ, ф. 244, воп. 1, ад. зах. 2, л. 6).

І, нарэшце, у выдзеным 30 снежня 1922 года пасведчанні на імя Льва Юдзіна даручаецца даставіць «в Петр. Музей Художественной Культуры все оставшиеся в Художественно-Практическом Институте

гор. Витебска картины, выданные институту Государственным музейным фондом в 1919 г.» (ЛДАЛМ, ф. 244, воп. 1, ад. зах. 2, л. 45).

Ад'язджае Ермалаева. Рэктарам інстытута застаецца Іван Гаўрыс. Губпрафабр настойліва прапаноўвае саступіць частку памяшканняў інстытута для музычнага тэхнікума.

«Институт был вынужден пойти на такие условия. Сократили мастерские (малярную, скульптурную, «уновиса»), свернули музей (3 комнаты) и уступили первый этаж техникуму. Губпрофобр отремонтировал первый этаж для муз. техникума и по вселении последнего уклонился от ремонта второго этажа (для института) и других обязательств по отношению к институту».

Ректор института Гаврис» (ДАВВ, ф. 246, воп. 1, с. 310, л. 31).

Тым часам Музей Мастацкай Культуры вядзе перапіску з правінцыйнымі музеямі аб перадачы карцін.

У 1924 годзе Віцебск уваходзіць у склад Беларускай ССР. У Ленінград ідзе дэлегацыя:

«В Угорисполком. Копия Музею Художественной Культуры».

Возвращая при сем переписку Музея Художественной Культуры о передаче всех произведений новейших течений из Витебского Музея в Ленинградский, Общий Отдел, присоединяюсь к постановлению ответственных работников Наробраза, считает необходимым оставить таковые в Витебске, как национальное достояние Белоруссии, и которое может быть передано лишь в пределах таковой и по распоряжению Наркомпроса Белоруссии. 27 мая 1924 г.» (ЛДАЛМ, ф. 244, воп. 1, ад. зах. 34, л. 4).

Значыць, частка калекцыі ўсё ж застаецца ў той час у Віцебску. Існуе так званы «Спіс карцін Віцебскага мастацкага музея Практичнага Інстытута», у якім названы творы такіх мастакоў, як Кандзінскі, Асмёркін, Ганчарова, Лентулаў, Кузняцоў, Канчалюўскі — усяго 26 аўтараў. Некаторыя прадстаўлены двума трыма работамі (ДАВВ, ф. 246, воп. 1, с. 311, л. 14—14 об). Частка гэтых карцін прыгадваецца ў пісьме Малевіча ад 30 мая 1924 года ў Віцебскі Губвыканком і Губана (ЛДАЛМ, ф. 244, воп. 1, ад. зах. 34, л. 14).

Больш упамінаў аб Музеі сучаснага мастацтва не сустракаецца.

Рэарганізаваны з Мастацка-Практычнага інстытута Віцебскі мастацкі тэхнікум, якім кіраваў М. Керзін, падрыхтаваў шмат вядомых майстроў, але гэта ўжо іншая гісторыя.

Віцебскі музей сучаснага мастацтва быў адкрыты раней за Ленінградскі Музей Жывапіснай Культуры і значна раней заходніх музеяў сучаснага мастацтва, пачынаючы з амерыканскіх музеяў 30-х гадоў і канчаючы цэнтрам Пампіду ў Парыжы. Можна быць, гэта быў першы ў свеце музей, дзе сур'езна вывучалі напрамкі сучаснага мастацтва. На жаль, вывучанасць гэтай унікальнай з'явы ў гісторыі савецкага мастацтва пакідае жадаць лепшага. Уплыў, які аказаў віцебскі музей на мастацкае жыццё 20-х гадоў, пакуль што мала вывучаны. Карціны віцебскага музея ў значнай ступені папоўнілі фонды Музея Жывапіснай Культуры ў Ленінградзе, які ў сваю чаргу пазней апынуліся ў Дзяржаўным Рускім музеі. У Маскве карціны з Віцебскага музея сучаснага мастацтва ў канчатковым выніку трапілі ў збор Дзяржаўнай Траццякоўскай галерэі.

Успомніць гэтую гісторыю варта менавіта цяпер, калі ў Віцебску абмяркоўваецца шырокая праграма развіцця музейнай справы.

А. БАНДАРЭНКА, архітэктар.

г. Мінск.

Свята Ефрасіні

«Кожны век мае сваё сярэднявечча». — заўважыў аднойчы выдатны польскі афарыст Станіслаў Ежы Лен. Гісторыя сведчыць, што часам гэтае сярэднявечча расцягваецца ледзь не на ўсё стагоддзе. Але будзьма крыху аптымістамі! Далібог, на шляху ад ваяўнічага дагматызму да здаровага мыслення заўважаецца пэўны рух.

«Перад наяўнасцю такіх маштабных задач асабліва вострымі становяцца пытанні партыйнай адказнасці вучонага, выразнасці яго светапоглядных, класова-палітычных пазіцый. Аб гэтым даводзіцца напамінаць у сувязі з тым, што ў некаторых публікацыях, у тым ліку аб народных паэмах «Энеіда навіварат» і «Тарас на Парнасе», у работах аб Ефрасіні Полацкай, Сматрыцкім, Зізані працягваліся адгалоскі пазакласавага аб'ектывізму, ідэалізацыі асобных багасловаў, як выдатных асветнікаў». Гэта — цытата шматгадовай даўнасці...

Сёння, праз пятнаццаць гадоў, ужо не толькі адвечна схільныя да памылак і хістанняў навукоўцы, але нават і вельмі адказныя і непахісныя таварышы, якія стаяць на варце правільнасці нашых светапоглядных і класова-палітычных пазіцый, пачынаюць разумець, што «асобныя багасловы» ўсё-такі могуць, так бы мовіць, па сумяшчальніцтве быць і выдатнымі асветнікамі. Дайшло да таго, што некаторым з іх, напрыклад, «сярэднявечнаму мануху» Кірылу Тураўскаму, ужо прадугледжана паставіць помнікі.

У газетях прамільгнула паведамленне, быццам неўзабаве распачынаюцца здымкі мастацкага фільма пра Ефрасінію Полацкую, і ніякіх пагрозлівых пастановаў і арганізацыйных высноў з гэтай нагоды пакуль што няма. Карацей, поступ відавочны.

Менш сталі палохацца нашы няўтомныя «атэісты» і кананізацыі «асобных багасловаў». Апошняе сведчанне таму — полацкая газета «Сцяг камунізму» ўпершыню ў сваёй гісторыі надрукавала фотарэпартаж са святкавання дня св. Ефрасіні Полацкай у Спас-Ефрасініўскай царкве. У свяце ўзяў удзел мітрапаліт Мінскі і Беларуска-Філарэт, праваслаўныя святары з шэрагу беларускіх парафій, дэлегацыя манахаў з Жыровічаў, якія неўзабаве павінны перасяліцца ў Полацк, дзе аднаўляецца заснаваны Ефрасінію ў XII стагоддзі жаночы манастыр.

Праўда, убогі вольгарны атэізм, які правільнай было б называць бязбожнасцю, і гэтым разам паказаў роўкі. З аднаго боку ўладыку Філарэта прымалі ў гарвыканкоме, з другога — невядомыя рушніцы зрывалі абэсткі пра свята. Вернікі лічаць, што тыя, хто хацеў перашкодзіць святу Ефрасіні, павінны прыслухацца да слоў, сказаных выдатнай палачкай восем стагоддзяў назад і данесеных да нас яе «Жыццём»: «Але баюся, што будзеце вы пуустазеллем і аддадуць вас агню незгасальнаму. Пастарайцеся ж, дзеці мае, пазбегнуць яго, і зрабіцеся чыстай шпаницаю, і змяліцеся ў жорнах уміронасцю...»

Уладзімір АРЛОУ.

БОЛЬ МАЁЙ ЗЯМЛІ

(Пачатак на стар. 3).

Чарнобыльская бяда непасрэдна закранула сельскую гаспадарку. Для падтрымання жыццёвага ўзросту і раслінводства ў раёне перавароўвацца палі, незалежна ад колькасці кюры на квадратны кіламетр, выкарыстоўваюцца здабыткі сучаснай хіміі згодна прынятым інтэнсіўным тэхналогіям. Мінеральных угнаенняў па рэкамендацыях былога Міністэрства СССР, пацверджаных пазней загадам старшыні Дзяржапраграма СССР, уносіцца як магчым, з запасам. Мэта: за кошт павышэння ўраджайнасці, уживання калію, калію, фосфару, азоту «растварыць» радыенуклідны ў большай колькасці прадукцыі, стварыць умовы, пры якіх расліны самі абмяжоўвалі б прынікненне ў іх ізатопаў. Але тут свае праблемы. Яны не новыя і выцякаюць з агульнага заняпаду вёскі. Апошнім часам папелішылася культура працы, але ўсё роўна яе ўзровень пакідае жадаць лепшага. Нявырашанай праблемай для краснапольскага гаспадарка застаюцца спецыялісты. Іх мала, едуць сюды з неахотай, або зусім не едуць. Краснаполле набыло сумную вядомасць далёка за яго межамі. «Вас яшчэ не выселілі?» — здзіўлена дапытваюць старшыня калгаса пад Кіевам у рабочага саўгаса «Краснапольскі», які дапаў да тых мясцін у пошуках жылля і працы. Нізку сушаных грыбоў у Маскве, куды бабуля-краснапальчанка павезла іх на продаж, шпурнулі прэч, нават не палітаўшыся, дзе, якой вобласці-краю тое Краснаполле.

Як бы там ні было, а краснапольскія гаспадаркі прадукцыю прадаюць з пэўнай ступенню забруджанасці. Крычаўскі мяскампінат аяртае «радыеактыўную» жывёлу на ачышчэнне. У мінулыя гады, каб асабліва не вандэцца, не марнаваць сродкі, «брудных» бычкоў здраў везлі ў Рослаўль, на Смаленшчыну, на мяскампінат і там здавалі без турбот: кампінат патрэбен план. «Брудных» бычкоў належыць, па рэкамендацыях, деглядаць у «чыстай» зоне, на «чыстых» кармах. Пра рэкамендацыі Дзяржапраграма пачкапаціўся. «Чыстых» кармаў няма адкуль узяць. «Брудных» бычкі абмяжоўваюць вадой з мылам і праз нейкі кароткі час вяртаюцца назад у Крычаў. І непрыкметна выраўноўваюцца шанцы між краснапальчанамі, да прыкладу, і гродзенцамі. Хіба што з адтэрміноўкай у часе. У гэтым сэнсе Краснаполле не ў адзіноце.

Гаспадаркі, наколькі магчыма, прытрымліваюцца рэкамендацый. Ды тут свае «але». Гэта і дзяржаўны заказ-план продажу прадукцыі, і састарэлая, недасканалая матэрыяльная база, неўпарадкаванасць умоў працы людзей. Кіраўнікам і спецыялістам трэба нямаля траціць часу на пошукі даярак, даглядчыкаў жывёлы, затыкаць «дзіркі», прабітыя яшчэ да Чарнобыля. А калі сюды далучыцца п'янтства, абывацкае, спекуляцыю на цяжкасцях — стане зразумелым, як усё ўзятае разам ускладняе выкананне рэкамендацый.

З севазавароту ў зонах выключана і аддадзена пад лес амаль 4000 га сельгасугоддзяў. Так або інакш з часткі іх пакуль здыммаецца ўраджай. Ці злучыцца гэта? Хутчэй — даніна абмежаванасці. Спісанне зямель не падмацоўваецца сцягненнем вёсак, зменай планаў продажу прадукцыі, структуры сяўбы культур і наогул — напрамку дзейнасці гаспадаркі. Ім жа трэба жыць, забяспечваць сваіх членаў усім неабходным, у тым ліку і працай.

Для лячэння параненай зямлі рабілася нямаля. З вясны да восені ў раёне працавалі шматлікія атрады практычна з усяе рэспублікі па вапнаванні, меліярацыі зямель. Унесены тысячы тон цэаліта, даламітавай мукі на палі, сенажаці, сядзібы. Праведзена нямаля раённых і абласных семінараў па дэзактывацыі зямель і вытворчасці «чыстых» малака, мяса, бульбы... Упершыню такія заняткі адбыліся 12 мая 1986 г. Праз два тыдні паступіла тэлеграма аб выпадзенні радыеактыўных рэчываў у раёне. У ёй запатрабавалася забіць дошкамі і поліэтыленавай плёнкай студні, забаранялася піць малака, закупляць яго і здаваць на маслазавод.

7 ліпеня на семінары ў Высокім Барку — цэнтры саўгаса «Краснапольскі» — А. Яновіч, на той час старшыня аблвыканкома, уласнаручна паказаў, як з 2 млрд/гадз. рабіць 0,7—0,8 млрд/гадз. Усяго толькі і трэба: звычайнай рыдлёўкай зрэзаць радыеактыўны дэбран і пераклучыць яго «тварам» уніз.

Многія сотні гектараў былі «пераклучены» такім вострым чынам. Дзякуючы гэтай самаўпэўненасці цяжар неабвешчанага радыеактыўнага забруджвання зведзілі жыхары Бабруйска і Гродна, Магілёва і Віцебска...

Як не дзіўна, але чарнобыльскія воблакі ў большасці аселі на нізкарэнтабельных, стратных гаспадарках, на малалюдных лясістых і балоцістых землях Гомельшчыны, Магілёўшчыны, Браншчыны.

Акалічнасці, з-за якіх у 70—80-я гады моладзь пакідала вёску, падмацаваныя Чарнобылем, адток людзей павялічылі. І, можа, з'яжджалі не толькі і не столькі ад радыяцыі, колькі ад сацыяльнай прымітыўнасці ўмоў жыцця — сапраўднай чумы вёскі канца другога тысячагоддзя. Сотні заяў кляліся на сталы кіраўнікоў гаспадаркаў. «Перакоўвайце, затрымлівайце, прэсціце» — раілі ім супрацоўнікі савецкіх і партыйных органаў. Адказам на заявы, увасабленнем парад сталі прапагандысцкія групы, камісіі з Магілёва, Мінска, Масквы. Адны ехалі, абы адзначыць квітком камандзіроўкі, другія — бо паслалі. Але ніхто — з жаданнем на справе паспрыць людзям. «Вас не выселілі? Як маглі застацца тут цяжарныя і дзеці?» — здзіўляліся спецыялісты з Масквы ў 1986 годзе. Абследавалі нейкую частку людзей і паехалі, даслаўшы неўзбаве вынікі даследаванняў, змешчаныя на лаловых старонкі сшытка, напісаныя неахайна, неразборліва.

Камісіі ў першыя месяцы былі, як правіла, негаваркія, насяражаныя, з прыпасамі «чыстых» харчоў і «чыстай» пітной вады ў тэрмасах. Яны выяўлялі здэкліваю двухбаковасць ведання: богу — божава, кесару — кесарава. І прыўнеслі больш сумятні, чым карысці. Людзі, нават пабачыўшы чырвонага колеру налет радыеактыўнага ёду на гарадах, спазнаўшы дазіметры ўжо не па кніжках грамадзянскай абароны, зведзілі паспешлівае непрывычна халоднае датыканне «пятакі» датчыкаў да шыі недзе ля шчытападобнай залозы, людзі, якім бракавала пэўнасці з-за забаронаў піць і есці адвечна прывычнае, дамашняе, каму ў першы год паспрабавалі завезці «чыстае» сена і «чыстую» салому з «чыстых» рэгіёнаў, якія пазбыліся сваёй жывёлы і зведзілі шчадроты дзяржаўны.

жаўнага гандлю і якіх падзялілі на «чыстых» і «брудных» грашымі даплат, — гэтыя людзі не паверылі перакананням, сцявядзенням «чыстых» камісій. У той год і пасля яго з раёна выехала звыш пяці тысяч чалавек. Камуністы пакідалі ў райкоме партбілеты, беспартыйныя прымушаны былі хадзіць па кабінетах, дамагаючыся дазволу на звальненне, выезд.

Асэнсоўваючы нядаўняе мінулае, міжволі думаеш, што радыеактыўнае забруджванне ў раёне калі не ўтойвалася, то скажалася знарком, клалася празмерным цяжарам на саюзны, рэспубліканскі бюджэты і, як вынік, на ўзровень жыцця людзей. Магчыма, мела месца звычайнае нявяданне, непліменнасць; магчыма, «вархні» атрымалі меркаванні кан'юктурныя, заснаваныя на асабістай, але не на дзяржаўнай, не народнай выгодзе. Усе сумненні ў неабходнасці тых або іншых захадаў па дэзактывацыі ацэньваліся як бязлітасць, панікёрства, нежаданне працаваць. Людзей адорвалі вывадамі аб бяспецы радыяцыі, суцэльнай надзеяй, што вясной змыцца, летам — выцягнецца раслінамі, выпарыцца.

Асноўныя сельскагаспадарчыя фонды раёна ацэньваліся ў 1986 г. у 71 мільён рублёў. На ліквідацыю вынікаў аварыі выдаткавана звыш ста мільёнаў рублёў.

Ці будзе калі канец марнатраўству? На другое лета пасля аварыі высветлілася, што дэзактывацыя ідзе ў вёсках, прызначаных пад сцягненне, што, нягледзячы на ўсе захады, людзі набіраюць бэраў больш, чым разлічана вучонымі, што ўпарта не вяртаюцца звыклія стасункі з прыродай, зямлёй, жывёлай. Краснапольскія гаспадаркі не пахваліцца новымі фермамі, высокамеханізаванымі збожжатокамі, зручнымі ва ўсіх адносінах машыннымі дварамі, сучасным жыллем — усім, што па-свойму абараніла б чалавека ад радыенуклідаў. Практыка шматлікіх выдаткаў няправільная, непрадуманая і патрабуе перагляду. Прыкладаў таму дастаткова. Гэта і пасёлкі, пабудаваныя непасрэдна ля зон жорсткага кантролю, адкуль трэба б ратаваць людзей, гэта і «магілёўскія» кошты ў некалькі сот тысяч рублёў ля вёсак, гэта і практыка штаба па ліквідацыі вынікаў, калі ў Краснаполле з'яжджаліся дзесяткі аўтамашын з розных устаноў...

У 1987-м годзе ўрадам краіны было вырашана выселіць людзей з вёсак, дзе ўзровень радыяцыі вышэй за 40 кюры на квадратны кіламетр. Але Магілёўскі аблвыканком меркаваў інакш. На падставе яго прапановы ўрад рэспублікі ў жніўні таго ж года прыняў рашэнне аб мэтазгоднасці высялення пры радыяцыі вышэй... 80 кюры.

Заявы аб звальненні ўсе паступаюць. Уласна кажучы, якую альтэрнатыву кіраўнікі гаспадаркаў, раёна маглі прапанаваць і ў 1986 і ў 1989 гг. тым, хто вызыджае? У 1986 г. мой калгас пачынаў будаваць дзіцячы сад, сталовую, рэканструяваў фермы, будаваў жыллё, магазіны. І праз тры гады пытанні бяспекі да канца не вырашаны. Незразумела: будзем, пераарбляем вялікія дарогі на большыя, а пад'ехаць па-людску да фермы, заасфальтаваць дзіцячы сад, машыны двор — праблема. Хто кіруе гэтай справай? Ці не пра іх першы сакратар райкома партыі І. Ціцяноў сказаў

на пленуме райкома: «Нам ставяць бюракратычныя прэпоны Міністэрства, ведамства, а асобныя высокапоставленыя лица уклоняются от решения вопросов? Ці не гэтыя асобы накіроўваюць сродкі, выдаткаваныя для радыеактыўных раёнаў на аб'екты Магілёва, Кіраўска, Горак?... «Чыстых» раёнаў.

Здзяйсненнем клопату пра механізатары стаў выпуск трактараў з герметычнай кабінай на Мінскім трактарным заводзе. Але якую бюракратычную трываласць трэба мець, каб прымусіць чакаць такіх машын тры гады! Мой калгас атрымаў адзін трактар, раён — чатыры. На некалькі соцен машын асобна завезена некалькі дзесяткаў герметычных кабінаў. Гаварыць аб істотным абнаўленні матэрыяльных фондаў нельга. З 18 трактараў МТЗ, што ёсць у калгасе, 13 адпрацавалі 5 і больш гадоў. Кармы нарыхтоўваем гомсельмашуўскім КСК-100 — недасканалым, працаёмкім, шумным і ненадзейным у рабоце. Механізатар прымушаны і лезці пад яго, і поўзаць на каленцах, махнуўшы на ўсе патрабаванні бяспекі, і несіці дамоў дадатковую колькасць радыеактыўнага пылу.

Аб радыяцыі не забылі. Вывучаецца становішча. Звесткі спецыялістаў-краснапальчан не дзе абатульваюцца, але вынікі абатульненняў асядаюць у кабінетах, у сейфах. Зваротнай, на ўвесь голас, сувязі няма. Краснапальчан вывучаюць. На трываласць.

Роля паддоследных — не лепшая ў гэтым свеце. Неафіцыйна існуе безліч чутак, ім вераць. Чуткі вызначаюць настрой людзей, спаталюць прагу ўбачыць, усвядоміць уласную будучыню, пазерыць у яе. Веры няма. Будучыня неакрэслена. Аб пэсімізм, як аб мураванку-сцяну, разбіваюцца довады ачытных вучоных і пасланцоў з-за мяжы. «Што яны маглі сказаць добрага? Ім за кожнае слова валюты заплачана», — так або прыкладна так ацэньвалі словы гасцей жыхары зоны, якія так і не атрымалі адказу на самыя галоўныя пытанні.

Бацькі маркуюць аб аслабленні імунных сіл арганізма па ўласных дзеях: яны хварэюць больш, часцей. Упарта жывуць непацверджаныя спецыялістамі размовы аб пагаршэнні аналізу крыві. Моўны запас людзей узбагачаецца медыцынскімі тэрмінамі: анемія, гіперблэзія, лейкемія... Кожны выпадак адхілення ад звычайнага звязваецца з радыяцыяй. Маленькая двухгадовая дзяўчынка, што адсталі ў развіцці ад аднагодкаў, — нагода для горкага роздуму. Мама дзяўчыны, маладая, прыгожая і разумная жанчына, з сумам гаворыць пра малака, грыбы, ягады, якія былі такімі смачнымі пад час цяжарнасці і пасля, калі карміла дачку грудзямі. На першы погляд здаецца: усё, што адбылося з невінаватым чалавечкам, цалкам адпавядае інструкцыі Міністэрства аховы здароўя СССР за 29 кастрычніка 1986 г. па дыспансерным назіранні і лячэнні цяжарных і немаўлят.

Дэталевае абследаванне дзяўчыны ў Аксакаўшчыне пад Мінскам дае станоўчыя вынікі.

Мама, спакутаваная, нагледзеўшыся ў Аксакаўшчыне на хворых дзяцей з Гомельшчыны, вясце дамоў распач. Пачуццямі сваімі дзеліцца з таварышкамі.

У кожнай сям'і насцярога — які рахунак запатрабуюць праз гады дачка, сын? Ці не папракнуць: што ж вы, бацька-маці?..

Ці не прысутнічае тут раўнадушнасць, увасабленнем якой могуць паслужыць словы Ільфы і Патрова: «Спасеніе утопаючых — дело рук самих утопаючых»? Ці не азначае гэта, што наспела неабходнасць на дзяржаўным узроўні адклісці маштабныя праграмы і зняць радыеактыўныя тэрыторыі? І так, каб плен быў ад-

разу. Без раскачак на вывучэнне, без казуістыкі. Дзяржаўная, без доўгатэрміновых праграм, канец якіх знікае ў пяцігодках.

«Промедленіе смерты подобно».

Не трэба забываць: краснапальчане разам з сотнямі тысяч іншых суайчыннікаў штодня, усе дваццаць чатыры гадзіны ўдыхаюць, спажываюць з ежай, бяруць рукамі і топчуць нагамі цэзіі і стронцыі, калі толькі не ўсю табліцу элементаў Мендзялеева.

Незразумела, як, чаму, дзеля каго дзяржава, зладжаная сістэма, раптам схібіла, не заўважыла галоўны пралік: бяздзейнасць прававога механізму абароны самой сябе і сваіх шматмільённых радавых членаў ад валакіты, ведамаснасці, бюракратыі, пагарды спецыялістаў ад трактарабудавання і ядзернай энергетыкі, фізікі і хіміі, медыцыны?.. Ад няпамятлівасці і пустаплоў. У 1986 г. аб Чарнобылі сказана, як аб нацыянальнай катастрофе. І многае ўжо тады можна было б прадухіліць, абараніць людзей з дастаткова высокай гарантыяй ад небяспекі. Утойванне інфармацыі аб радыеактыўнасці, недагаворкі і таемнасць над тым, што адбываецца, скасцяпеная і бескарыйная аднастайнасць мерапрыемстваў па дэзактывацыі, падман вяртаюцца бумерангам і нараджаюць пачуцці безвыходнасці. Бяздумна, з тупой раўнадушнасцю памалу співаюцца механізатары, азлобіўшыся на ўвесь свет. Пусцеюць фермы. Неўзабаве салдатам давядзецца і даць, і пасвіць кароў.

Няўжо некаму яно патрэбна, нявер'е ў саміх сябе, у сілу маралі сацыялістычнага грамадства?

А хіба, уласна, не было такога? Ці мала было знесена вёсак непerspектыўных, абмежаванага развіцця? Вопыт забіцця людскіх патрэб ёсць адкуль чэрпаць.

Няхай мы, як ні непрыемна тое, пакуль заложнікі навуцы. Але ўдвай непрыемна, калі папракаюць нашым хлебам, малаком, калі з нас робяць пудзіла, якое да таго ж трэба шкадаваць. Як мне здаецца, у Чарнобылі вінаваты не толькі той, хто парушыў інструкцыю, але і той, хто ціха-мірна спачываў на лаўрах развіцця сацыялізму, вітаў яго бацькоў, апладзіраваў перамогам, ахоўваючы непахіснасць і спакой свайго месца, раўнадушна сузіраў ланцуг АЭС ад Крыма да Літвы.

Чарнобыль трагічны, але і разумны па-свойму. Гэта не блюзнерства над ахвярамі. Ён проста аддаў нам належнае, падкрэсліў банкруцтва нашых раней святых догмаў, запатрабаваў пераасэнсавання каштоўнасцяў. Запатрабаваў платы.

І не хацелася б мне, каб у маіх нататках убачылі крытыку або крытыканства. Хоць, згодна, аднабаковасць ёсць, яна абцяжарвае думкі, свядомасць. Але не хочацца думаць аб роднай зямлі як аб нечым асуджаным. Больш веры ў сацыяльнае і духоўнае здароўе нашай маралі, якая так цяжка нараджаецца, гінула і адраджаецца зноў, нягледзячы на перашкоды.

А дзе небяспечна людзям — трэба выселіць іх. Не абяднелі беларусы на гасціннасць, шчодрасць. Няхай кожны калгас, завод, фабрыка дзеля будучыні нацыі возьмуць сем'і з Краснаполля, Брагіна...

Запрашаю ў Краснаполле! Убачыць сказанае, пачуць ад людзей у душэўнай размове іх бяды і радасці, іх сумненні і боль, адчуць і перадаць свету іх імкненне да жыцця.

Наш погляд на з'явы забруджвання прыроды гноевымі сцэкамі з комплексам у нейкай меры рэтраспектыўны. Можа стварыцца ўражанне, што мы згусцілі фарбы, намалювалі зярок змрочную карціну, узяўшы звесткі за некалькі гадоў. Не, гэта не так. Рэтраспекцыя мы імкнуліся паказаць, што гэта з'ява не эпизодычная, а доўгачасовая, хронічная, якая склалася ў сістэму. Наадварот, мы намалювалі вельмі бледную карціну. На справе пагроза забруджвання прыроды — водаў, глебы, раслін — нітратамі, утварэнню якіх спрыяюць сцэкі і вадкі гной жывёлагадоўчых комплексаў, куды больш небяспечная, чым нам удалося паказаць. Нам не ставала ні часу, ні сілы, каб раскрасіць усю карціну.

У доказ, што мы не згусцілі фарбы, спашлёмся на звесткі Дзяржкампрыроды БССР. За адзін толькі 1988 год было аштрафавана і прыцягнута да адміністрацыйнага пакарання 1962 кіраўнікі і спецыялісты сельскай гаспадаркі за спуск сцэкаў у вадаёмы, забруджванне рэк і глебы змывамі ядахімікатаў і мінеральных угнаенняў. Такія маштабы забруджвання прыроды не могуць не ўсхваляваць не толькі дзядзьку Томаша, але і кожнага добрасумленнага грамадзяніна.

Калі абагульняць, то выяўляецца такая карціна. Усе нашы дробныя і буйныя рэкі, з крышталіна чыстай вадой, наша багацце і наш нацыянальны гонар, прыгажосць нашага роднага краю, рэкі, алетыя влічліва пасіярамі беларускага народа Янкам Купалам і Янубам Коласам, — Нёман, Дняпро, Заходняя Дзвіна, Прыпяць, Вілія, Бярэзіна, Ясельда і іншыя паступова забруджваюцца гноевымі сцэкамі з гіганцкіх жывёлагадоўчых комплексаў, у дадатак яшчэ і змывамі мінеральных угнаенняў і пестыцыдаў, якія не столькі ў непамернай колькасці, колькі няўмела, нядабайна, бядумна ўносяцца ў глебу і неахайна захоўваюцца на складах.

Атручваюцца тым жа спосабам нядабайна гаспадаранні і нашы чужоўныя азёры — Нарач, Мясра, Лукомскае, Свір, Чырвоная (Няльза-возера), Выгнаўскае, Браслаўскія азёры і іншыя. Такі ж лёс спасцігае і Мінскае мора, Вілейскае, Салігорскае, Любанскае штучныя азёры.

З гэтым злом — забруджваннем прыроды, якому па словах вядомага вучонага члена-карэспандэнта АН СССР А. Ябланда няма канца, вядзецца барацьба, але няроўныя сілы. За чысціню Прыроды змагаюцца пакуль слабыя сілы грамадскасці і яшчэ слабейшыя — Камітэта аховы прыроды, пераўтворанага ў Дзяржаўны камітэт па ахове прыроды (Дзяржкампрыроды). У час дзеяння Камітэта ахова прыроды была разасяроджана па розных ведаўствах. За ахову паветра адназначна гідраметэаслужба, за ахову лесу — Міністэрства лесной гаспадаркі, за глебы — Дзяржгпрам і г. д. Цяпер ахова ўсіх непадзельных складаных прыроды перададзена Дзяржаўнаму камітэту. Трэба спадзявацца, што сілы, якія змагаюцца за захаванне чысціні прыроднага асяроддзя, будуць узмацаваныя.

Змаганне за чысціню прыроды набывае іншы раз пачаўныя формы. У саўгасе-камбінаце «Белавежскі» нам паказалі яшчэ новыя палатаныя палі вальныя машыны «Валжанка». Іх палатаў уначы хтосьці з мясцовых жыхароў, каб пазбавіцца ад распылення вадкага гною, кропелькі якога забруджваюць навакольныя вёскі. Гэта быў не першы і не адзін выпадак. Васіль Кузьміч назваў гэта варварствам, крывадушным злачынствам, за што трэба вінаватых судзіць. Тамаш Макаравіч згадзіўся, што гэта не метады барацьбы, і за гэта варта нараць. А з другога боку — гэта, на яго думку, самаахова безабароннага насельніцтва. Форма пратэсту, спосаб звярнуць увагу адпаведных улад на сваё становішча, напаміны пра сябе. Мясцовыя жыхары дзесяткі разоў звярталіся ў розныя ўстановы розных узроўняў, ад раёна і да Масквы.

На Белавежскі комплекс прыляджала, як нам казалі, ці то шыцьці з экалогіяй, але нічога не змаглі рашыць. Могуць прыехаць яшчэ сто камісій, але і яны не змогуць, па перапананні Тамаша Макаравіча, даць

рады, бо падобныя комплексы — высокая канцэнтрацыя свінапагаляў і тэхналогія ўтрымання і кармлення — супроцьпрыродныя. Прырода, экалагічныя ўмовы не вытрымліваюць такой нагруды. Ён уносіць радыяльную прапанову: расфарміраваць комплекс на 15 сярэдніх, па 6—8—10 тысяч свіней на кожным, і размясціць іх па калгасах і саўгасах. А ў будынках комплексу наладзіць вытворчасць якой-небудзь прамысловай прадукцыі. Тамаш Макаравіч не жартуе.

Ёсць інерцыйныя сілы, якія волля ці няволля супроцьстаяць захаванню чысціні прыроды. Гэта нядабайныя гаспадарнікі, кіраўнікі многіх калгасаў, саўгасаў, прадпрыемстваў аграпрамтэхнікі, аграхіміі, прамысловых прадпрыемстваў, кіраўнікі сістэмы Дзяржгпрама, планавых органаў і праектных арганізацый, якія плануюць канцэнтрацыю вытворчасці ў памерах, неадпаведных умовам прыроды, размяшчаюць іх без уліку прыроднага наваколля.

ХВАЛЯВАННІ ДЗЯДЗЬКІ ТОМАША

Перамагчы гэту інерцыйную сілу толькі штрафамі і пакараннямі нельга. Патрэбна актыўная, сталая крытыка. Разам з гэтым важна як мага шырэй разгортваць экалагічную адукацыю, экалагічнае выхаванне ў першую чаргу — сродкамі масавай інфармацыі. Неабходна экалагічна выхоўваць увесь народ, але ў першую чаргу кіраўнікоў і спецыялістаў гаспадарак, прадпрыемстваў, ведаўстваў.

Увесь час нашай ажыўленай гутаркі пасля расказа Гляка пра вавілонскія падзеі Касцючка маўчаў, не прамовіў ні слова. Я спытаў Васіля Кузьміча, як ён ставіцца да непарыўнай аднасці жывёлагадоўлі і зямлі. Ён упарта, з-пад ілба, моўчкі зірнуў на мяне і адказаў:

— Найлепшы спосаб дасягнуць гэтага адзінства — зрабіць так, як рабіў селянін: вярнуць на рогі і прывязаць карову за кол.

Мяне здзівіў кплівы адказ Касцючка, чалавека сухой натуры, не сільнага да гумару. Памаўчаўшы, ён разважаў:

— Непарушнасць... Адзінства... Гіганцкія комплексы... Трэба разумець сітуацыю, якая складваецца ў сельскай гаспадарцы. З гэтай сітуацыяй не вырвешся. Скарыстоўвай. Вось вы супроць гігантанманіі, а чаму ж вы захапляецеся эксперыментам у калгасе «Чырвоны сцяг»? У гэтай гаспадарцы каля 20 тысяч гектараў зямлі. Гэта не гігантанманія?

Касцючок нагадаў пра эксперымент па стварэнні аптымальнай гаспадаркі ў ўмовах НТР і карэнай перабудовы сельскагаспадарчай вытворчасці. Ажыццяўляецца гэты эксперымент у калгасе «Чырвоны сцяг» Валожынскага раёна пад кіраўніцтвам старшыні калгаса, доктара эканамічных навук Сямёна Георгіевіча Шарэцкага. Аб праграме і вопыце Шарэцкага ў нас было нямагла гутарак.

Шарэцкі ўзяў за аснову тэорыю оптымуму вядомага савецкага прафесара-эканаміста А. В. Чаынава, але перапрацаваў яе, прывёў у адпаведнасць з сучасным узроўнем развіцця вытворчых сіл сельскай гаспадаркі. Сутнасць тэорыі оптымуму ў вызначэнні такіх памераў і такога спалучэнне сельскагаспадарчых і прамысловых галін, каб вытворчасць прадукцыі кожнай галіны ў гаспадарцы дасягала найніжэйшага сабекошту, а значыць і найвышэйшай эфектыўнасці.

У калгасе «Чырвоны сцяг» будзеца свой кармавы завод, завод па рамонце машын і ад-

наўленню дэталей, дзейнічае свой асфальтавы завод, тры дрэвапрацоўчыя цэхі, пачынаецца будаўніцтва цэхаў перапрацоўкі жывёлагадоўчай прадукцыі, частка якой будзе прадавацца па дзяржаўных цэнах калгаснікам і сельскай інтэлігенцыі, а частка на рынку. Мяркуюцца будаўніцтва завода па перапрацоўцы бульбы, а з часам і завода перапрацоўкі лёну і іншых прадпрыемстваў.

Каб дасягнуць пэўных прапорцый — забеспячэнне ўнутрыгаспадарчых заводаў сваёй уласнай сыравінай, — спатрэбілася не менш 16—18 тысяч гектараў зямлі. Дзеля гэтага былі аб'яднаны чатыры сумежныя гаспадаркі. Унутры гаспадаркі створаны чатыры вытворчыя участкі — былыя калгасы. На ўчастках дзейнічаюць брыгады, фермы, компле-

ксы. Канцэнтрацыя пагаляў жывёлы на адным комплексе ці ферме не будзе перавышаць 200—400 кароў, 1—2 тысячы адкормачнага пагаляў буйной рагатай жывёлы, 6—8—10 тысяч свіней, ужо дзейнічае комплекс па гадоўлі нецеляў на 2,5 тысячы галоў. Такіх памераў комплексаў і ферм у гаспадарцы будзе некалькі па кожнаму віду жывёлы. Уся жывёла ўтрымліваецца на подсіцеле. Гаспадарка будзе экалагічна чыстая. І фактычна, рэальна, а не дэкларацыйна самастойнай. Такой гаспадарцы ніхто не зможа вызначыць колькасць здачы ў рамонт трактароў і машын, або давесці план здачы кармоў на перапрацоўку на кармазавод у суседні Маладзечанскі раён за сотню кіламетраў, каб зноў везці іх назад у калгас.

— Якая ж тут гігантанманія? Разбірацца трэба, — не без папроку Касцючка кажа Лебядзюк, даўшы характарыстыку калгаса «Чырвоны сцяг».

Раман Якаўлевіч для павучання Касцючка кажа, што трэба адрозніваць канцэнтрацыю вытворчасці ад цэнтралізацыі кіравання. Як узор гэтага спалучэння ён і называе калгас «Чырвоны сцяг». Такі тып гаспадаркі супроцьстаяць гігантанманіі.

Пабывалі мы ў гэтай гаспадарцы. Пазнаёміліся з яе справамі і планами. Гляк і Лебядзюк прызналіся мне, што яны глядзяць на гэту гаспадарку, як на выйсце, як на збаўленне ад той перспектывы, якая нависла над іхнім раёнам. Глядзяць на яе, як на адну з важных форм перабудовы сельскай гаспадаркі.

Такім чынам высветлілася праграма паездкі Гляка і Лебядзюка, планы іх дзейнасці.

Вясною гэтага года да мяне на кватэру нечакана завіталі Тамаш Макаравіч Гляк і Раман Якаўлевіч Лебядзюк. Распануліся, разуліся ў парозе і зайшлі ў пакой у адных шкарпэтках, як магаметане ў мячэце.

Тамаш Макаравіч дастаў са сваёй палявой сумкі некалькі газет, разгарнуў іх на сталі і спытаў у мяне:

— Чытаў?
У газетах былі надрукаваны матэрыялы рэспубліканскага партыйна-гаспадарчага актыву, які адбыўся ў кастрычніку 1987 года ў Брэсце, і матэрыялы занальнага семінара-нарады, які адбываўся таксама ў Брэсце ў пачатку красавіка гэтага года.

Рэспубліканскі партыйна-гаспадарчы актыв (1987 г.) ух-

валіў праграму будаўніцтва гіганцкіх жывёлагадоўчых комплексаў у Беларусі на перыяд да двухтысячнага года. У праграме прадугледжваецца пабудаваць у кожным раёне два комплексы па адкорме буйной рагатай жывёлы на 10 тысяч галоў кожны, адзін свінакомплекс на 54 тысячы галоў, а ў буйных раёнах адзін на 108 тысяч, або два па пяцьдзесят чатыры тысячы свіней.

Стварэнне гіганцкіх комплексаў апраўдваецца і тым, як гаварылася на брэсцкім партыйна-гаспадарчым актыве, што слабым калгасам і саўгасам не трэба будзе займацца адкормам жывёлы. Гэтым як бы рабіцца палёгка ім. Але ж вядома спрадвек, што адкорм жывёлы — самая прыбытковая галіна і ад яе, камандамі зверху пазбаўляюцца слабыя

Ігнат ДУБРОУСКИ

гаспадаркі. Можа, таму многія калгасы і саўгасы адстаюць у сваім развіцці, што ім не дазваляюць адкормліваць сваю ўласную жывёлу?

Характэрны прыклад. Старшынёй калгаса «Савецкі пагранічнік» Гродзенскага раёна выбралі агранома Нону Іванаўну Валенцукевіч. Калгас быў, як кажуць, ляжачы. Яму якраз і аказалі тую «палёжку», што забіраў цялят на адкорм буйны комплекс. Нона Іванаўна ведала са свайго вопыту, што адкорм дае багаты прыбыток. Яна адмовілася прадаваць цялят комплексу, арганізавала адкорм у сваёй гаспадарцы. Выклікалі на дыван «Хто дазволіў? Гэта беззаконне! Зрыў пастаўкі цялят комплексу!» Усё ж яна адстаяла права калгаса на адкорм. Цяпер справа гэта прыносіць калгасу штогод да паўтара мільёна рублёў прыбытку. Гаспадарка стала на ногі.

Гігантызм збядняе многія калгасы і саўгасы. Адкорм жывёлы не можа быць прывілейя вузкай групы гаспадарак. Кожная гаспадарка мае права на адкорм сваёй жывёлы. Ні партыйна-гаспадарчы актывы, ні хто іншы, апроч саміх калгаснікаў, не можа вырашыць гэтай справы.

Мяне здзівіла, што прайшло больш года пасля рэспубліканскага партыйна-гаспадарчага актыву ў Брэсце, які вызначыў праграму будаўніцтва жывёлагадоўчых комплексаў, а сёння мае сябры раптам устрывожыліся.

Тамаш Макаравіч растлумачыў, што яны не паверылі ў ажыццяўленне рашэння партыйна-гаспадарчага актыву ў час перабудовы камандай зверху. Чакалі, што гэта зменіцца, адумуюцца, аглядзяцца кіраўнікі, зразуваюцца, што трэба вырашаць гэтыя задачы новымі метадамі. Ажно не. На занальным семінары-нарадзе сёлета праграма тая была пацверджана. Гэта іх і ўстрывожыла. Змен не чакай, не будзе.

— Дзядзька Томаш, не мае права нарада прымаць такое рашэнне. Недзе ў кабінетах распрацавалі праграму, склікалі актывы, абвясцілі, аднагалосна ўхвалілі... — супакойваў аптымістычны Лебядзюк Гляка.

— Пара ведаць, Раман, што законы ў нас можна і не выконваць, як, напрыклад, законы аб самастойным гаспадаранні калгасаў і саўгасаў, а вось каманду паспрабуй не выканаць...

Лебядзюк дастаў са свайго «дыпламата» газету «Правда» і запрасіў нас паслухаць, што пі-

ша вядомы рускі пісьменнік-публіцыст Іван Васільеў пра нарады партыйна-гаспадарчага актыву ў артыкуле «Бумерынг». Ён працёр свае акуляры і стаў чытаць.

«...Хачу звярнуць увагу на адзін неафіцыйны (нідзе не ўзаконены) інстытут, так званы партыйна-гаспадарчы актывы», «...прыгледземся хоць бы бегла, што гэта такое і для чаго ён існуе?». «Перш за ўсё гэта кіраўнічая эліта». «Радавыя сюды не трапляюць, і ўжо адна гэта акалічнасць адразу дае ўяўленне аб характары ўлады. Уладу ажыццяўляе эліта, а не народ. Народу адведзена роля паслушніка і выканаўца».

— На партыйна-гаспадарчых актывах не гучаць, як слушна заўважае аўтар, такія словы, — папярэджвае нашу ўвагу Раман Якаўлевіч: «А што скажуць масы? А якой думкі народ?». «Тут падпрацоўваюць тактыку кіраўніцтва народам без удзелу народа, і таму ў гэтай тактыцы так яўна гучыць матывы прымушэння: абавязваць, прыняць меры, укараніць, абмежаваць, прыкласці намаганні, выканаць — усё ў загадным ладзе» («Правда», 2-X-88).

— Здрава сказана! — і Тамаш Макаравіч з асалодой пляснуў шырокай даланей аб стол. — Праўда сказана! Горкая, але праўда!

— А чаго вам баяцца? Адмоўцеся ад аб'яднання. Сёння ў вашых руках казырныя карты, — не без папроку сказаў я сваім сябрам.

— Нам адмовіцца — не купіць. А раён як? А як рэспубліка? Ды гэта не толькі наша справа, але і твая! — узняўся з крэсла і стаў перада мной ва ўвесь свой магутны рост Гляк.

— Дзядзька Томаш, не трэба гэтак, — Раман Якаўлевіч узяў Гляка за плечы і пасадзіў на крэсла.

Я «злавіў» заслужаны папрок. Ёсць чаго хвалявацца і сапраўды нельга маўчаць. Раман Якаўлевіч малое такую карціну недалёкай будучыні. У кожным раёне ў трох-чатырох пунктах — на комплексах-гігантах — будзе канцэнтравацца велізарная колькасць пагаляў жывёлы. У гэтыя пункты будзе звозіцца з-за свету адпаведная колькасць кармоў. Да гэтага трэба дадаць перавозку з месца на месца соцен тысяч цялят. Уся гаспадарка ставіцца на калёсы. Побач з гігантанманіяй узнікае коламанія. Неразумнае скарыстанне транспарту ў нас нават сялому кідаецца ў вочы. Гэта не толькі абстрактнае, але і стварае дэфіцыт тавараў шырокага спажывання. Лебядзюк прыводзіць прыклад з пральным парашком. У магазінах яго няма, а дырэктары заводаў скардзяцца, што гэтай прадукцыяй завалены склады і цэхі, але няма транспарту, каб яе адправіць спажываць. Гігантызм, як у сельскай гаспадарцы, так і ў прамысловасці, карэжыць народную гаспадарку.

— Ну, а што будзе ў выніку стварэння такой колькасці комплексаў, якая вызначана нарадай, мы ведаем, бачылі. Землі адной часткі гаспадарак будуць спусташацца, другой — залівацца гноевымі сцэкамі. Калі посуд поўны, а ў яго льюць і льюць, непазбежна пацяча цераз край, — заключае Раман Якаўлевіч.

У заключэнне ён прыводзіць словы першага сакратара Белгародскага абкома КПСС Аляксея Піліпавіча Панамарова з яго артыкула ў «Правде»: «хоць, вядома, зразуемела і працверазенне ад павальнага будаўніцтва дарагіх комплексаў. Бо яны сапраўды пакуль не адчынілі дзверы ў краіну дастатку і ўсеагульнай сытасці» («Правда», 23-III-89).

Па ацэнцы спецыялістаў Дзяржкампрыроды адзін буйны жывёлагадоўчы комплекс дае за год столькі сцэкаў, колькі горад з трохсоттысячным

Першыя крокі ТБМ

Першыя, найбольш адказныя крокі Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны, безумоўна, маюць на мэце станаўленне маладой грамадскай арганізацыі. На першым пасяджэнні Рады ТБМ выпрацаваны агульныя рэкамендацыі сябрам, суполкам Таварыства па разгортванні арганізацыйна-прапагандыскай працы ў Беларусі і за яе межамі. Рада стварыла пастаянную камісію ТБМ і даручыла сакратарыяту распрацаваць праграму іх дзейнасці. Неўзабаве гэтыя рэкамендацыйныя матэрыялы будуць надрукаваны ў «Настаўніцкай газеце». Рыхтуюцца таксама асобныя выданні Статута і іншых дакументаў Таварыства, першае з якіх сябры ТБМ могуць атрымаць у пачатку жніўня. Для тых сяброў і суполак ТБМ, якія ўжо сёння распачынаюць арганізацыйна-прапагандыскаю працу (трэба спадзявацца, такіх ня мала), нагадаем, што Статут ТБМ надрукаваны ў «Вячэрнім Мінску» (24 ліпеня), у «Настаўніцкай газеце» (8 ліпеня), у «Чырвонай змені» (19 ліпеня), у «Аўтазаводцы» (шматтыражыста «Белаўтамаза», 26 ліпеня).

Для чытачоў «ЛіМа» паведамляем аб найбольш істотных зменах, якія былі ўнесены на ўстаноўчым з'ездзе Таварыства ў праект Статута, надрукавана ў штотыднёвіку 9 чэрвеня 1989 г.

Пункт 6 запісаны ў новай рэдакцыі так: «Адзначаючы, што беларусы з'яўляюцца карэннай нацыяй БССР, бо жыўчы на сваёй этнічнай і гістарычнай радзіме і што тут, і толькі тут моцны поўна і плённа рэалізаваны свой духоўны і культурны патэнцыял, ТБМ выступае за неадкладнае наданне і рэальнае забеспячэнне беларускай мове статусу адзінай дзяржаўнай мовы ў Беларускай ССР». Тым самым з'езд пацвердзіў непадзельнасць вызначэння дзяржаўнага статусу ў Беларусі паралельна дзвюх моў — беларускай і рускай. І падкрэсліў, што адпаведны закон павінен быць прыняты неадкладна.

Пункт 7 таксама зведзены змяні і гучыць зараз так: «Таварыства лічыць, што справа сумлення і патрыятычнага абавязку кожнага беларуса, кожнага жыхара рэспублікі шанаванне і вывучэнне беларускай мовы, свабодна валодаць ёю, карыстацца ў штодзённым жыцці».

Вітаючы і падтрымліваючы імкненне прадстаўнікоў усіх нацыянальнасцей, што жывуць у рэспубліцы, да захавання і развіцця іх мовы, Таварыства ўсяляк спрыяе і заахвочвае авалоданне імі мовай карэннай нацыі рэспублікі».

У тэксце Статута скасаваны тэрмін «навуковая канцэпцыя левых моў» па пачыненне няўцямнасці яго навукова-практычнага зместу, і пункт 8 атрымаў новае гучанне: «Таварыства ўдзельнічае ў распрацоўцы навуковай канцэпцыі адраджэння беларускай мовы, выходзячы з сучасных правоў народа, найменне якога замацавана ў назве дзяржаўнага ўтварэння».

Пункты 11 і 12 дапоўнены наступным чынам: «Таварыства ўдзельнічае ў распрацоўцы беларускай тэрміналогіі, са-дзейнічае пераводу справаводства дзяржаўных, грамадскіх, прафесійных устаноў, прадпрыемстваў і арганізацый на беларускую мову, спрыяе ўжыванню беларускай мовы ў канфесійнай дзейнасці» (пункт 11). «Таварыства клопацца пра культуру беларускай літаратурнай мовы, пра яе адзінства і ўдасканаленне правапісу» (пункт 12).

Унесены некаторыя іншыя дапоўненні і папраўкі. Зменена перыядычнасць правядзення з'ездаў Таварыства — не раздзей як адзін раз на два гады (20 пункт). З'езд цяпер выбірае старшыню і намеснікаў старшыні ТБМ, а таксама рэдактара перыядычнага выдання Таварыства (пункт 21). Пазачарговы з'езд склікаецца Радаю ці з патрабавання не меней чым адной трэці раённых і гарадскіх арганізацый Таварыства (пункт 22). Рада стварае камісію і рабочыя органы Таварыства (пункт 22). Складкі часткі сяброў ТБМ — пенсіянераў, вучняў і навучэнцаў — цяпер зменшаны да 10 кап. уступных і 30 кап. гадавых (для астатніх сяброў Таварыства застаюцца нязменнымі, адпаведна 1 і 3 рублі — пункт 30). Есць змены ў пункце 32, укладзена права Рады ТБМ «распрацоўваць і падаваць у Вярхоўны Савет БССР праекты і прапановы дзеля ўхвалення новых ці скасавання і змянення дзейных заканадаўчых актаў, якія закранаюць моўныя пытанні».

На пасяджэнні Рады выказваліся розныя меркаванні пра шляхі пашырэння першасных суполак Таварыства і пра станаўленне яго раённых і гарадскіх арганізацый. Адзін з арганізацыйных захадаў можна ажыццявіць на раённых і гарадскіх жывячых педагогічных нарадах, якія неўзабаве адбудуцца ў 117 раёнах і 99 гарадах рэспублікі, і выбраць на іх ініцыятыўныя групы (аргкамітэты) па падрыхтоўцы рэгіянальных сходаў Таварыства. Есць папярэдняя дамоўленасць з сябрам Рады — міністрам Міннарадукацыі БССР Дзямчэком М. І., што на сёлетніх педагогічных нарадах будуць абмеркаваны Статут і іншыя дакументы Таварыства, і пытанні адраджэння беларускай мовы будуць ставіцца на іх аднымі з галоўных. Аднак да працы на педагогічных нарадах трэба далучыць прадстаўнікоў працоўных калектываў, грамадскіх арганізацый, нефармальна аб'яднаных патрыятычнага кірунку, канфесій адпаведнага рэгіёна, шчырных прыхільнікаў беларускай культуры, роднага слова.

Арганізацыйна-прапагандыска камісія ТБМ звяртаецца да чытачоў «ЛіМа», сяброў Таварыства з просьбай прыняць удзел у працы як сёлетніх педагогічных нарад у сваіх рэгіёнах (інфармацыю аб месцы і часе іх правядзення можна атрымаць у гарадскіх

або раённых упраўленнях народнай адукацыі ці ў сакратарыяце ТБМ), так і ў дзейнасці ініцыятыўных груп (аргкамітэаў) па стварэнні рэгіянальных арганізацый Таварыства.

Разам з тым, ва ўсе раёны і гарады на педагогічныя нарады будуць дэлегаваны прадстаўнікі Рады Таварыства дзеля дапамогі і непасрэднай сувязі з кіраўніцтвам ТБМ.

У сувязі з адметным характарам сёлетніх жывячых педагогічных нарад, якія закліканы пасадзейнічаць справе адраджэння беларускай мовы, узнікне патрэба ў матэрыялах устаноўчага з'езда Таварыства — Звароце да беларусаў ва ўсім свеце і да грамадзян БССР, Статуце і інш. Таму мясцовым партыйным і савецкім органам, грамадскім арганізацыям рэгіёнаў будзе дарэчы паклапаціцца свочасова надрукаваць іх у гарадскіх, раённых і шматтыражных газетах, як гэта ўжо зроблена, напрыклад, шматтыражкай аб'яднання «Белаўтамаз» у г. Мінску (17 тыс. экз.).

Варта дадаць, што апошнімі днямі створаны аргкамітэт па падрыхтоўцы гарадскога сходу Таварыства ў г. Мінску колькасцю каля 90 чалавек — партыйных, савецкіх кіраўнікоў, прадстаўнікоў амаль усіх навуковых і вышэйшых навучальных устаноў горада, творчай інтэлігенцыі, рабочых, студэнтаў, актывістаў нефармальна патрыятычных аб'яднанняў, Беларускага народнага фронту «Адраджэнне» і інш. Старшыня абраны сакратар гаркома КПБ П. Краўчанка, намеснікам — народны дэпутат СССР С. Шушкевіч, намеснік галоўнага рэдактара «Чырвонай змены» А. Зыкаў, выкладчыца ледінстытута імя М. Горкага Н. Гаўрош. Такі склад аргкамтэта і яго кіраўніцтва ўважліва адлюстроўвае змены ва ўсведамленні месца і ролі беларускай мовы ў грамадскім жыцці як партыйнымі і савецкімі органамі горада, так і шырокай грамадскасцю.

Разам з тым, апошнім часам у «Звяздзе» (14 ліпеня), «Советской Белоруссии» (14 ліпеня), «Мінскай праўдзе» (18 ліпеня), «Советской Белоруссии» (18 ліпеня) з'явіліся публікацыі, якія дэзінфармуюць чытачоў. Маецца на ўвазе частка публікацый, дзе сцвярджаецца, што на Устаноўчым з'ездзе Таварыства з неадабрэннем паставіліся да БНФ. Самі па сабе выказванні журналістаў, якія не прысутнічалі на з'ездзе ТБМ і не з'яўляюцца сведкамі падзеі — факт, які супярэчыць журналісцкай этыцы. Аднак, больш таго, тэндэнцыйна выказванні аўтараў публікацый маюць палітычны падтэкст, за імі хаваецца разлік на раскол грамадства, заклапочанага лёсам перабудовы ў рэспубліцы. Несур'ёзна, у лепшым выпадку,

заклікаць да кансалідацыі сіл перабудовы, сеючы між імі недавер. Як вядома, дэлегаты устаноўчага з'езда ТБМ гарача віталі па прапанове адной з дэлегатак нараджэнне ў рэспубліцы Беларускага народнага фронту за перабудову «Адраджэнне», арганізацыйны з'езд якога прайшоў на два дні раней за з'езд Таварыства беларускай мовы. Аўтар гэтых радкоў асабіста не бачыў на той час ні ў зале, ні ў прэзідыуме з'езда ТБМ ніводнага дэякавага чалавека. Іншая справа, што ў час дыскусіі на з'ездзе выявіліся два практычныя рэзалюцыі ў падтрымку грамадскіх арганізацый, аб'яднанняў і рухаў у рэспубліцы — са згаданнем БНФ ці ўвогуле без пералічэння. З'езд спыніўся на другім варыянце і прыняў наступную рэзалюцыю: «Устаноўчы з'езд Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны вітае ўсякі грамадскі рух, які скіраваны на падтрымку перабудовы, спрыяе адраджэнню беларускай культуры, мовы, суверэннай нацыянальнай дзяржаўнасці і выказвае спадзяванне, што кіраўніцтва рэспублікі, сродкі масавай інфармацыі будуць рабіць усё магчымае для кансалідацыі дэмакратычных сіл грамадства».

Трэба лічыць апраўданым прыняцце менавіта такой рэзалюцыі. Бо ТБМ — масавая добраахвотная грамадская арганізацыя, адкрытая для ўсіх грамадзян, незалежна ад іх поглядаў, сацыяльнага становішча, месца жыхарства, нацыянальнасці і г. д. Таварыства выступае за кансалідацыю ўсяго грамадства ў справе адраджэння беларускай мовы і знойдзе магчымае супрацоўніцтва з усімі грамадскімі аб'яднаннямі, якія ставяць аналагічныя задачы. А як вядома, БНФ таксама разгортвае цэлую праграму адраджэння беларускай мовы, і ход падзей высветліць ступень яе жыццяздольнасці, а пакуль жа ТБМ не можа не заўважыць такога значнага факта, як з'яўленне праекта закона аб лаяжаўнай мове Беларускай ССР, распрацаванага творчай групай БНФ. Дзеля справядлівасці трэба зазначыць, што ў Вярхоўным Савеце БССР яшчэ не распрацаваны такі законапраект.

Хочацца спадзявацца, што практыка гаварэння ад імя народа, інтэлігенцыі ці яе часткі, якая існуе ў нас са сталінскіх часоў, неўзабаве стане фактам мінулага. Беспадстаўнае наклеіванне ярлыкоў тыпу «бюракрат», «функцыянер», гэтак жа, як і «экстрэміст» і «нефармал», не павінна мець месца ў шэрагах сяброў ТБМ. Само найменне «сябры» адлюстроўвае характар і змест узаемаадносін як унутры Таварыства, так і ў дачыненні яго з партыйнымі, дзяржаўнымі і іншымі грамадскімі аб'яднаннямі рэспублікі.

Інфармацыю сяброў і суполак Таварыства аб сваёй лэйанасці і іншых матэрыялах Рада просіць дасылць (пакуль кіраўніцтва ТБМ не мае сталага памяшкання) на Саюз пісьменнікаў БССР (220034, г. Мінск, Фрунзе, 5, Дом літаратара).

Я. ЦУМАРАЎ,
намеснік старшыні ТБМ,
старшыня арганізацыйна-прапагандыскай камісіі.

АБ'ЯВЫ

**БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ
ТЭАТРАЛЬНА-МАСТАЦКІ ІНСТЫТУТ**
аб'яўляе прыём у аспірантуру на 1989—1990 год
па спецыяльнасцях:

ТЭАТРАЛЬНАЕ МАСТАЦТВА:
з адрывам ад вытворчасці
без адрыву ад вытворчасці
ВЫЯВЛЕНЧАЕ МАСТАЦТВА:
з адрывам ад вытворчасці
ДЭКАРАТЫўНАЕ І ПРЫКЛАДНОЕ МАСТАЦТВА:
без адрыву ад вытворчасці

Умовы прыёму на агульных падставах паступлення ў аспірантуру. Прыём дакументаў з 1 верасня 1989 г. Уступны экзамэн з 15 настырніка 1989 г. Адрес інстытута: 220600, г. Мінск, Ленінскі пр., 81, БДТМ. Даведкі па тэл.: 32-00-83.

**БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ
ТЭАТРАЛЬНА-МАСТАЦКІ ІНСТЫТУТ**
аб'яўляе дадатковы прыём студэнтаў па
спецыяльнасці «тэатразнаўства» (завочная форма
навучання).

Заявы аб прыёме падаюцца з 1 па 10 верасня 1989 г. на імя рэктара з наступнымі дакументамі: аб адукацыі (у арыгінале), характарыстыкі (рэкамендацыі) з апошняга месца працы, выпіскі з працоўнай кніжкі, медыцынскай даведкі (форма № 086-у), 6 фотанартак (3×4 см), Пашпарт, ваенны білет прад'яўляюцца асабіста.
Уступны экзамэн: пісьмовая рэцэнзія на спектакль; калектывіум; гісторыя ССР; беларуская ці руская мова і літаратура (пісьмова) — здаюцца з 11 па 20 верасня 1989 г.
Адрес: 220600, ГСП, г. Мінск, Ленінскі праспект, 31, БДТМ. Даведкі па тэл. 32-00-83 (кафедра гісторыі і тэорыі мастацтваў).

Музыка

Голас Ганны

Па рашэнні ЮНЕСКА сёлетні год названы годам Ахматавай. Гэта вітаюць мільёны пахлоннікаў творчасці вялікай паэтэсы. Сярод такіх гарацых і даўніх прыхільнікаў Ахматавай — салістка Беларускай дзяржаўнай філармоніі Ганна Стрыжакова, пра якую я і хачу расказаць...

Першае знаёмства будучай спявачкі з паэзіяй Анны Ахматавай адбылося, калі Аня Стрыжакова вучылася ў 6-м класе. Ідэалагічная абстаноўка ў мастацтве і літаратуры ў тым, пяцідзесятыя, гады была цяжкая. Лакіроўка рэчаіснасці, штучны пафас чалавечых памкненняў, падмена маральных прынцыпаў указаннямі чыноўнікаў, — усё гэта было характэрна для духоўнага жыцця краіны. Многія літаратары вымушаны былі «змяніць афарбоўку», каб утрымацца на хвалі часу. Ахматава была адна з нямногіх, хто ў тым грозным гады не пайшоў на здзелку са сваім сумленнем, застаўся верны сапраўдным чалавечым каштоўнасцям...

Што ж кранула сэрца маленькай школьніцы Ані ў творчасці вялікай паэтэсы Анны?

Дзяўчынку прывабіла душэўная цеплыня, інтымная лірычнасць, глыбокае чалавечае пачуццё, з радасцю і журбай, з любоўю і болям у сэрцы.

У адноўленне ад многіх сваіх аднагодкаў, якія цягнуліся да «прэстыжных» у той час прафесій, Ганна Стрыжакова не марыла стаць лётчыцай, вучоным, інжынерам... І не толькі таму, што гэта былі цяжкія для жанчыны прафесіі (праца артыстка, тым больш спявачкі, таксама патрабуе вялікай фізічнай і нервовай нагрузкі), але і таму, што паэзія, музыка, а потым і жываніс, што напайнялі яе духоўны свет, вельмі адпавядалі летуценнай рамантычнай натуре. «Чытаючы вершы Пушкіна, Цётчавы, Ясеніна, Ахматавай, я заўсёды чула ў іх музыку», — нярэдка ўспамінае яна.

Паэзій, калі ўжо зрабілася спявачкай, у яе рэперту-

ры знайшлі месца раманы П. Чайкоўскага, М. Глінкі, А. Варлава, С. Рахманіна, напісаныя на вершы вялікіх рускіх паэтаў. І толькі творчасць Ахматавай заставалася па-за музыкай, хоць яе паэзія заўсёды вылучалася мяккай пластычнасцю і меладыйнасцю.

Вельмі ўжо доўга ў паветры лунала здань сталінскага ідолага Жданова.

Эпоха перабудовы, дэмакратызацыі, галоснасці стварыла ўмовы для адраджэння айчынай гісторыі, культуры, вярнула многім незаслужана забытыя імёны, якія зрабіліся годасцю нашай краіны. Паэзія Анны Ахматавай паўстала ва ўсёй шырыні яе незвычайнага таленту.

Адным з першых, хто адлюстравіў паэзію Ахматавай у музыцы, стаў старэйшы беларускі творца Анацоль Багатыроў, а параўнаў чалавечы да яе вершы з вярнуўся малады кампазітар Уладзімір Кур'ян. Адметны перыяд пачаўся ў артыстычным жыцці Ганны Стрыжаковай. Упартая праца, бяссонныя ночы, хваляванні, а галоўнае — творчы пошук трактоўкі, выканаўчага стылю... Здаецца, нічога цяпер няма больш важнага для спявачкі, чым раскрыццё музыкальнага вобраза Анны Ахматавай.

Некаторыя калегі па філармоніі, блізкія знаёмыя звярталі яе ўвагу на тое, што сёння мода на лёгкую забавляльную музыку, а паэзія Ахматавай ужо і надта камерная, і філасофская, што яна не дае магчымасці слухачу адпачыць на канцэрце, а наадварот, прымушае задумацца, суперажываць разам з выканаўцай...

Так, у наш час не саступіць з пазіцыяй сапраўднага

мастацтва дзеля касаватага поспеху — на гэта асмелваецца далёка не кожная артыстка. Ганна Стрыжакова засталася адданай свайму юнацкаму душэўнаму захапленню — чысціні і шчырасці пачуцця, вытанчанай лірычнасці, не штучнай, а сапраўднай драматургіі чалавечых эмоцый, г. зн. усюму, што складае сапраўднае ўзвышанае мастацтва.

І ўсё ж з'яўленне афішы з яе праграмай: «Анна Ахматава. Грэзы любові», — выклікала хваляванне. Ці будучы гледачы, ці прывабіць праграма іхнюю цікавасць?

Анна Ахматава ў музыцы? Такага яшчэ не было... А хто напісаў музыку? Беларускія кампазітары: А. Багатыроў і У. Кур'ян...

Утульная зала Дома кіно, у якой адбыўся першы канцэрт-кампазіцыя «Мроі любові», была перапоўнена. Гучала паэзія, раманы... Усе мы былі ў чароўным свеце вялікай і непаўторнай Ахматавай! Апладысменты, захапленне, вялікае мноства кветак, — усё гэта шчодро аддавалася і Анне Ахматавай, і Ганне Стрыжаковай.

Потым гучала «Чакона» І.-С. Баха, «Цені» К. Дэбюсі...

Падалося, што раманы «Начное наведванне» рана ці позна ўвойдзе ў скарбніцу класічнай спадчыны:

Не на листопадном асфальте
Будешь долго ждать.
Мы с тобой в Адажио Вивальди
Встретимся опять.

Тут кампазітар У. Кур'ян удалося не толькі пранікнуць у глыбіню інтымных перажыванняў паэтэсы, але зразумець і музыкай перадаць яе душэўны стан.

Ганна ў творчасці Анны зразумела галоўнае — паэзію Ахматавай трэба не пераказваць слухачу, а арганічна ўвайсці ў яе, асэнсваць, пражыць і зрабіць слухачоў сваімі аднадумцамі. Гэта выдатна ўдаецца Стрыжаковай, у гэтым галоўны сакрэт яе поспеху.

Поспех... Магчыма, цяпер можна, нарэшце, прыпыніць, перавесці дыханне, супакойцца?

Не!.. Творчы пошук, пошук і зноў пошук...

Цяпер ахматаўская праграма гучыць у Дзяржаўным мастацкім музеі БССР.

Уявіце сабе залу музея: на сценах жывапіс пачатку нашага стагоддзя, Ганна Стрыжакова пад акампанемент камернага аркестра «Калегіум» выконвае раманы на вершы Анны Ахматавай. Гэта праграма згуртавала цудоўны калектыў сапраўдных прапагандыстаў высокага мастацтва: партыю фартэпіяна выконвала Таццяна Ішчанка, гучала скрыпка Міхаіла Гершовіча, вершы чытала майстар мастацкага слова Таццяна Куцэвіч.

Ганна Стрыжакова з тых, ад каго гледачы заўсёды чакаюць творчых эксперыментаў, знаходкаў новых мастацкіх выразных сродкаў. Ну, а як да гэтых пошукаў ставіцца філарманічнае кіраўніцтва?

Выступаць супраць новага ў эпоху перабудовы яно не рызыкне, але і зрабіць крок насустрэч ініцыятыве ніхто не спяшаецца. Таму такія канцэрты-кампазіцыі пакуль яшчэ рэдкасць у паўтарамільённым Мінску, а ў іншых гарадах рэспублікі пра іх увогуле не ведаюць. А шкада...

Як цудоўна гучала б Ахматава ў зале камернай музыкі на Залатой горцы — пры свечках, пад акампанемент струннага ансамбля! Гэта магло б быць сапраўдным святам для аматараў мастацтва.

Паэзія і музыка... Дзе больш чалавечых пачуццяў, лірычнай пяшчоты, душэўнай цеплыні?

Слухаючы музыку і натхнёнае выкананне спявачкі Ганны, пранікаешся шчырасцю слова паэтэсы Анны: **И музыка со мной поной делила, Сговорчивей нет в мире никого.**

Святлана РАМАНКО, настаўніца музыкі.

ВЯРТАННЕ «АГАТКІ»

З музычнага архіва

Няўжо яна, партытура славаўтай «Агаткі» — оперы, створанай і пастаўленай у 1784 годзе ў Нясвіжы, знікла незваротна? Няўжо падзяліла лёс шматлікіх помнікаў нашай культуры, што сталі ахвярамі часу і чалавечага варварства? Не, быць не можа! Існуюць жа працы польскіх музыкантаў Ч. Завейскага, Р. Гардо, Я. Просіана, А. Новак-Рамановіч і інш. з такім падрабязным аналізам твора, які магчыма зрабіць, толькі трымаючы ў руках яго партытуру. Зрэшты, навукоўцы маглі бачыць яе яшчэ да вайны, у час, якой, паводле сцвярджэння аўтарытэтнага савецкага музыкантаў І. Бэлзы, опера загінула. Вядома толькі, што ў Нацыянальнай бібліятэцы Варшавы захавалася ле лібрэта, упершыню падрабязна перакладанае А. Мальдзісам у кнізе «Таямніцы старажытных сховішчаў». І ўсё ж...

Так думалася мне, калі ў час адпачынку збіралася ў Польшчу — на пошукі «Агаткі».

Напайна, яе аўтары — вядомы гамбургскі кампазітар І. Д. Голанд, які працаваў пры нясвіжскім двары, і таленавіты літаратар і кампазітар-амаатар Мацей Радзівіл — не маглі сабе ўявіць, што іх опера выніліца такою цікавасцю ў канцы ХХ стагоддзя. Ставляючы па заказе ўладара нясвіжскіх латыфундый К. Радзівіла «музычны падарунак» каралю, які наведаў горад у верасні 1784 г., яны, мабыць, нават не разлічалі, што «Агатка» выйдзе за межы прыватнага радзівілаўскага тэатра. Аднак пасля пасляховай працы яна набыла вялікую папулярнасць і ўжо ў 1785 г. была пастаўлена ў Варшаве, потым — у Любліне, Вільні, Львове, Познані і аж да канца XIX стагоддзя не сыходзіла са сцэн розных тэатраў. Але ці даядзецца зараз адшукаць і вярнуць на радзіму унікальны помнік музыкальнага мастацтва?

...І вось перада мною рунатс партытуры оперы — два вялізныя, пажоўклыя ад часу тады, што, як аказалася, захаваліся цудоўна і знаходзіцца ў бібліятэцы Польскай акадэміі навук. Нават першапачатковае знаёмства з творам паказвае, што ён мае немалую мастацкую і навуковую каштоўнасць. Выяўляючы сваю прыналежнасць да еўрапейскага стылю, ён паўстае жывым пацвярджэннем далучэння прафесійнага музыкальнага мастацтва Беларусі XVIII стагоддзя да гістарычна перспектывных з'яў агульнаеўрапейскай культуры. Безумоўна, гэтая опера — набытак некалькіх народаў: створаная на тэрыторыі Беларусі, што ўваходзіла тады ў склад Рэчы Паспалітай, «Агатка» лічыцца першай польскай народнай апэрай; у яе музыцы, на думку даследчыкаў, асцяжднеўрапейскія і славянскія мелодыі і рытмы. Таму надзвычай важна, каб слухалі і вучыліся яе ў розных краінах, працягваючы жыццё помніна ў сучаснасці і ўзабагачаючы свае веды пра мінулае.

З дапамогай польскіх калег мне ўдалося атрымаць мікрафілм рукапісу, і зараз мара пра вяртанне «Агаткі» на беларускую сцэну можа стаць рэальнасцю. Я планую зрабіць клавір, а С. Клімковіч — пераклад лібрэта. Потым рукапіс будзе перададзены ў ДАВТ БССР, і праз нейкі час (можна, не так хутка, як уяўляецца, бо падрыхтоўка трохактковай оперы — справа складаная) слухачы змогуць пачуць твор, што вярнуўся да нас праз 205 гадоў.

У ПНР ужо рыхтуецца да выдання партытура «Агаткі», апрацаваная вядомай даследчыцай дотарам музыкалогіі А. Новак-Рамановіч. Думаецца, неабходна надрукаваць оперу і ў нас, лепей за ўсё — у факсімільным варыянце. Каб у справядным выглядзе ўвайшоў у творчую, навуковую і педагогічную практыку самы буйны з выяўленых на сённяшні дзень помнікаў музыкальнага мастацтва Беларусі XVIII стагоддзя.

Вольга ДАДЗІЕМАВА.

Джаз, Рыга, «Камерата»

Упершыню беларускія выканаўцы трапілі ў праграму аднаго з найбольш прэстыжных джаз-фестывалаў краіны — XIV Інтэрнацыянальнага фестывалю «Рытмы лета», нанцэртны якога прайшлі ў Рызе ў чэрвені. Мінскі ансамбль «Камерата» пад кіраўніцтвам А. Шыкунова — адзіны, наколькі вядома, калектыў краіны, які спявае джаз з капэла, паназаў рыжынам абноўленую праграму. Яна складалася як з твораў класічнага джазу, так і з апрацовак п'ес сучаснага, нават авангарднага рэпертуару. Арганічна ўвайшлі ў праграму «Камераты» і творы канцэртмайстра і піяніста А. Пыталева. Пра тое, што выступленне мінчан спадабалася, сведчыць фант запрашэння «Камераты» на канцэрт у Латвійскую філармонію восенню гэтага года.

Поспех на фестывалі, аднак, не зняў многіх праблем, з якімі «Камерата» сустракаецца штодня. Група не мае апаратуры (а творчыл манера «Камераты» заснавана на мікрафонных спевах), на фестывалі ў Рызе музыканты выступалі

лі ў пазычаных касцюмах. Група, якая ўжо цяпер працуе практычна на прафесійным узроўні, знаходзіцца на становішчы гаротных аматараў. Шкада, што закліні да ўздыму культуры харавых спеваў у рэспубліцы не ідуць далей лозунгаў. Больш як двухгадовае існаванне «Камераты» — яскравае сведчанне таго, што самабытны і перспектывны калектыў можа спадзявацца адно на сябе.

«Рытмы лета-89» падарылі сустрэчу з многімі цікавымі выканаўцамі. Гэта былі квінтэт трубаач-віртуоза са Швецыі А. Бергкранца, квіртэт З. Намыслоўскага з Польшчы, маскоўскі дуэт Д. Крамер — А. Фішар, група «Архангельск», квінтэт Р. Раўбішкі — Г. Розенберга і трыо Э. Страўма з Рыгі, музыканты з Галандыі, ЗША. Разнастайная атрыбутыка, паказ джазавых фільмаў польскага рэжысёра А. Васілеўскага, джаз-сешн, якія штоноч адбываліся ў кафе «Алегра»... Гэта ўсё — джаз-фестываль «Рытмы лета», на якім варта пабываць хоць аднойчы. Сёлета ён быў арганізаваны Рыжскім джаз-цэнтрам пры дапамозе фірмы-спонсараў.

Ч. КАСІНЬШ.

У «КНІГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

- А. БАДАК. Будзень. Вершы. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 25 к.
- М. БАГДАНАУ. Пра смелых і ўмелых. На рускай мове. Мн., «Юнацтва», 1989. — 35 к.
- В. ГІГЕВІЧ. Карабель. Аповесці, раманы. Мн., «Мастацкая літаратура», 1989. — 2 р. 10 к.
- Л. ЗУБАРАУ. Максім Багдановіч. Мн., «Універсітэцкае», 1989. — 3 р.
- М. ЯНЧАНКА. Жменька жалудоў. Апавяданні. Мн., «Юнацтва», 1989. — 15 к.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і праваўлення Саюза пісатэлей БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 00294
Індэкс 63856

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталіюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэагуе.

Галоўны рэдактар Анатолий ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

- Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатолий БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічытар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.